

**T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI**

**HAYAT BOYU ÖĞRENME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
AÇIK ÖĞRETİM DAİRE BAŞKANLIĞI**

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ

4

YAZAR

METİN AKÇAM

ANKARA - 2020

**MEB HAYAT BOYU ÖĞRENME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI
AÇIK ÖĞRETİM OKULLARI**

DİL UZMANI

BÜLENT KENAN ERKAN

GRAFİK TASARIM UZMANI

HALİL OKTAY ÜVER

Copyright © MEB
Her hakkı saklıdır. Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Tümü ya da bölümleri izin alınmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbin âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

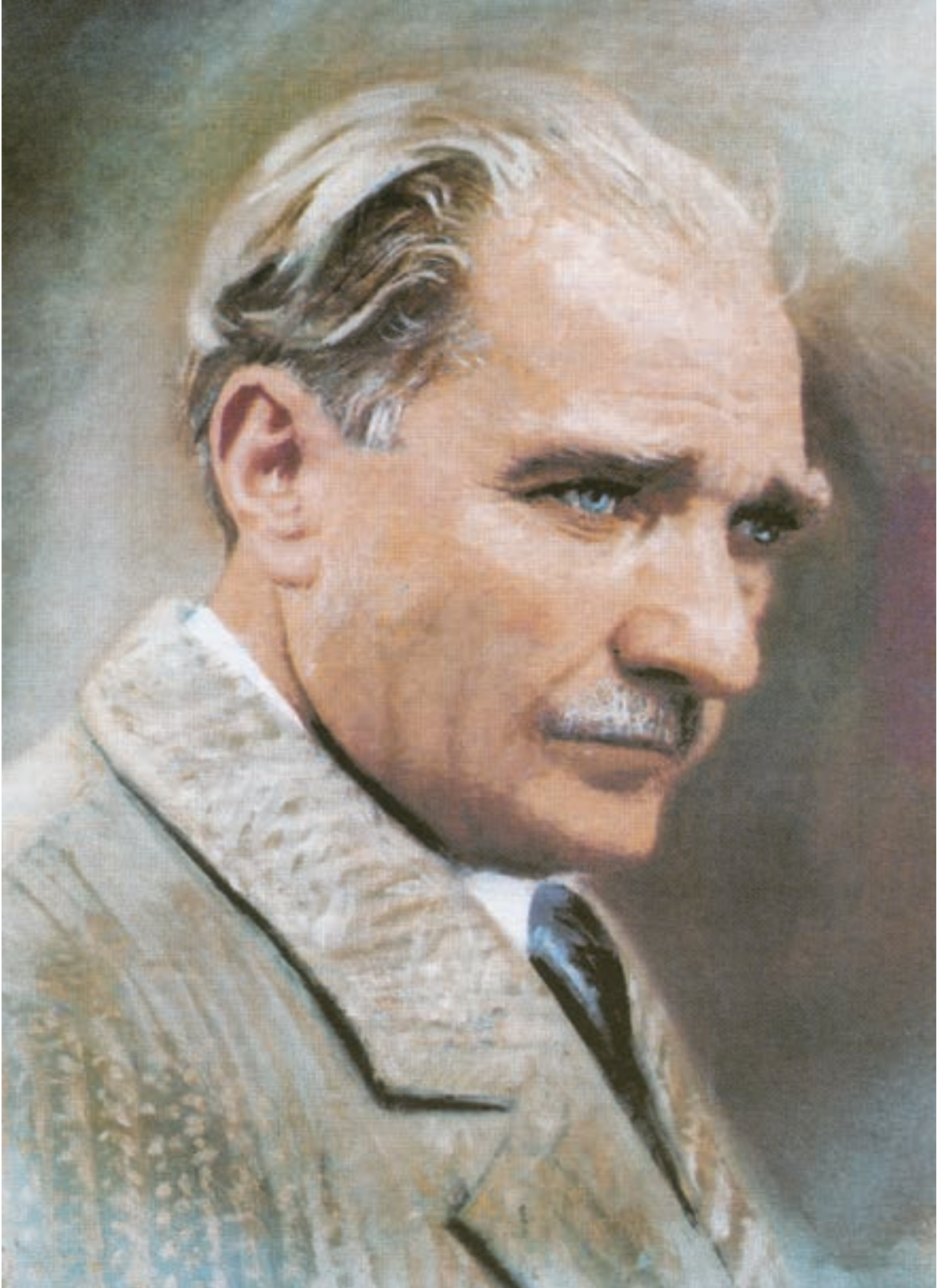
ATATÜRK'ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaît bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

1. ÜNİTE : AHLAKİ TUTUM VE DAVRANIŞLAR8

1. İslam Ahlakının Konusu Ve Gayesi	10
2. İslam Ahlakının Kaynakları.....	19
3. Ahlak Ve Terbiye İlişkisi.....	26
4. İslam Ahlakında Yerilen Bazı Davranışlar	32
4.1. Yalan Ve İftira	33
4.2. Tecessüs (Mahremiyetin İhlali)	39
4.3. Gıybet.....	41
4.4. Haset	45
4.5. Suizan.....	49
4.6. Hile.....	51
4.7. İsrâf.....	54
5. Kur'an'dan Mesajlar: Hucurât Suresi 11-12. Ayetler	62
Neler Öğrendik?	65
1. Ünite Ölçme Ve Değerlendirme Soruları.....	70
Uygulama Cevapları.....	72

2. ÜNİTE : İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE İTİKADİ, SİYASİ VE FIKHİ YORUMLAR...74

1. Dinî Yorum Farklılıklarının Sebepleri.....	76
2. Dinî Yorumlarla İlgili Bazı Kavramlar	81
3. İslam Düşüncesinde İtikadi Ve Siyasi Yorumlar	83
3.1. Ehl-İ Sünnet	84
3.2. Şia	88
4. İslam Düşüncesinde Fıkhi Yorumlar	92
4.1. Hanefilik.....	93
4.2. Malikilik	100
4.3. Şafilik.....	103
4.4. Hanbelîlik.....	107
4.5. Caferilik.....	110
5. Kur'an'dan Mesajlar: Nisâ Suresi 59. Ayet.....	113
Neler Öğrendik?	115
2. Ünite Ölçme Ve Değerlendirme Soruları.....	121
Sözlük.....	123
Kaynakça	133
İnternet Kaynakları	135
Görsel Kaynaklar	137
Cevap Anahtarı.....	138

1. ÜNİTE

AHLAKİ TUTUM VE DAVRANIŞLAR

● Hazırlık Soruları

1. İslam, ahlak, seciye, şahsiyet, karakter, terbiye kavramlarının anlamlarını araştırınız.
2. Güzel ahlakla ilgili ayet, hadis, atasözü ve deyimler bularak bunlar üzerinde düşününüz?
3. Ahlak ile terbiye arasında nasıl bir ilişki vardır? Araştırınız.
4. İslam ahlakı kişiye ne gibi meziyetler kazandırır? Araştırınız.
5. İslam ahlakında yerilen yalan, iftira, tecessüs, gybet, haset, suizan, hile insanlar arasındaki ilişkileri nasıl etkiler? Araştırınız.
6. Hucurât suresi 11-12. ayetleri bir tefsir kitabından araştırınız.

● Neler Öğreneceğiz?

Bu üniteyi tamamladığınızda;

1. İslam ahlakının konusunu ve gayesini,
2. İslam ahlakının kaynaklarını,
3. Ahlak ile terbiye arasında ilişki kurmayı,
4. İslam ahlakında yerilen bazı davranışları ayet ve hadislerle açıklamayı,
5. Hucurât suresi 11-12. ayetlerde verilen mesajları değerlendirmeyi öğreneceksiniz.

● Anahtar Kelimeler

- ahlak
- şahsiyet
- seciye
- karakter
- terbiye

1. İSLAM AHLAKININ KONUSU VE GAYESİ

İslam; Yüce Allah'ın (c.c.)¹ vahiy yoluyla son peygamber Hz.² Muhammed'e (s.a.v.)³ gönderdiği ilahi emir, yasak, öğüt ve kuralların yer aldığı son dinin adıdır. Bir başka ifadeyle bir ve tek olan Allah'a (c.c.) iman etmeyi, tüm peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın peygamberi olduğunu kabul etmeyi ve Kur'an-ı Kerim'in Allah kelamı olduğuna teslim olmayı emreden dindir. İslam dini tek ve bir olan Yüce Allah'a ibadet edilen bir yaşam biçimidir.

Görsel 2: İslam dini tek ve bir olan Yüce Allah'a ibadet edilen bir yaşam biçimidir.

İslam dini kıyamete kadar hükmü geçerli tek din olmasından dolayı tüm zamanları ve tüm insanları muhatap alan esaslar ortaya koyar. İslam'ın temel esasları veya Kur'an'ın ana muhtevası diyebileceğimiz bu esaslar **iman**, **ibadet** ve **ahlaktır**.

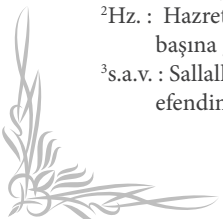
İslam dininin iman ve ibadet esaslarıyla ahlak ilkelerini kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. İman, ibadet ve ahlak arasında yakın bir ilişki vardır. Bu duruma Kur'an'da şöyle işaret edilmiştir: **“Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir. Onlar namazlarında huşu içindedirler, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler, zekâtı verirler, iffetlerini korurlar.”** (Müminûn suresi, 1-5. ayetler.)

Hz. Muhammed'in (s.a.v.), **“Müslüman, elinden ve dilinden herkesin güven içinde olduğu kimsedir.”** (Tirmizî, İman, 2.) sözü ile **“Kendisi için istediğini din kardeşi için**

¹c.c. : Celle celalühü. “Celil oldu, celil olsun” anlamında, Allah ismi işitildiği veya anıldığı anda, tazim için söylenir.

²Hz. : Hazreti. Saygı ve yüceltme ifadesi olarak değerli ve yüce kabul edilen kişilerin isimlerinin başına getirilen unvan.

³s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve selam. Allah'ın (c.c.) salat ve selamı onun üzerine olsun. Peygamber efendimizin ismi anılınca, işitilince veya yazılınca söylenen veya yazılan dua cümlesi.

de istemeyen kişi olgun mümin olamaz.” (Buhârî, İman, 7.) uyarısı inanmakla ahlaklı olmak arasındaki ilişkiye dikkatimizi çekmektedir.

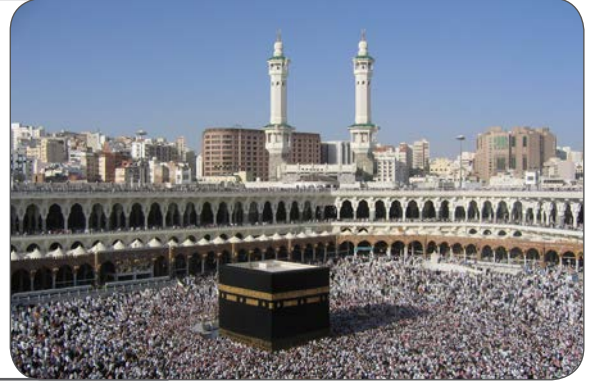
İman, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın inanmak, onun emir ve yasaklarına aklen ve kalben boyun eğmektir.

İslam’da ahlakı imandan ayırmak mümkün değildir çünkü bütün Kur’anî emirlere boyun eğmek imanın gereğidir. Bu emirlere uymakla da en üstün ahlakî değerler elde edilir. Resulullah (s.a.v.): **“Müminlerin iman açısından en mükemmel olanı, ahlakı en iyi olanıdır.” (Buhârî, Edeb, 39.)** buyurmuştur. Bu duruma göre ahlaki açıdan mükemmel bir anlayış ve davranışa sahip olmayan kişi iman açısından da kemale (olgunluğa) ermiş olamaz.

“Allah’ım! Kötü ahlaktan, nefsanî arzulardan, kötü işlerden ve ayıp şeylerden beni uzaklaştır.”

(İbn Hibbân, Ed’iye, No: 960.)

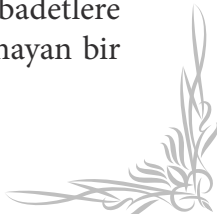
İbadet, yalnızca Allah’a (c.c.) kulluk şuuruyla ve Allah’ın (c.c.) rızasına uygun olarak davranmaktır. **Ahlak** ise iman ve ibadet ile elde ettiğimiz manevî değerleri bir hayat tarzı haline getirmektir.

Görsel 3: İbadet, yalnızca Allah’a (c.c.) kulluk şuuruyla ve Allah’ın (c.c.) rızasına uygun olarak davranmaktır.

İnsanın bu dünyada ve ahirette mutlu olabilmesi için kötülüklerden kaçınması ve iyi davranışlar yapması gerekir. Allah (c.c.), bir ayette bu konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: **“Kim zerre kadar (azıcık) iyilik yaparsa onun karşılığını görür. Kim de zerre kadar kötülük yaparsa onun karşılığını görür.” (Zilzâl suresi, 7-8. ayetler.)**

İnsanın, dolayısıyla Müslüman’ın, toplum içinde güzel ve hoş karşılanmayan her türlü kötü davranış ve alışkanlıklarını zamanla değiştirebilmesi gerekir. Bu kötü huy ve davranışlardan kurtulmanın tek yolu, iradesini kontrol altında tutup ona tam olarak sahip olmasıdır. Bu kötü davranış biçimlerinden de ancak Allah’ın (c.c.) bize emrettiği ibadetlere sınıksız sarılmak suretiyle kurtulmak mümkündür. Ama iradesine hâkim olamayan bir kimsenin bu gibi kötü huy ve alışkanlıklardan uzaklaşması kolay değildir.

Görsel 4: İslam'da ahlaki imandan ayırmak mümkün değildir.

İbadetlere sıkı sıkıya bağlanmak, Allah'ı (c.c.) daima bizi görüyor gibi hissedip onu hatırd tutmak, sürekli olarak iyi insanlarla oturup kötülerden uzak kalmak, asi insanların bulunduğu yerlere gitmemek, Allah'ın (c.c.) emirlerine sarılıp yasaklarından kaçınmak suretiyle İslami anlamda bir ahlaka sahip olunabilir.

Bütün bu çizilen prensiplere göz attığımızda İslam ahlakının saf ve sağlam bir iyi niyete dayandığı; Allah'ın (c.c.) rızasına önem vermesi, bağlılarından dünyevi hiçbir çıkar beklemeyip uhrevi bir fayda peşinde de olmaksızın sırf Allah rızası (c.c.) ve sevgisini göz önünde bulundurmasını talep etmesi gibi özellikleri ile her türlü şekilci ve pragmatist (faydacı) ahlak anlayışından uzak olduğu görülmektedir.

Ahlak kelimesi Arapça 'hulk' (veya 'huluk') kelimesinin çoğulu olup Türkçede tekil olarak kullanılır. **Hulk**: "din, tabiat, huy, karakter, seciye" gibi anlamlara gelir. (İbn Manzur, 1956: 86.) İslam düşüncesinde ahlak kelimesi, bir **meleke (yeti)** veya **hâl** olarak anlaşılmıştır.

BİLGİ KUTUSU

Terim olarak ahlak; iş ve davranışların, herhangi bir fikir ve düşünceye ihtiyaç duymadan kolaylıkla kendisinden çıktığı nefiste iyice yerleşmiş bir melekedir. (Kınalızâde Ali Efendi, 91.)

Ahlakla ilgili şu şekilde de tanımlar yapılmıştır: Ahlak; insanın yaratılışından gelen özellikleri ile insanların iyiliğini ve mutluluğunu hedef alan kuralların hayata geçirilmesi ile kazanılan iyi ve güzel davranışlardır.

Ahlak; insanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan manevi vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütününe verilen addır.

Ahlak terimi ile ilgili olarak Türkçede “**ahlak**”, “**ahlaklı**”, “**gayri ahlaki**”, “**ahlaksız**”, ve “**ahlak dışı**” gibi kullanımlar bulunur.

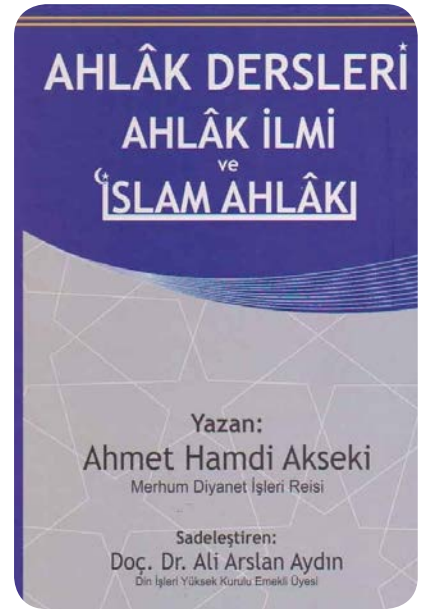
İslam düşüncesinde ahlak kelimesi ile “**edeb**” kelimesi çoğu zaman aynı anlamda kullanılmıştır.

Ahlak konularını inceleyen bilim dalına “**ahlak ilmi**” adı verilir. Ahlak, insanda oluşması özlenen ve istenen yüksek ruhi ve manevi vasıfların, olumlu yeteneklerin ortak ifadesidir. İnsan, bu vasıfları kendisinde en doğru ve en ileri bir şekilde nasıl geliştirebileceği hususunda bazı bilgilere muhtaçtır ki, ahlak ilmi bu ihtiyacı karşılamayı amaçlar.

Ahlak duygusu sevmek ve üzülmek gibi insanın yaratılışında var olan özelliklerdendir. **Tarih boyunca insanların ve toplumların benimsedikleri çeşitli ahlak anlayışları, iyi veya kötü olarak nitelendirdikleri davranışlar ve değer ölçüleri olmuştur.** Ahlak kurallarının bir kısmı insanlığın çoğu tarafından evrensel doğrular olarak kabul görmüştür. **Bazı ahlaki kural ve ölçüler ise toplumların kendi inanç, gelenek ve anlayışına göre şekillenmiş ve farklılıklar göstermiştir.** Örneğin, haksız yere adam öldürmek hemen hemen tüm insanlık tarafından kötü davranışlardan kabul edilerek kınanmıştır.

Ahlak, iyi veya kötü huy ve karakterlerin tamamını içerir. Eğer insanların huyları iyi ve olumlu özellikler taşırsa buna **iyi ahlak**, **güzel ahlak**; kötülediği fena ve çirkin özellikler gösterirse buna da **kötü ahlak** denir.

İslam ahlakı, Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu hayat tarzıdır. İslam ahlakı, Allah (c.c.) ile insan arasındaki ilişkiden doğar. Böylece Allah (c.c.) ile insan, insan ile insan(lar) ve insan ile kâinat arasındaki tutum ve davranışlarını düzenler. İslam ahlakı, insanın inanç ve ibadet yoluyla, Allah (c.c.) ile kurduğu ilişkinin her türlü tutum ve davranışına yansımadır

Görsel 5: Ahlak konularını inceleyen bilim dalına “ahlak ilmi” adı verilir.

İslam, insana bir hayat tarzı ve bir dünya tasavvuru sunar. İnsanların nasıl yaşamaları gerektiğini, nasıl bir hayat sürdürürlerse mutlu olacaklarını öğretir.

İslam dini, ahlaka pek büyük bir kıymet ve önem vermiştir ***Aslında İslam, bir ahlak ve fazilet (erdem), bir hikmet dinidir.***

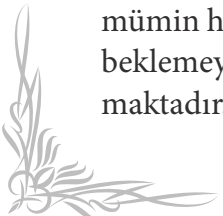

Görsel 6: İslam güzel ahlak dinidir.

Ahlak, insanda gelip geçici bir hâl olmayıp onun manevi yapısında yerleşen, bir meleke hâlini alan yatkınlık ve kabiliyetler bütünüdür. Ahlakın bu özelliği sebebiyledir ki İslam ahlakçıları -dilimizdeki güzel ifadesi ile kırk yılda bir iyilik yapmanın ahlaklılık alameti olmadığını ısrarla belirtmişlerdir. Hz. Peygamber'in, ***“Amellerin en hayırlısı, az da olsa devamlı olanıdır.”*** (Buhârî, “Libâs”, 43.) manasındaki hadisi bu anlayışın veciz bir ifadesidir.

Ahlak, insanın davranışlarını yerine getirme şekline de özel bir önem verir. İnsanın “ne” yaptığı kadar “nasıl” yaptığı da ahlaken önemli olduğundan başa kakılarak verilen bir sadakanın, içten gelen bir gülümseme kadar bile değeri yoktur.

İslam ahlakının diğer bir yönü de davranışlardaki **niyet** duygusudur. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), ***“Ameller niyetlere göredir.”*** (Buhârî, İman, 41.) buyururken, İslam'ın önemli bir prensibini belirlemiştir. Müslüman için bu niyetin arkasındaki en büyük yönlendirici duygu, müminin her davranışında **“Allah rızasını”** gözetme duygusudur. Zira mümin herhangi bir davranışta bulunurken, asla bir dünyevi çıkar yahut bir uhrevi sevap beklemeyip gönlünde sadece Allah rızasını ve onun sevgisini kazanma arzusunu taşımaktadır.

“Yoksula, yetime ve esire onun rızası için yemek yedirirler ve “biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz” (derler).” (İnsan suresi, 8-9. ayetler.)

İslam’ın sunmuş olduğu hayat tarzı demek olan *İslam ahlakının ne olduğunu en kısa yoldan öğrenebileceğimiz ilk kaynak, Kur’an-ı Kerim’dir*. Yani her yönüyle Cenabı Allah tarafından vahiy yoluyla belirlenmiş bir davranışlar manzumesidir. Her şeyden önce İslam ahlakı bir **vazife (görev) ahlakı** şeklinde ortaya çıkmış-tır. Zira Kuran-ı Kerim’deki her emir, müminler için bir görev belirlemiştir.

İslam ahlakı ile ilgili yapılacak bir çalışmanın Kur’an-ı Kerim’den sonraki ana kaynağı sünnettir. Dolayısıyla da Peygamberimizin söz, tavır ve davranışlarıdır.

Ahlak, bir yaşam hâli, İslam ahlakı da, en genel anlamıyla, İslamiyet’in yaşanan hali demektir. Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah’ın (c.c.) emirlerini insanlara sadece ulaştırmakla kalmamış, o emirleri en iyi şekilde uygulayarak başka insanlara örnek olmuştur. İlahi emirler davranışa dönüştürüldüğünde, nasıl bir insanın ortaya çıkacağı konusunda, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) şahsında açık, somut bir model bulunur. Hz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanlara canlı bir örnek olmak üzere gönderilmiş, böylece Müslümanların da bütün insanlara örneklik etmesi hedeflenmiştir. (Hac, 78. ayet.) Allah Teâlâ Peygamberimize hitaben **“Muhakkak sen, yüce bir ahlaka sahipsin.”** (Kalem suresi, 4. ayet.) buyururken, Müslümanlara hitaben de: **“Andolsun ki, sizin için ve Allah’a ve ahiret gününe (Allah’a ulaşma gününe) ulaşmayı isteyen ve Allah’ı çok zikredenler için, Allah’ın Resulü’nde güzel bir örnek vardır.”** (Ahzâb suresi, 21. ayet.)

Görsel 7: İslam yardımlaşma dinidir.

Görsel 8: Kalem suresi 4. ayet.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

﴿الأحزاب﴾

Azhâb suresi 21. ayet.

Hız. Aış'eıe (r.a.)⁴ sorulan Peygamberimizin ahlakı nasıldı? sorusuna “**Siz hiç Kur'an okumuyor musunuz? İşte onun ahlakı Kur'an'dı.**” (Müslim, Salatü'l-müsafirin, 139.) diyerek cevap vermesi Kur'an'ın önerdiği ahlakın Peygamber Efendimizin söz ve davranışlarıyla hayata geçirildiğini göstermektedir. Buna göre **İslam ahlakı, Kur'an'ın sosyal hayata dair temel prensipleri olup müşahhas hali Sevgili Peygamberimizdir.**

Ahlak, ancak Allah'ın (c.c.) emirleri doğrultusunda yönlendirildiği takdirde güzel ahlak olur. **Ahlakın kaynağı dindir.** Ahlaki olarak iyi olan şeyler Allah'ın (c.c.) emrettikleri, kötü olan şeyler ise Allah'ın (c.c.) yasakladıklarıdır.

Ahlakın konusu, iyi ve kötü huyların sahibi olarak bizzat **insandır.** Ahlak yalnızca insanı konu alan bir değerler alanıdır. Bundan dolayı insan ahlaki bir varlıktır. İnsanın duygu, düşünce ve davranışları ya kaynağından ya da sonucundan dolayı “iyi” veya “kötü” olarak bir değer ifade eder. Varlıklar içerisinde düşünce ve davranışları bu şekilde değer ifade eden tek varlık insandır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği akıl ve irade sahibi olmasıdır. Diğer varlıkların akıl ve iradesi olmadığı için ahlakları da yoktur.

Allah (c.c.), insanı en güzel bir biçimde (kıvamda) yaratmış (Tin suresi, 4. ayet), ona kendi ruhundan üflemiştir. (Hicr suresi, 29. ayet.) Bu sebeptendir ki, Allah'ın (c.c.) emriyle melekler, insanlığın atası olan Hz. Âdem (a.s.)⁵ karşısında saygı ile eğilmişlerdir.

Ancak insanın bu üstün ruhi yönü yanında bir de bedeni yönü vardır. İnsan, ahlaki bakımından çift kutuplu bir varlık özelliği taşımaktadır. Allah insanı nefesine “fücürünü da takvasını da” ilham etmiş yani iyilik de kötülük de yapmaya yatkın bir kabiliyette yaratmıştır. (Şems suresi, 9-10. ayetler) Bu sebeple insanın her türlü düşüncesi ve iradi davranışı ahlaki değerlendirmeye konu olur.

Dört şeyi dört şeyden temizle; dilini gıybetten, kalbini kıskançlıktan, mideni haram lokmadan, davranışlarını riyadan.

(Feriduddin Attar)

⁴r.a. : radiyallahu anh/anha: “Allah ondan razı olsun.” anlamına gelen dua sözü.

⁵a.s. : aleyhisselam: Allah'ın selamı onun üzerine olsun.

Ahlak ilmi, insanı sadece maddi unsurları ile ele alıp incelemeyiz. Aksine ahlak; insanı, kendi isteği ve iradesi ile ortaya koyduğu davranışları, nefsinde yerleşmiş olan iyi ve fena huyları dolayısıyla ele alır ve neyin iyi, neyin kötü olduğunu tespit ederek iyiye, dolayısıyla kemâle (olgunluğa) ulaşmanın yollarını gösterir, kötülüklerden kurtulmanın çarelerini açıklar, insana yapması gereken görevlerini öğretir ki konusu da işte budur. (Kandemir, 1980: 30.)

Bu konu bir ayette şöyle belirtilmiştir: **“Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene ant olsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşu ermiştir.”** (Şems suresi, 7-9. ayetler.)

İslam ahlakına göre iyi ve kötü, dinin emirlerine uymak ve uymamak ile ilişkilidir. Allah'ın emirlerine uymak iyi ahlakı, uymamak ise kötü ahlakı doğurur. Buna göre, dinin emir ve yasakları ahlakın ana konusu olarak karşımıza çıkar.

Ahlakın gayesi, insanlara dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırmaktır. İnsanın dünyadaki mutluluğu dünyada iyi bir hâlde bulunmasına, ahiretteki mutluluğu da orada iyi bir hâlde olmasına bağlıdır. Kur'an-ı Kerim'de müminlerin Cenabı Hakk'a yakarışlarını anlatan: **“...Onlardan bir kısmı da: “Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!” derler.”** (Bakara suresi, 201.) ayeti de buna işaret edilmektedir.

Hz. Peygamber'de (s.a.v.), **“Ben ahlak güzelliklerini tamamlamak için gönderildim.”** (Muvatta', “Hüsnü'l-hulk”, 8.) buyurmuştur. Bu hadis, bir bakıma, ahlak ilminin gayesini göstermektedir. Buna göre ahlak ilminin gayesi, Resulullah'ın (s.a.v.) yalın ifadesiyle, insanlara “ahlak güzellikleri” yani iyi huylar ve yüksek nitelikler kazandırmaktır.

İslam ahlakının gayesi, **“en güzel biçimde yaratılmış”** (Tin suresi, 4. ayet.) (ahsen-i takvim) insanın bu yaratılışına uygun olarak yaşamasını sağlamaktır.

İslam ahlakı, “neyi yapmalıyız” sorusunun cevabını araştırır. İyi ve kötü hakkında bilgi verir. Uymak zorunda olduğumuz kuralları ve sorumluluklarımızı tanıtır. Böylece ahlaki olarak mükemmel bir insan meydana getirmeyi gaye edinir.

Görsel 9: “Muhakkak sen, yüce bir ahlaka sahipsin.” (Kalem suresi, 4. ayet).

BİLGİ KUTUSU

Habeşistan'a göçen ilk muhacirlerden Ca'fer b. Ebû Tâlib (r.a.), İslam'ın kendilerinde meydana getirdiği değişimi Habeşistan kralı Necaşi'ye şöyle anlatmıştır:

“Hükümdar! Biz Cahiliye toplumuyduk; putlara tapar, leş yer, çirkin işler yapardık. Akraba ilişkilerine değer vermez, etrafımızdakilere kötülük ederdik. Güçlülerimiz zayıflarımızı yok ederdi. Biz bu hâlde iken, Allah bize içimizden soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini ve iffetini iyi bildiğimiz bir resul gönderdi. Bu peygamber bizi Allah'a, tevhit inancına ve O'na ibadet etmeye davet etti. Bizim ve atalarımızın Allah'ın dışında tapmış olduğumuz taşlardan ve putlardan kurtulmamızı öğütledi. Doğru söylemeyi, emanete riayet etmeyi, akraba ile iyi ilişkiler kurmayı, komşulara iyi muamelede bulunmayı, haram yemeye ve kan dökmeye son vermeyi emretti. Aynı şekilde çirkinlikleri, yalan sözü, yetim malı yemeyi, namuslu kadına iftira etmeyi de yasakladı. Sadece tek olan Allah'a ibadet etmeyi ve O'na hiçbir şeyi şirk koşturmamamızı emretti. Namazı, zekâtı ve orucu da bize emretti.”

(İbn Hanbel, I, 202.)

İslam ahlakı, insan davranışlarını güzelleştirmekle ilgili olduğu için gayesi itibariyle insanı doğruya ve iyiye yönlendirmeyi amaçlar. İslam ahlakı, insanın ahlaki değer ve erdemleri bilmesinden ziyade bunları hayata geçirmesiyle ilgilenir.

Kur'an'da iman, ibadet, davranış ve ahlak bakımından üstün derece kazanan kişilerden “takva sahipleri, salih kullar” diye söz edilir .

Günü yaşamak, bugünü düşünüp gereksiz endişelere kapılmak yerine, akıbeti hayır olan işler yapmak gerekir. Bu İslam ahlakının güzel prensiplerinden biridir: **“Ant olsun biz, her millet içinde: “Allah'a kulluk edin, şeytan(a tapmak)dan kaçının” diyen bir elçi gönderdik. Onlardan kimine Allah hidayet etti, onlardan kimini de sapıklık hak etti. İşte yeryüzünde gezin de bakın,(elçileri) yalanlayanların akıbeti nasıl olmuş!” (Nahl suresi, 36. ayet.)**

“İnanıp iyi iş yapanlar ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz işte onlar cennet halkıdır; onlar orada ebedi kalacaklardır.” (A'râf suresi, 42. ayet.)

Ahlakın kişiyi ve toplumu korumayı hedef alan kurallarına uyuldukça vücudu gibi ruhu da sağlıklı olur. Bu durumu onu gerek dünyada gerek ahirette mutluluğa ulaştırır. Böylece ahlakın amacına ulaşılmış olur.

1. UYGULAMA

“Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir. Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur. Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma çünkü sen ne yeri yarabilir ne de dağlara ulaşabilirsin. Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbi'nin nezdinde sevimsizdir.” İsrâ suresi, 35-38. ayetler.

Bu ayeti bir tefsir kitabından araştırınız ve bu ayetten çıkarılan ahlaki hükümleri yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

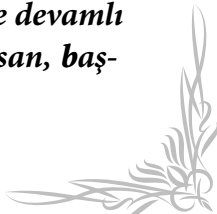
2. İSLAM AHLAKININ KAYNAKLARI

Ahlak, insanın yaratılışından gelen özellikleri ile insanların iyiliğini ve mutluluğunu hedef alan kuralların hayata geçirilmesi ile kazanılan iyi ve güzel davranışlardır. İnsanların dini, bireysel ve sosyal yaşayışlarına dair ilke ve kurallar belirler.

İslam ahlakı, Allah (c.c.) tarafından son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bildirilmiş ve onun hayatında şekillenerek görünür hale gelmiş olan bir davranış düzenidir. Başka bir ifadeyle, **İslamiyet'in insana sunmuş olduğu hayat tarzı ve bu hayat tarzının arkasında bulunan inanç ve düşünce dünyasıdır.**

Ahlakın kaynakları denilince kökeni, aslı, varlık sebebi ve ortaya çıkaran kurucu unsurları akla gelir. Ahlakın kaynağı konusunda din âlimleri ve filozoflar farklı yorumlar yapmışlardır. **Din dışı ahlak teorilerinde** ahlakın yahut ahlaki ödevlerin kaynağının “akıl, vicdan veya toplum” olduğu yönünde çeşitli görüşler ileri sürülmüş, ciddi tartışmalar yapılmıştır. **İslam ahlakının kaynakları** ile İslam'ın ahlak anlayışı hakkında bilgi veren, onu öğrenme ve öğretme imkânını sağlayan unsurlar kastedilmektedir.

Müslüman âlimler bu konuda dini esas almışlardır. İnsan hayatını düzenleyen muamelelerin usul ve kanunlarını ilk defa öğreten “din” olduğu gibi, ahlaki kanun ve uygulamaları, pratikleri de öğreten dindir. İnsanlık bunları “vahiy” ile öğrenmiştir. **İnsandaki ahlaki erdemlerin en büyük desteği dindir. Doğruluk, adalet, şefkat, hürmet, yardımlaşma gibi ahlaki ilkeler ancak Allah'a ve ahiret gününe inanç ile desteklenirse devamlı olur. Kul hakkını çiğnediği zaman ahirette cezasını çekeceğine inanan bir insan, baş-**

kalarının hakkını yemekten çekinir. Toplumsal kurallara uyar ve haksızlık yapmaktan korkar. Ahlakın kaynağı din gibi kutsal bir zemine dayanmadıkça ahlaki prensiplerin kuvveti azalır. Bu sebeple, ahlakın en sağlam temeli dindir ve din olmalıdır. (Pazarlı, 1980: 39.)

İslam ahlakı, İslam dininin tebliğ edilmesi ile ortaya çıkan ve bu dinin tamamlayıcı parçası olan davranış düzenidir. İslam ahlakı, İslam dinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kur'an-ı Kerim'de bulunan birçok ayet ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatı ve sözleri bunu açıkça gösterdiği gibi, İslam tarihi boyunca bütün Müslümanlar, Müslümanlığı aynı zamanda bir davranış düzeni, bir ahlak olarak yaşamışlardır.

İslam ahlakı, Allah (c.c.) tarafından son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bildirilmiş ve onun hayatında şekillenerek görünür hale gelmiş bir davranış düzenidir. Başka bir ifadeyle, İslamiyet'in insana sunmuş olduğu hayat tarzı ve bu hayat tarzının arkasında bulunan inanç ve düşünce dünyasıdır. (Karaman, 2015: 51.)

“Dikkat et, halis din yalnız Allah'ındır.” (Zümer suresi, 3. ayet)

“Göklerde ve yerde ne varsa onundur. Din de yalnız onundur.” (Nahl suresi, 52. ayet)

İslam ahlakı, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bildirdiği ve onun hayatında görünür hale gelen, ondan “sahabenin” üstlenerek yaşadığı, yaşarken de kendisinden sonraki nesile aktardığı bir davranış düzenini ifade etmektedir. Daha sonra gelen nesiller de benzer bir şekilde kendilerinden sonraki nesle bu hayat tarzını ve davranış düzenini yaşayarak aktarmıştır. Bu günümüze kadar böylece gelmiştir.

Bunun sonucunda şunu söyleyebiliriz; **İslam ahlakının kaynaklarını** en genel anlamda **temel kaynaklar (Kur'an, sünnet)** ve **diğer kaynaklar** olmak üzere iki kısma ayırabiliriz. **Kur'an-ı Kerim** ile **Hz. Peygamber'in sünneti** İslam ahlakının kurucu temel kaynakları olurken **akıl, örf, âdet** ve **gelenekler** ile **ahlak kitaplarını** da içine alan **kültür** ise, İslam ahlakı hakkında bilgi veren ve onun sistematüğinden bahseden diğer kaynaklardır.

BİLGİ KUTUSU

Nass: Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bir konu hakkındaki açık hüküm ve bunu gösteren sözler. Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadisler. Herhangi bir hükmün nassa dayandığını söyleme, onun ayetlerde ve hadislerde bulunduğunu ifade eder.

MEB Dini Terimler Sözlüğü, s. 275.

1. Temel Kaynaklar

Nakli kaynaklardır (nass), yani **Kur'an** ve **sünnettir**.

a. Kur'an-ı Kerim

İslam dininin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, ahlaki hüküm ve prensiplerin de kendisine dayandırıldığı bir kaynaktır. İslam ahlakını en kısa ve en doğru yoldan öğreneceğimiz kaynak Kur'an'dır. Kur'an'ın içerdiği konular genel hatlarıyla ahlakla iç içedir.

Kutsal kitabımız hem teorik ahlaka ait temel ilke ve prensipleri ortaya koymuş, hem de pratik ahlaka ait kuralları göstermiştir. Ayetlerde yer alan ahlakla ilgili hükümlerin bazıları, Allah'ın (c.c.) biz insanlara uyarıda bulunmak için söylediği; **“Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adil davranmamaya itmesin. Adaletli olun.” (Maide suresi, 8.)** ayetinde olduğu gibi “genel ifadeler” şeklinde iken, bazıları da **“Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaat ettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun.” (Bakara suresi, 40.)** ayetinde olduğu gibi “özel hükümler” şeklindedir. Ayrıca nasslarda insanın hakkında hüküm bulunmayan ve anlaşılması zor meselelerle karşılaşabileceği de göz ardı edilmemiş olup bu gibi “şüpheli” durumlardan kaçınılması tavsiye edilmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir hadislerinde bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: **“Helal olan şeyler belli, haram olan şeyler bellidir. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun helal mi haram mı olduğunu bilmediği şüpheli konular vardır. Şüpheli konulardan sakınanlar, dinini ve ırzını korumuş olur.” (Buhari, “İman”, 39; “Büyû”, 2; Müslim, “Müsâkât”, 107-108.). İyilik, içinin rahatladığı ve kalbinin mutmain olduğu şeydir. Günah ise, insanlar fetva verseler de içinin tırmalayıp kalbinde huzursuzluk (tereddüt) oluşturan şeydir.” (Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, IV, 194.)**

Görsel 10: Kur'an-ı Kerim İslam dininin ana kaynağıdır.

Kur'an-ı Kerim'de ahlakla ilgili olarak sadece ahlaki ilke ve kurallar bulunmamaktadır. (Nisa, 36, 58, 93; Nâzi'ât, 40-41; Hümeze, 1; Hucurât, 12; Hac, 30; İsrâ, 32, 34; Âl-i İmrân, 134.) Bunların ötesinde insanı bir bütün olarak ve hatta toplumsal hayatın ve müesseselerin işleyişine bağlı olarak ortaya çıkabilecek ahlaki sorunlara işaret eden “**kıssa ve örnekler**” de yer almaktadır. Özellikle toplumsal ve kurumsal hayatı ahlaki yönden tahlil ederken, söz konusu kıssa ve örneklerin tayin edici bir önemi olduğu görülür. Kur'an ahlaki açıdan insanın hayatının bütününe kuşatmış, ona bir çerçeve çizmiş ve çizilen çerçeveyi belli bir ahenk içinde bize sunmuştur.

2. UYGULAMA

Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi v.b.) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.

Nisa, 36. ayet

Bu ayeti bir tefsir kitabından araştırınız ve bu ayetten çıkarılan ahlaki hükümleri yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki **Kur'an, İslam ahlakının hem varlık hem de bilgi açısından ilk ve asli kaynağıdır.** Kur'an-ı Kerim, Müslümanların ahlaki ilke ve kurallar ile ahlak anlayışı ve yaşayışı konusunda bilgi edindikleri ilk kaynaktır. (Karaman, 2015: 56-57.)

b. Sünnet

İslam dininde Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci temel kaynak Hz. Peygamber'in sünnetidir.

İslam'da Kur'an-ı Kerim'den sonraki ahlaki otorite Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı ve sözleri ile yaşayış ilkeleri yani sahih sünnet olduğu ayetlerde açıkça belirtilir.

“Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resulüne uyun.”
(Enfâl suresi, 24. ayet)

“(Resulüm!) De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.” (Âl-i İmrân suresi, 31. ayet.)

“Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının. Allah’tan korkun.” (Haşr suresi, 7. ayet.)

“Muhakkak ki sana (Resule) biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler.” (Fetih suresi, 10. ayet.)

“Ant olsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.”
Tövbe, 128. ayet.

Görsel 11: Hattat: Muhammed Yaman.

Kur’an’ın şekillendirmeye çalıştığı ahlaki varlığı bütün hayatı boyunca bizzat yaşayarak insanlara göstermiş olan Hz. Peygamber (s.a.v.) söz ve davranışlarıyla İslam ahlakının ikinci kaynağı olmaktadır.

BİLGİ KUTUSU

Bir defasında Enes b. Malik’in amcasının oğlu Sa’d b. Hişam Medine’ye geldiğinde, Hz. Aişe’den (r.a.) kendisine Resülullah’ın ahlakını anlatmasını istemişti.

Hız. Aişe, “Sen Kur’an okuyorsun değil mi?” diye sorunca Sa’d, “Evet.” cevabını verdi. Bunun üzerine müminlerin annesi, “İşte Hz. Peygamber’in ahlakı Kur’an idi.” dedi. (Müslim, “Musâfirin”, 139: Ebû Dâvûd, “Tatavvu”, 26.)

Bazı rivayetlerde Hz. Aişe’nin, bu sözünün ardından, “**Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.**” (Kalem, 48.) ayetini ya da Mü’minûn süresinin ilk dokuz ayetini okuduğu belirtilmiştir. (İbn Mâce, “Ahkâm”, 14.)

Peygamberimizin (s.a.v.) kendisinin ahlaki güzellikleri tamamlamak için gönderilmiş olduğunu belirten şu hadiste “**Ben, (başka değil, sadece) (iyi), güzel ahlakı tamamlamak (uygulamak) için gönderildim.**” (Muvatta, “Hüsnu’l-Hulk”, 8.) bu duruma işaret etmektedir.

Allah (c.c.) Kur’an’da Peygamberimizi yüce ve mükemmel ahlaka sahip bir insan olarak vasıflandırır “**Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.**” (Kalem suresi, 4. ayet.)

Görsel 12: İsm-i Nebi (s.a.v.)

Hattat: Nurullah Özdem.

Müslümanlara da, Resulullah'ın kendileri için güzel bir örnek olduğunu söyler.

“**Andolsun ki, Resulullah, sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredener için güzel bir örnektir.**”(Ahzâb suresi, 21. ayet.)

“**... Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, O, gerek daha önce (gelmiş kitaplarda), gerekse bunda (Kur’an’da) size “Müslümanlar” adını verdi.**” (Hac suresi, 78. ayet.)

Bu şekilde Hz. Peygamber’de (s.a.v.) ahlaki açıdan olan ile olması gerekenin bulunduğu ve bir birliklilik meydana getirdiğini ifade etmiş olmaktadır. Allah Teâlâ Hz. Peygamber’i (s.a.v.) seçmiş ve ona diğer insanların bilmeleri gereken ilke ve kuralları öğretmiş, insanlar da Hz. Peygamber’den (s.a.v.) İslam ahlakını sadece teorik bazı ilke ve kurallar sistemi olarak değil aynı zamanda ameli (pratik) bir şekilde müşahede (gözlem) yoluyla öğrenmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), İslam ahlakının görünür hale geldiği ilk insandır. O, bütün ömrünü erdemli yaşamaya adanmış olduğu için en seçkin insandır ve “**üsve-i hasene (güzel örnek)**”dir.

“**Ant olsun ki Resulullah, sizin için Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredener için güzel bir örnektir.**” (Ahzâb suresi, 21. ayet.)

Bu yüzden onu örnek almak, İslam’a inananlar için insani ve imani bir görevdir. Bazı Müslüman âlimler Hz. Peygamber’den (s.a.v.) peygamberliği yanında “**insanı kâmil**”, yani diğer önemli vasıfları yanında ahlaki faziletleri de en mükemmel haliyle kendisinde taşıyan insan, olarak bahsederler. (Görgün, 2010: 29, 32.)

2. Yardımcı (Diğer) Kaynaklar

Kültür: Toplumun veya milletin geçmişten süregelen her türlü dil, duygu, düşünce, gelenek görenek, örf, âdet, yaşam ve sanat anlayışlarıdır.

İslam ahlakının oluşmasında ve sistemleşmesinde etkili olan kaynaklardan biri de kültürdür. Kur’an ve sünnet gibi İslam ahlakının temel kaynağı değil, **temel kaynakların anlaşılması ve insanların günlük**

hayatında işlerlik kazanması noktasında devreye giren yardımcı kaynaktır.

İslam düşünürleri temel kaynaklardan hareketle içinde yaşadıkları kültürlerden de beslenerek birbirinden ayrıntılarda farklılaşan ahlak anlayışları geliştirmişlerdir.

Kültür, “akıl, örf, âdet, gelenekler, ahlak ilmiyle ilgili yazılmış ahlak kitapları” olmak üzere sözlü ve yazılı kültür şeklinde olabilir.

Akıl: İslam ahlakının kaynaklarından. İyi ve kötüyü aklın bilebileceği ve iyiye uymanın aklın bir kararı ile gerçekleştiği açıktır.

Aklın yalnız başına hüküm koyma, vahiyden bağımsız olarak dinî değerleri ve inanç esaslarını belirleme, farz ve haram gibi hususları tayin etme yetkisi yoktur. Allah'ın (c.c) hakikati bulmak ve anlamak üzere insanlara verdiği bir araç olan ve sağlıklı düşünebilen aklın (**aklıselim**), nass ile çelişik olması söz konusu değildir.

Görsel 13: Ahlak ilmiyle ilgili yazılmış ahlak kitapları yardımcı kaynaklardır.

BİLGİ KUTUSU

Aklıselim 1. Sağduyu, hüküm ve kararlarında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma yetisi. 2. İnsanın doğru karar vermesini sağlayan, herhangi bir olumsuzluktan veya ortamın kötülüğünden etkilenmeyen, yaratılışındaki temizliği koruyan akıl.

MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 12.

Gazali'ye göre “nakil” çevreyi, aydınlatarak gözün görmesi imkânını ortaya çıkaran güneş konumunda iken, “akıl” da, naklin aydınlattığı ve ortaya çıkarak görünür hale getirdiklerini görmeyi sağlayan göz derecesindedir. (Gazali, 46, 47; Bolay, 1993: 181.)

İslam ahlakı, Hz. Peygamber tarafından yaşanmış ve tebliğ edilmiştir. Müslümanlar da Hz. Peygamber'i anlayarak ona tabi olmuşlardır. Bunun sonucunda tabii olarak İslam ahlakında bir taraftan nakledilen yani Kur'an ve sünnet ile İslam toplumunun pratik hayatı, diğer taraftan da bunları akılla anlayarak onlara uyan fertler bulunmaktadır.

Örf ve Âdetler: Nesilden nesile intikal eden ve toplum içinde yerleşmiş davranış örnekleridir.

Örf ve âdetler nesiller arasındaki kopukluğu önleyerek bütünleştirmeyi sağlayan unsurlardır. Her ne kadar zaman zaman örf ve âdet ahlak ile karıştırılmakta ise de birbirinden farklıdır. Örf ve âdetlerin toplumdaki topluma değişen bir yapısı vardır ve insanda oluşturduğu sorumluluk hissi ile yaptırım şekilleri ahlakın ortaya koyduğundan farklıdır.

Kur'an ve sünnetteki ahlaki ilke ve tavsiyelerin belirli sayıda ve daha ziyade genel olması, insan hayatının ise dinamik ve sınırsız bir yapı arz etmesi dolayısıyla, nasslarla uyumlu olmak şartıyla toplumların örf, âdet ve gelenekleri de ahlakın hayata geçirilmesinde kaynaklık ederler. Bu, İslam ahlakı için de böyle olmuştur. Örf ve âdetler Kur'an ve sünnetteki ahlaki ilkelerin toplumun sosyal hayatına uyum sağlaması açısından İslam ahlakının kaynağı olmuştur. (Kahraman, 1988: 369-372.); Dönmez, 2007: 87-92; Aydın, Bekiryazıcı: 2011; 176-177)

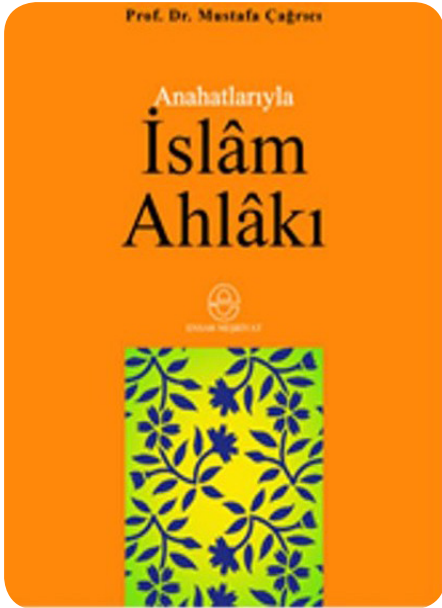
Hiz. Peygamber (s.a.v.) **“Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir.” (Ahmed b. Hanbel, I, 379.)** buyurmuştur.

Ahlak Kitapları: İslam ahlakıyla ilgili temel konularda İslam düşünürlerinin yazdığı eserlerdir.

Müslüman ilim ve fikir adamlarının yazmış olduğu ahlak kitapları İslam ahlakının yorumlanması, zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlar karşısında geliştirilmesi, zenginleştirilmesi ve sistemleştirilmesi gibi yönlerden kaynaklık teşkil eder. Bu tür ahlak kitapları önce mevcut olanı ele alır, sonra da insanın sahip olması gereken davranış şekillerini belirtirler. **Kelam kitaplarını, tasavvuf kitaplarını, ahlaki şiirleri, divanları, kasideleri** de bu ahlak kitapları olarak ele alabiliriz. (bk. Levend, 1963: 89-115.)

3. AHLAK VE TERBİYE İLİŞKİSİ

Terbiye sözlükte “besleyip, büyütme, beslenip büyütülme, edeplendirme, eğitime, eğitim verme, yetiştirme, düzene koyma, gözetme, tebliğ etme, yol

Görsel 14: Ahlak kitapları, İslam ahlakıyla ilgili temel konularda yazılan eserlerdir.

gösterme, yetenekleri geliştirme, davranışları kontrol etme” anlamına gelir.

Terim olarak terbiye, *Allah'ın (c.c.) “Rab” isminin bir gereği olarak tüm varlıkların var olmalarından ölümlerine kadar, her türlü durumlarıyla ilgili kurallar koyması ve insanları vahiy göndermek suretiyle eğitip geliştirmesi ve mükemmel bir insan hâline gelmeleri için onları yetiştirmesi, kemaline ulaştırmasıdır.*

Terbiye kavramı, dilimizde daha çok eğitim yoluyla amaçlanan davranışları ortaya çıkarmak anlamında kullanılmaktadır.

Eğitimle uğraşan **eğitimci**, **pedagog** ve **mürebblere** de **terbiyeci** denir.

Terbiyenin karşıtı, **terbiyeyi terk etmektir.**

Terbiye, herhangi bir şeyi aşamalı olarak kemâline erdirmektir. Kâinattaki bütün varlıkların terbiye görme ve kemâle erme kanunları vardır. Bu kanunların sahibi, hâkimi, idareci ve yöneticisi de “Rab” ismiyle hiç şüphesiz Yüce Allah'tır.

BİLGİ KUTUSU

Rab (er-Rab): “Yaratan, olgunlaştıran, besleyip büyüten, tüm varlıkları gözetim altında tutan, onlarla ilgili her türlü kuralı koyan ve bütün varlıkların rızkını veren.” anlamında Allah'ın esma-i hüsnasından biri.

“Allah'tan başka ilah yoktur. Öldüren de dirilten de odur. O sizin de sizden öncekilerin de Rabbi olan Allah'tır.” (Duhân suresi, 8. ayet.)

MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 297.

İslam terbiyesi, İslam esaslarına uygun olarak insan düşüncesinin, tavır, tutum, davranış ve duygularının düzenlenmesi, dünya ve ahirette mutluluğa lâyık olacak insan yetiştirme, doğru yolu gösterme anlamında ele alınmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de Resulullah'a (s.a.v.) hitaben: **“Sen en yüce bir ahlak üzeresin.”** (Kalem suresi, 4. ayet) buyurulmuş ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisi de: **“Ben ahlaki prensipleri tamamlamak üzere gönderildim.”** (İbn Hanbel, Müsned, II, 381.) ve **“Beni, Rabbim terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı.”** buyurmuştur.

Görsel 15: “Ben, benimde rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a dayandım.” (Hud suresi, 56. ayet.)

Gerçekte insanı terbiye eden, onu terbiyeyi kabul edecek bir şekilde yaratan Allah'tır (c.c). "Hakkıyla terbiye edici" anlamına gelen "**Rab**", Allah'ın güzel isimlerinden biridir ve "gerçek efendi, nimet veren, düzene koyan" demektir.

Kur'an ve sünnet ölçüleri içinde terbiye edilen, ona göre hareket eden insan, meleklerden daha üstün olan bir makama yükselmiş kabul edilir. İslam terbiyesinden mahrum olan, nefesine, şehvi duygularına ve maddi menfaatine göre hareket edenler de hayvanlardan daha aşağı bir dereceye düşmüş olurlar. Onun için ilk peygamber Âdem'den (a.s.) son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar, bütün peygamberlerin ana gayesi, insanları tevhit inancı ile terbiye etmektir. Bu, daima insanları iyi ve güzel şeylere götürür. Hedef, insanları iyi ve faydalı şeylerle eğitip terbiye etmektir.

Görsel 16: İslam dininin hedefi, insanları iyi ve faydalı şeylerle eğitip terbiye etmektir.

Peygamberler insanları eğitirken, en güzel metotları takip etmişlerdir. İnsan eğitiminde en güzel metot, peygamberlerin metodudur. Onlar bu yolda sabır, doğruluk, dürüstlük, adalet ve benzeri bütün hususlarda örnek insanlar olarak hareket etmişlerdir. Yüce Allah Kur'an'da, peygamberlerin insanları eğitip terbiye etmeleri hakkında şöyle buyurmuştur: **"Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size ayetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediğinizi öğretiyor."** (Bakara suresi, 151. ayet.)

Ahlak ve terbiye arasında yakın bir ilişki vardır. Bir insanın güzel ahlak sahibi olduğunu belirtmek için bazen “ne kadar terbiyeli” insan gibi ifadeler kullanılır. Bu konuda ahlak düşüncüleri arasında görüş farklılığı vardır:

• **Birinci Görüş: Ahlak doğuştan vardır.**

Bazı ahlak düşüncülerine göre, ahlak bir insanda doğuştan vardır ve ahlak değişmez. Onlara göre ahlak kişinin doğuştan elde ettiği, sonradan kazanılmayan bir kuvvettir. Bundan dolayı da eğitim veya terbiye yoluyla ahlaki anlamda bir gelişme veya değişim olamaz.

• **İkinci Görüş: Ahlak eğitimle değişebilir.**

Bu görüşe göre, terbiye ile insanın ahlakı değişebilir. Ahlakın eğitim ile değişmesinin imkânsız olduğu düşünülüyor takdirde Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarının, peygamberler gönderilmesinin ve ahiret hayatının bir anlamı kalmaz. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde ahlakın terbiye yoluyla değişebileceğine işaret edilmiştir. İnsan, ailesinin ve toplumun etkisiyle iyiye veya kötüye yönelebilir.

İslam ahlakının ana gayesi, insanda yaratılıştan var olan iyi duygu ve düşüncelerin dinî, ailevi ve sosyal terbiye yoluyla ortaya çıkarılması, geliştirilmesi ve karakter oluşturulmasıdır. Bir Müslüman'ın ilk ve en önemli görevi, nefsini ıslah ve terbiye ederek iyi ve kâmil bir insan olmak, kendisiyle, başkalarıyla veya toplumla ilişkilerinde iyi davranış geliştirmesini sağlamak, Allah Teâlâ'nın iradesine uygun yaşamak ve O'nun rızasını kazanarak manevi ve uhrevi kurtuluşa ermektir.

İslam kaynaklarındaki ortak anlayışa göre eğitim ve öğretim bütün hayat boyunca devam etmesi gereken bir süreç olup amacı bireyleri ve toplumları gerçek inanca, doğru bilgiye ve erdemli hayata ulaştırmaktır.

Bu erdemli hayatı kazanmak için de peygamberler insanlığa örnek olmuşlardır. Kur'an-ı Kerim'de insanın peygamberler vasıtasıyla kötülüklerden temizlenerek iyilik sahibi olabileceği ifade edilmektedir: **“O, ümmîlere kendi içlerinden, onlara ayetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O'dur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler.”** (Cuma suresi, 2. ayet.)

Din ve ahlak, insanın yaratılışında var olan yüce duygulardır. İnsan, İslam ahlakının öngördüğü terbiye ile yaratılışında var olan dine ve ahlaka yönelmiş olur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: **“O hâlde sen hanif olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişim olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”** (Rûm suresi, 30. ayet.)

BİLGİ KUTUSU

Fitrat: İnsanın yaratılışında bulunan ve hayatı anlamlandırma çabalarına yön veren, çalışmakla elde edilemeyen ve inanmayı da içeren, insanın doğuştan getirdiği yetenek; Tanrı vergisi öz.

MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 97.

Ahlaklı olabilmek için görevleri rahatlıkla ve memnuniyetle yerine getirme zorunluluğu, ahlakın gelişip güçlenmesinde alışkanlıkların ihmal edilemez bir önem taşıdığını göstermektedir. Bundan sebeple İslam alimleri ahlaki eğitime büyük önem vermişlerdir çünkü alışkanlıklar ancak eğitimle kazanılır. Burada “eğitim”den maksat, ahlakın nazari (teorik) bilgilerini tahsil etmek yanında, kişinin çocukluktan itibaren iyi örneklerle yaşaması, iyilik yapmaya alıştırılması, bencil ve gayri meşru arzu ve ihtiraslarına karşı koymak suretiyle kendi kendini eğitmesi, nefsinin ıslah etmesidir. Bu ise bir **irade eğitimidir**.

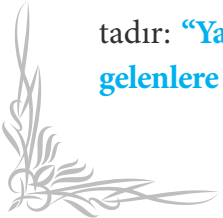
Ahlaki anlamda adalet, merhamet, sevgi, yardımseverlik, sabır gibi iyi özellikler ile cimrilik, kıskançlık, yalan, iftira gibi kötü özellikler, çocukluk döneminde anne-babanın aile içerisindeki tutum ve davranışları ile ortaya çıkar. **Ahlak terbiyesinde asıl olan ailedir.**

Görsel 17: Ailenin temel görevi çocuklarını dinî, ahlaki ve sosyal açıdan yetiştirmektir.

Aile, toplum hayatının temel taşıdır. Dünyaya gelen her insan aile içinde yaşamaya başlar, ailesi tarafından korunur, yetiştirilir, ilk terbiyesini ve bilgilerini burada alır. Onun için İslam, aile hayatına büyük önem vermiştir. Ailenin kişiliğin oluşmasında ve ahlaki karakterin şekillenmesinde müstesna bir yeri vardır. Ailenin temel görevi çocuklarını dinî, ahlaki ve sosyal açıdan yetiştirmektir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan Lokman (a.s.)'e tavsiyesi bizler bu konuda bir ışık tutmaktadır: **“Yavrucuğum! Namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelenlere sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir.”** (Lokmân suresi, 17. ayet.)

BİLGİ KUTUSU

Allahu Teâlâ (c.c.) Tahrim Suresi, 6. ayette şöyle buyurur:

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredilene yerine getiren melekler vardır.”

(Tahrîm suresi, 6. ayet.)

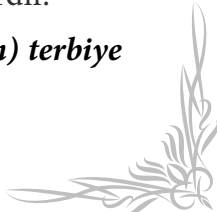
Peygamber Efendimiz de çocuk terbiyesinin önemini vurgulayarak **“Hiçbir baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermiş olamaz.”** (Tirmizi, “Birr”, 33.) buyurmuştur. Bir başka hadisinde ise; **“Çocuklarınıza hoş muamelede bulunun ve onları güzel terbiye edin.”** (İbn Mâce, “Edeb”, 3.) buyurmaktadır.

Görsel 18: “Hiçbir baba, evladına güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermemiştir.” (Hadis)

Kendi çocuklarını güzelce terbiye etmeye çalışmak, her aile idarecileri için vacip olan bir görevdir. Burada yapılacak dikkatsizliğin zararları yalnız bir aileye ve ferde değil, koca bir topluma aittir. Bu sebeple eğitimciler her çocuğu ebeveynine, eğitimciye ve topluma emanet edilmiş, korunması ve geliştirilmesi gereken bir varlık olarak görmüşlerdir.

Denmiştir ki: **“Baba ile ananın terbiye etmediğini, gece ile gündüz (zaman) terbiye eder. Zamanın terbiye etmediğini de, Cehennem terbiye eder.”**

YORUMLAYALIM

“Hiçbir baba, evladına güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermemiştir.”

(Tirmizi, “Birr”, 33.)

Peygamberimiz (s.a.v.) bu hadisiyle aile terbiyesinin önemini vurgulamıştır.

Siz de bu hadisi şerif doğrultusunda ana-babanın çocuk yetiştirmedeki önemine bir yorum getiriniz.

4. İSLAM AHLAKINDA YERİLEN BAZI DAVRANIŞLAR

İnsanın ruhuna yerleşen bazı tutumlar vardır ki bunlar zaman içinde alışkanlık haline dönüşerek kişinin ahlakını şekillendirir. Ruhumuza iyi alışkanlıklar yerleşirse fiil ve davranışlarımız da iyi olur ve bunlara **güzel ahlak (ahlakı hamide)** denir. Kötü alışkanlıklar yerleşirse davranışlarımız da kötü olur, bunlara da **kötü ahlak (ahlakı zemime)** denir.

Ahlakımızın güzel olabilmesi için kötü huylardan temizlenerek iyi huylar edinmemiz gerekir.

Bunun için de iyi ve kötü huyları yakından tanımalıyız.

İyi huylardan bazıları; dürüstlük, iffet ve hayâ, adalet, cömertlik, kanaat, tevazu, sabır, sevgi ve saygı, merhamet ve şefkat, cesarettir.

Kötü huylardan bazıları; yalan, iftira, teccüss, gıybet, haset, suizan, hile ve israftır.

Kul haklarından bir diğeri de insan karakter ve şahsiyetine yönelik olanıdır. Dinimizde yalan, iftira, teccüss, gıybet, haset, suizan, alay, kusur arama, hile ve israf gibi tutum ve davranışlarla başkalarının manevi şahsiyetlerine zarar vermek de yasaklanmıştır.

YORUMLAYALIM

Aşağıdaki hadisi, güzel huyların önemi açısından değerlendiriniz.

Resulullah (s.a.v.), sahabelerle birlikte sohbet ederken onlara,

-“Müflis kimdir, biliyor musunuz?” diye sordu.

Ashab: “Bizim aramızda müflis, parası ve malı olmayan kimsedir”, dediler.

Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

“Bu kişi ahirette namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerini yerine getirmiş olarak Allah’ın huzuruna gelir. Bununla beraber öyle günahlarla gelir ki kimilerine sövüp saymış, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını yemiş, kimine iftira etmiştir. Bu durum karşısında onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplardan alınıp hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadetleri ve iyilikleri bu hakları ödemeye yetmezse hak sahiplerinin günahlarından alınıp hak yiyenin günahlarına eklenir. Böylece sevapları elinden gitmiş, günahları ise daha da artmış, dolayısıyla müflis durumuna düşmüş olan bu kişi cehenneme atılır.”

(Müslim, “Birr”, 59.)

4.1. Yalan ve İftira

Yalan (kizb), doğruluğun (sıdk) karşısı olup “aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz” demektir.

Doğruluk ise gerçeğe uygun olan doğru sözdür. Doğruluğun zıddı yalan; ayet ve hadislerde “gerçeğe aykırı konuşmak”, “gerçeğe uygun olmayan söz, haber” anlamında kullanılır. Yalan; riya, gıybet ve iftira gibi farklı şekillerde kendini gösterir. Dürüstlikle uyuşmayan, dolayısıyla kişi onurunu aşındıran kötülüklerin başında yalan gelir. İslam âlimleri, yalan konusunu işlerken dilin ve konuşma yeteneğinin insanı diğer canlılardan ayıran en büyük özellik olduğunu belirterek Allah’ın (c.c.) verdiği bu nimeti yerinde kullanmayanların insanlık değerini de kaybedeceğine dikkat çekerler.

İnsanların sağlıklı ve samimi ilişkiler kurma imkânını ortadan kaldıran yalancılık, İslam ahlakında kesin bir dil ile yasaklanmıştır. **Yalan söylemek “büyük günahlardan” sayılmıştır.**

Yalancılığın sebepleri arasında menfaat elde etme, zararı önleme, söze tatlılık, zarafet katma ve düşmana zarar verme sayılabilir. Bundan dolayı da Kur’an ve hadisler göre yalan bir münafıklık alameti sayılmıştır. (Nisâ, 145; Münâfıkün, 1; Buhârî, “İman”, 24; Müslim, “İman,” 107.)

İslam dini prensip olarak insanın ruhsal gelişmesine, toplum düzenine ve barışına zarar veren her türlü kötülüğü yasaklamakla birlikte, gerek ayetlerde gerekse hadislerde yalan konusunda oldukça ağır ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Bunun sebebi, ahlak kültüründeki veciz ifadesiyle yalanın “bütün kötülüklerin anası” olmasıdır. (TDV İlmihal I-II, Komisyon, C 2, s. 525.)

Allah Teala, Kur’an-ı Kerim’de, “**..Yalan sözden sakınınız**”, “**Ey İman edenler! Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin.**” (Hac suresi, 30. ayet; Ahzâb suresi, 70. ayet.) buyurur. Bir başka ayette de yalanı ancak iman etmeyenlerin söyleyebileceği ifade edilir: “**Yalanı ancak Allah’ın ayetlerine inanmayanlar uydurur. İşte onlar, yalancıların ta kendileridir.**” (Nahl suresi, 105. ayet.)

DÜŞÜNELİM

“Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.” atasözüyle ne anlatılmak istenmiştir? Düşünelim.

Kula sadakat yakışır, görse de ikrâh.

Yardımcısıdır, doğruların Hazreti Allah.

Ziya Paşa

Görsel 19: Yalan, imanla bir arada duramayacak kötü bir davranıştır.

Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.), **“Size doğru olmanızı emrederim çünkü doğruluk iyi olmaya, iyilik de cennete götürür. İnsan doğrulukta sebat ederek nihayet Allah katında ‘sıddik’ diye yazılır. Sizi yalan söylemekten de menederim çünkü yalan kötülük işlemeye, kötülük de cehenneme götürür. İnsan yalan söyleye söyleye sonunda Allah katında ‘kezzab’ (çok yalancı) diye yazılır.”** (Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Birr”, 102-105.) buyurmuştur.

Başka bir hadisinde de, **“Yalandan kaçının çünkü ister ciddi olsun, isterse şaka yollu olsun yalan söylemek Müslümana yakışmaz.”** (İbn Mâce, “Sünnet”, 7.) buyurarak konunun ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. O, doğru sözlülük konusunda o kadar titizdir ki, **“İnsanları güldürmek için yalan söyleyen kimselere yazıklar olsun.”** (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 80.) buyurmuş; şaka yaparak da olsa bir insanın yalanı terk etmediği sürece tam anlamıyla mü’min olamayacağını haber vermiştir. (İbn Hanbel, II, 353.)

Peygamberlerde bu konuda örnek olmuşlar ve kesinlikle yalan söylememişlerdir.

Onlar doğru (sıdk) ve dürüst kimselerdir.

Dinimizde sadece üç yerde yalan söylemeye izin (ruhsat) verilmiştir. Bunlar ise özel ve istisna durumlardır.

- Zulüm ve haksızlığa uğramış bir adamın can, mal veya namusunun zarar görmekten kurtarılması için;
 - Dargın olan karı-kocayı veya iki kişiyi barıştırmak için. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), “İnsanlar arasını düzelten, bunun için hayırlı söz söyleyen ve hayırlı söz ulaştırın kimse yalancı değildir.” (Müslim, Birr ve Sıla, 27.) buyurmuştur.
 - Harpte düşmanı yenmek için.
- (Konu ile ilgili olarak bk. Müsned, VI, 459, 461.; Müslim, “Birr”, 101.; Tirmizî, “Birr”, 26.).

Yalan söylemenin gerek bireysel, gerekse toplumsal birçok zararı vardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

• Yalan, imanla bir arada duramayacak kötü bir davranıştır. Peygamber Efendimiz, Yalanı en büyük günahlar arasında saymış, ashabına yalancılığın felaketini defalarca tekrarlamıştır. Nufey bin Haris (r.a.) şöyle rivayet eder: **“Resulullah (s.a.v.) bir gün; ‘Büyük günahların en ağırını size haber vereyim mi?’ diye üç defa sordu. Biz de ‘Evet, Ya Resulallah!’ dedik. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz; ‘Allah’a şirk koşturmak, ana-babaya itaatsizlik etmek!’ buyurduktan sonra yaslandığı yerden doğrulup oturdu ve ‘İyi dinleyin, bir de yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmak!’ buyurdu. Bu sözü o kadar çok tekrar etti ki daha fazla üzülmesini istemediğimiz için, Keşke sükül buyursalar da yorulmasalar, diye arzu ettik.”** (Buhârî, “Şehadât”, 10, Müslim, “İman”, 143.)

Peygamber Efendimiz, **“Sizi yalan söylemekten menederim çünkü yalan söylemek günaha, günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye nihayet Allah katında kezzâb (çok yalancı) diye yazılır.”**(Müsned, I, 3, 5, 384, 410, 424; Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Birr”, 102-105.) buyurarak ümmetine yalandan uzak durmalarını emretmiştir.

Resulullah (s.a.v.), bu konuda Müslümanlara en güzel şekilde örnek olmuş; şaka ile bile olsa yalan konuşmamıştır. Hatta **“Yazıklar olsun o kimseye ki, insanları güldürmek için konuşur ve yalan söylerler! Yazık ona, yazık ona!”** (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 88; Tirmizi, “Zühd”, 10.) ifadesiyle şaka amaçlı yalan söylemeyi dahi hoş karşılamamıştır.

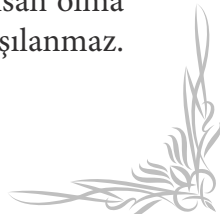
Buna karşılık şaka dâhil hiçbir şekilde yalan söylemeyen kimseyi şu şekilde müjdelemiştir: **“Ben, haklı bile olsa münakaşayı terk eden kimseye cennetin kenarında bir köşkü garanti ediyorum. Şaka bile olsa yalanı terk edene de cennetin ortasında bir köşkü, ahlakı güzel olana da cennetin en üstünde bir köşkü garanti ediyorum.”** (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 7.)

DÜŞÜNELİM

Yalan konusunda çok hassas davranan Allah Resûlü (s.a.v.), insanları yalandan ve ona götürebilecek her türlü davranıştan sakındırmıştır. Hatta bunlara, birçok kimse- nin önemsemediği çocuklara yalan söylemeyi ve yalan söyleyerek şaka yapmayı da dâhil etmiştir.

“Bir defasında Resûlullah (s.a.v.), bir annenin çocuğunu çağırıp, “Gel sana bir şey vereceğim.” Dediğini işitince kadına, “Ona ne vereceksin?” diye sormuş, “Kuru hurma.” Cevabını alınca da şöyle buyurmuştur: “Dikkatli ol, ona bir şey vermemiş olsay- dın, bu senin için bir yalan olarak yazılacaktı.” (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 80.)

- Yalan, bireyin toplumdaki değerini ve güvenilirliğini azaltır. İnsanın şeref ve haysiyeti- ni zedeler ve onu küçük düşürür.
- Yalan, insanı çevresinde güvenilmeyen, itibar edilmeyen biri konumuna düşürür. Çünkü yalan söyleyenlerin çoğu hasetçi ve cimri insanlardır. Bu tür insanlara da hiç kimse haklı olarak güvenmez. Doğru sözlü olmak, ne kadar insani ve ahlaki bir özellik ise yalancılık da o kadar gayri insani ve ahlak dışı bir durumdur. Zira yalan söy- lemenin zararı, sadece insanlar arasındaki ilişkileri sarsması değil; aynı zaman da bir kısım insanların haklarının yok olmasına, haksız olan insanların da hak sahibi olma- sına sebep olmasıdır.
- Yalancı bir kimsenin insanlık bakımından hiç bir kıymeti olamaz. Söylediği yalan söz ile insanları aldatan, yaptığı hile ve uydurmalarla ötekini berikini saptırmaya çalışan kimseler çok büyük günahkârdır.
- Yalan, insanın kurabileceği her türlü insani ilişkiyi olumsuz yönde etkiler. İnsanın özenle kurduğu çevresine zarar verir; güvenilen, fikirlerine itibar edilen insan olma özelliğini kaybeder. Bu sebepten şaka olsun diye bile yalan söylemek, iyi karşılanmaz.

ARAŞTIRALIM

Yalancı şahitlik ve yalan yere yemin etmek ile ilgili ayetleri (Nisâ suresi, 135. ayet, Nahl suresi, 94. ayet.) bir tefsir kitabından araştırınız.

- Yalan söylemek, çoğu zaman adaletin tesisine de engel olur. Bu sebepten **yalancı şahitlik** gibi **yalan yere yemin etmek** de kesin olarak yasaktır. Özellikle yalan yere şahitlik yapmak çok kötü bir davranış ve büyük bir günah sayılmıştır. Gerçek bir Müslüman kendi aleyhinde de olsa doğru söylemeli ve asla yalana yaklaşmamalıdır çünkü Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

“Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız veya akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, büker (doğru şahitlik etmez), yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Nisâ suresi, 135. ayet.)

- Yalan aynı zamanda ruhi bir hastalıktır, Müslümanların kendilerini bundan korumaları gerekir. Çocuklar daha küçükken doğru sözlülüğe alıştırmalı, yalanın zararları kendilerine anlatılmalıdır.
- İnsanlar arasındaki ilişkiler sevgi, saygı ve güvene dayanır. Doğruluk ve doğrusöylemek toplumu kaynaştırırken, doğruluk ve dürüstlüğün tersi olan yalan ve yalancılık ise insanlar arasındaki saygı ve güveni, dostluk ve arkadaşlığı ortadankaldırır. Hak ihlaline yol açar, adaletin yerini zulmün almasına sebep olur. Barış, güven ve huzur ortamını yok eder.
- Yalan, hak ihlaline yol açar, adaletin yerini zulmün almasına sebep olur. Yalanın temeli münafıklıktır ve Kur’anda münafıkların kalpleri de ifade edildiği üzere hastalıktır. Cenab-ı Hakk’ın, yalancı münafıklara hazırladığı akıbet de, ayet-i kerimede ifade edildiği üzere acıklı bir azaptır: **“Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için acıklı bir azap vardır.” (Bakara suresi, 10. ayet.)**
- Ticarî işlemlerde satılan malın özellikleri, maliyeti, piyasa değeri vb. hakkında satıcının yalan söylemesi güveni yok ettiğinden bu yolla elde edilen kazancı haksız ve haram kılar.

YORUMLAYALIM

“Münafığın üç belirgin özelliği vardır:
Yalan söyler, emanete hıyanet eder ve sözünde durmaz.”
(Buhârî, “İman”, 24.)

Yukarıdaki hadisi doğru sözlü olmanın ve sözünde durmanın önemini dikkate alarak yorumlayınız.

DİKKAT EDELİM

Hız. Peygamber (s.a.v.), sattığı buğdayın ıslağını yığının altına gizleyen bir sahabiye, “Bizi aldatan bizden değildir.” (Buhârî, “İman”, 164) diyerek uyarmıştır. Bir başka hadiste de, “Yalan kötülüğe, kötülük cehenneme götürür. İnsan yalancılık yapa yapa, nihayet Allah katında yalancılardan yazılır.” (Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Birr”, 103/105.) buyrulur.

Yukarıdaki hadislerle yalanın ve yalancılığın kötülüğe götürmesi bakımından dikkat ediniz.

Sonuç olarak, *insanın sözü de, özü de doğru olmalıdır. Doğru olmayanlar için mutluluk kapıları kapalıdır. İslamiyet gibi, hikmet ve gerçek esasları üzerinde kurulmuş bir dinde doğruluğa aykırı bir şey asla yer bulamaz.* (Bilmen, s. 464.)

İnsanlara doğruluk (sıdk ve sadakat) yakışıır. Yalancı bir kimseyi ne Allah sever ne de kulları.

Kul haklarından bir diğeri de insan karakter ve şahsiyetine yönelik olan iftiradır.

İftira, bir kimseye asılsız olarak suç, günah yahut kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat ederek onun onur ve kişiliğiyle oynamaktır.

İftira, bir kimseyi veya bir şeyi elde etmek veya o şeyi başkalarından kıskanıp, zarar verme düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

İslam’da iftira konusu, üzerinde oldukça fazla durulan bir konu olur. Çok sayıda ayeti kerime, iftiranın Allah (c.c.) nezdinde seilmeyen, İslam terbiyesine aykırı ve hatta yerilen bir davranış olduğundan bahsetmektedir.

Bu konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulur: **“Kim bir hata yapar veya kasıtlı günah işler de onu bir suçsuzun üzerine atarsa büyük bir bühtan ve apaçık bir günah işlemiş olur.”** (Nisâ suresi, 112. ayet.) buyrulmak suretiyle iftiranın ne denli büyük bir günah ve haram olduğuna dikkat çekilmiştir.

Müslümanları kötü huy ve davranışlardan uzak tutmaya çalışan Hz. Peygamber (s.a.v.) onları iftira konusunda da uyarmıştır. **“İftira eden kimse zarara uğramıştır.”** (Ahmed b. Hanbel, I, 91.) buyurur.

Yine Efendimiz (s.a.v.), bu kötü davranışın, iftira edenin ahiret hayatını iflasa götürecek olan kul hakları arasında yer aldığını belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 14.) Daha önemlisi hadislerde büyük günahlar arasında, kötülükten habersiz iffetli bir kadına zina iftirasında bulunmak da sayılmıştır (Buhârî, “Vesâyâ”, 23.)

Kur’ân-ı Kerîm’de, Hz. Âişe’ye yapılan iftira (**İfk Hadisesi**) karşısında Müslümanların tutumu değerlendirilirken bütün müminlerin, böyle bir habere hemen inanmayıp iftiraya uğrayan hakkında hüsnü zanda bulunmaları gerektiği vurgulanmakta, bu tür asılsız isnat ve iftiraların yayılmasından hoşlananların dünyada ve âhirette ağır bir şekilde cezalandırılmayı hak ettikleri bildirilmektedir. (Nûr suresi, 12, 19. ayetler.)

BİLGİ KUTUSU**İfk Hadisesi**

İfk Hadisesi münafıkların, Müstalikoğulları savaşımdan dönerken Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hanımı Hz. Ayşe (r.a.) hakkında uydurdukları yalan haber ve onun namusuna yapmış oldukları iftiradır.

Müslümanlar, Müstalikoğulları savaşımdan dönerlerken Hz. Ayşe, ordunun konaklama yerinde kızkardeşi Hz. Esmâdan ödünç aldığı gerdanlığı kaybetmiştir. Hz. Ayşe, gerdanlığını aramak için konaklama yerinden uzaklaşmış ve gerdanlığını bulup döndüğünde orduyu bulamamıştır. Bir müddet beklemiş daha sonra ordunun artçıları onu görmüşler ve hemen orduya yetiştirmişlerdir.

Bu durumu gören münafıklar, Hz. Peygamber'in sevgili eşi Hz. Ayşe'ye iftirada bulunmuşlardır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve Müslümanlara bu durumu kullanarak eziyet etmişlerdir. Hz. Ayşe bu duruma çok üzölmüştür.

Yüce Allah, Hz. Ayşe'nin namusunun temizliği ile ilgili ayetler göndermiş ve ona yapılan iftirayı ve iftiracıları kınamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de iftiracıları cezalandırmıştır.

Allah (c.c.), Nur suresinin yirmi bir ve yirmi beşinci ayetleri arasında, Hz. Ayşe'nin iffetinin güzelliği ile ilgili ayetler indirerek Hz. Peygamber ve Hz. Ayşe'yi de teselli etmiştir.

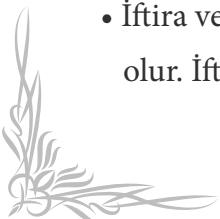
(MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 158.)

İslam ahlakında, ilke olarak insanlar aleyhinde onları kötöleyici ve incitici mahiyetteki her türlü konuşma ve gıybet (dedikodu) yasaklanmıştır. Birinin aleyhinde yapılan konuşmanın gerçeğe dayanması onu gıybet olmaktan çıkarmaz. Nitekim Hz. Peygamber bir kişiyi kendisinde bulunan bir kusurla anmanın gıybet, ona asılsız bir kusur veya suç isnat etmenin ise iftira olduğunu bildirmiştir. (Müslim, Birr, 70; Tirmizî, Birr, 23.)

Kur'an'da müminlere kendilerinin, ana babalarının ve yakınlarının aleyhine bile olsa adaleti yerine getirmeleri emredilirken (Nisâ suresi, 135; Mâide suresi, 8; En'âm suresi, 152. ayetler) aynı zamanda bu emrin, asılsız isnat ve iftiralara uğrayan masum insanları koruma görevini de kapsadığı muhakkaktır.

İftiranın bireye ve topluma pek çok zararı vardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

- Haklarında iftira edilen insanlar huzursuz olurlar. İftira, insanlar hakkında birtakım olumsuz kanaatlerin oluşmasına sebep olur. Bu durum halk arasında "Çamur at, izi kalsın." şeklinde ifade edilir.
- İftira ve kötöleme, insanların namus ve haysiyetlerine yönelik olursa daha zararlı olur. İftiraya uğrayan kimse işini kaybedebilir. Büyük emeklerle kurulan aile yuvası

yıkılabilir. İnsanların birbirine güveni kalmaz. İftira sonucunda insanlar arasında sevgi ve dostluk bağları zayıflar; dayanışma ve yardımlaşma gibi güzel alışkanlıklar ortadan kalkar. Bu yüzden iftira hem bireylere hem de topluma karşı yapılabilecek en büyük kötülüktür.

- İftira eden kimse, bununla amacına ulaşamaz ve sonunda dünyevi ve uhrevi bakımdan kendisi zararlı çıkar.
- İftira son derece kötü ve tahrip edici bir hadisedir. Hem iftirayı yapan hem de kendisine iftira edilen kimse için oldukça rahatsız edici bir tutumdur. İftira sonunda insanlar arasındaki sevgi ve dostluk bağları zayıflar; dayanışma gücü ortadan kalkar. İnsanlar birbirine güven duymazlar. Bu güvensizlik, bir toplumun sosyal hayatını tamamen felce uğratan yıkıcı bir etki yapar. İftira, toplumdaki güzellikleri yakıp bitiren bir ateş gibidir.
- İftira, toplumda adaletin tam olarak etkisini kaybettiği zamanlarda yaygınlaşabilen bir sosyal ve ahlaki hastalıktır çünkü adaletsizlik ve takipsizlik, kötü fiillerin yaygınlaşmasına ve artmasına yol açan bir başıboşluğa sebep olmaktadır. Günümüzde fertlerin birbirine iftirası yanında basın yayın yoluyla da iftiralar yapılmaktadır. Namus, iffet, haysiyet ve zimmet üzerindeki bir iftira ne kadar çok yayılırsa, iftiracının sorumluluğunun da o nispette artması tabiidir. Ayette şöyle buyrulur: **“Mümin erkek ve o kadınlara işlemedikleri bir günahla eziyet edenler (onlara iftira atanlar), doğrusu açık bir günah yüklenmişlerdir.” (Ahzab suresi, 38. ayet.)**

ARAŞTIRALIM

Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.

(Hucurât suresi, 6. ayet.)

Yukarıdaki ayette fâsık bir kimsenin getirdiği haberi doğruluğunu araştırmandan inanmanın yasaklanmasının sebebini bir tefsir kitabından araştırınız.

Aklı başında, Allah ve ahiret gününe inananlar iftira etmek gibi başkalarını rahatsız eden, çevresine zarar verecek, insan onur ve şerefine zedeleyen davranışlardan uzak dururlar.

4.2. Tecessüs (Mahremiyetin İhlali)

Tecessüs, bir kimsenin özel durumunu merak edip öğrenmek için onun bilgisi ve rızası dışında gizlice araştırma yapmaktır.

Tecessüs, özellikle gizli kalması istenen bir duruma vakıf olmak için kötü niyetle araştırmak, kişinin mahremiyetini ihlal etmektir.

Tecessüs kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sadece bir ayette geçmektedir:

“Ey iman edenler! Zandan çok kaçının çünkü zannın bir kısmı günahdır. Tecessüs etmeyin (birbirinizin gizli yönlerini araştırmayın). Kiminiz de kiminizin gıybetini yapıp arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O hâlde Allah ‘tan korkun. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.” (Hucurât suresi,12. ayet.)

Yüce Allah bu ayette, iman sahibi olan kişilere seslenmekte ve onlardan, zararlı olan üç şeyden uzak durmalarını istemektedir. **Bu üç zararlı şey: kötü zan, tecessüs (mahremiyetin ihlali) ve gıybet (dedikodu) tir.**

Görüldüğü gibi tecessüs, Kur’an’da yasaklanan şeylerden biridir. Aynı zamanda burada bir çeşit, müminin vasıfları belirtilmekte, mümin tanıtılmaktadır. Buna göre müminler, kötü zan, tecessüs ve gıybetten uzak dururlar. Bu gibi güzel özellikleriyle diğer insanlardan farklı olurlar. Tecessüsü yasaklayan bu ayet, özel hayatın gizliliğini korumada da ana hüküm teşkil eder.

ARAŞTIRALIM

“Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.”

(İsrâ suresi, 36. ayet.)

Yukarıdaki ayeti “özel hayata saygının önemi” ifadesi açısından bir tefsir kitabından araştırınız.

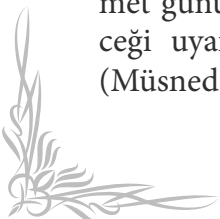
Hz. Peygamber’de (s.a.v.) bu konuya dair bir hadisinde Müslümanların birbirlerine karşı eksikliklerini, ayıplarını araştırmayı yasaklamıştır: **“Müslümanların eksiklerini, ayıplarını araştırmayın. Zira her kim Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah Teâlâ da onun ayıplarını takip eder, nihayet evinin içinde bile onu rezil ve rüsva eder.”** (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 44.)

İnsanların mahremiyetine saygı duymanın gerekliliği diğer bir hadiste şöyle ifade edilmiştir: **“Bir kimseye başkasının evinin içine bakması helâl değildir.”** (Tirmizî, “Salât”, 148.)

Konuşmalarında genellikle son derece nazik bir dil kullanan, kırıcı olmamaya özen gösteren Hz. Peygamber (s.a.v.), insanları arkalarından çekiştiren ve özel hayatlarını deşifre etmeye çalışanları ağır bir dille eleştirerek Allah’ın (c.c.) kıyamet gününde bunları rezil edeceği uyarısında bulunmuştur. (Müsned, IV, 421.)

Görsel 20 : Bir kimseye başkasının evinin içine bakması helâl değildir. (Hadis)

Ayet ve hadislerden de anlaşıldığı üzere insanın hiçbir şekilde çiğnenemeyecek ve dokunulamayacak olan şerefi, haysiyeti, hak ve hürriyetleri vardır. Bunlardan biri de gizli hususların araştırılmamasıdır. İslam dini, bu şekilde fevkalade mükemmel bir tarzda fertlerin haklarına riayet etmeyi emretmiştir. İslam'da insana, insan olma onuruna yakışır bir şekilde davranma emredilirken, onun hiçbir şekilde taciz edilmesine izin verilmemiştir.

Sadece **bazı durumlar sebebiyle özel hayatın gizliliğinin korunmasına sınır getirilir.** Bu hâller, özel hayatın gizliliğine bir müdahale, “ihlal” sayılmaz. Söz gelimi, yangın, sel, hırsızlık vs. dolayısıyla hayatı tehlikede olan birinin evine girerken doğal olarak izin istemek gerekmez. Hukuki sınırlar içinde avukat, noter, doktor vb. kimseler, meslekleri icabı özel hayat sınırları içindeki bilgileri öğrenebilirler ancak bu kimseler öğrenilen bilgileri saklamak ve ifşa etmemek zorundadırlar

Özel hayatın dokunulmazlığı önemli haklardan biridir. Başkalarının kusurlarını araştırmak hiç kimseye yarar getirmeyeceği gibi pek çok zararı da beraberinde getirir.

- Kusurların araştırılıp anlatılması insanları birbirine düşürür.
- Toplumsal barışın bozulmasına, insanlar arasında kin ve düşmanlık tohumları ekilmesine ve kötülüklerin yayılmasına zemin hazırlamış olur.

Erdemli bir mümin zihninde kardeşinin güzel yönlerini saklar, böylece gönlünde ona karşı sevgi ve saygı duyguları gelişir. Ziraecessüsün haram kılınmasının sebebi insanı kardeşi hakkında olumsuz duygu ve eylemlere yönlendirmesidir. İnsan kendisi için istediğini kardeşi için istemedikçe tam iman etmiş sayılmaz. İnsan kendi kusurlarını gizlediği gibi kardeşinin kusurlarını da gizlemelidir çünkü kendisi ne ise kardeşi de odur, onlar bir tek kişi gibidir, sadece bedenleri ayrıdır ve işte kardeşliğin hakikati budur. (İhyâ, II, 176-179.)

4.3. Gıybet

Gıybet, bir kimsenin arkasından hoşuna gitmeyecek şeyleri söylemek, başka bir deyimle, kendimize söylendiği zaman hoşlanmayacağımız bir şeyi, başkası hakkında arkasından konuşmak, kötü sözlerle anmaktır.

Halk arasında **dedikodu**, **çekiştirme** gıybet ile aynı anlamda kullanılır.

Görsel 21: Gıybet insanın onurunu zedeler.

Gıybet, insanların kusurlarını anlatıp onları küçülterek kendisini yücelteceğini sanan aciz kimselerin faaliyetidir. İnsanın sayılamayacak kadar çok olan hatalarını örtme maksadıyla diğerlerinin kusurlarını ortaya çıkarma ihtiyacıdır. Böylece kusursuz ve mükemmel olmayan insanoğlu, kendi günahlarını telafi etmek yerine başkalarının günahını diline dolayarak kendininkilere bir yenisini eklemektedir. Kardeşini yargılayıp kınayamayacak kadar günahkâr olan insan onun ayıbını ortaya çıkararak ve onu kötüleyerek iyi olamayacağı gibi, kardeşini küçülterek de kendisini yüceltmez.

Görsel 22: Gıybet, başkalarında kusur arama alışkanlığının sonucudur.

Gıybet, başkalarında kusur arama alışkanlığının sonucudur. Bazıları kendi kusurlarını görüp düzeltecekleri yerde, başkalarının eksiklerini araştırıp etrafa yaymaya çalışır; bu davranışın kötülüğünden söz edilince, yalan söylemediklerini ifade ederek kendilerini savunurlar. Aslında gıybet eden yalancı değildir. Zaten yalan söyleseydi yaptığı iş gıybet değil iftira olurdu.

Gıybet, insan veya insanla ilgili birtakım şeyler üzerinde olur. Kişinin bedeni, soyu, ahlakı, işi, dini, dünyası, elbisesi, evi, bineği... gıybet konusu olabilir. Gözün şaşılığı, saçların olmaması, uzun veya kısa boyluluk, siyah veya sarı renkte olmak... Bunlardan alaylı bir şekilde bahsedilmesi söz konusu kişinin kalbini kırar.

Gıybetin sebepleri kin ve öfke, sohbet ve yarenlik, gösteriş, başkasını kötüleyerek kendi itibarını yükseltme düşüncesi, hoşça vakit geçirmek, güldürmek için başkalarının ayıp ve kusurlarının ortaya serilmesi, kıskançlık şeklinde sıralanmıştır. Gıybetten kurtulmak için bu sebeplerin ortadan kaldırılması tavsiye edilmiştir

BİLGİ KUTUSU

Gıybet, üç şekilde yapılır:

Dil ile gıybet: Bir kimsenin kusur ve noksanını söylemekle olur.

Göz, el ve işaretle gıybet: Bir kimsenin kötülenmesinde bu organları kullanmakla olur.

Kalp ile gıybet: Gözüyle görmediği, kulağıyla duymadığı ve kesin olarak bilmediği bir kimse hakkında kötü zan (suizan) beslemek suretiyle olur.

Başta ayetler ve hadisler olmak üzere İslami kaynaklarda, insan haklarının en önemlilerinden olan ve insan onurunun ve kişiliğın dokunulmazlığı ilkesine büyük değeri verilmiştir. Buna göre bir kimsenin gıyabında gerek onun şahsıyla ilgili maddi, bedeni, dünyevi veya manevi, ruhi, ahlaki ve dinî kusurlarından söz edilmesi gerekse çocukları, ebeveyni ve diğer yakınlarının kusurlarının anlatılması gıybet sayılmıştır. Ayrıca gıybetin sözle olduğu gibi yazı, ima, işaretle ve taklit gibi davranışlarla olabileceği de belirtilmiştir. Bu tür söz ve hareketlerin gerçeği ifade etmesi onun gıybet olma niteliğini değıştirmmez. (TDV İslam Ansiklopedisi, Yıl: 2013, C 14, s. 63.)

İslam, gıybet etmeyi yasaklamış; bu çirkin fiili, kişinin ölü kardeşinin etini yemesine benzetmiştir.

**“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının çünkü zannın bir kısmı günah-
tır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini
yapmayın. Herhangi biriniz, ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan
tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul eden-
dir, çok merhamet edendir.” (Hucurât suresi, 12. ayet.)**

Bu benzetmeden, ölü etinin yenilmesi gibi gıybet etmenin de haram ve ahlak dışı bir hareket olduğu hükmü çıkarılmıştır. İslam âlimleri gıybetin büyük günahlardan olduğu konusunda da ittifak etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuya dair hadisinde bir kişiyi kendisinde bulunan ku-
surlarla anmanın gıybet olduğunu, kendisinde bulunmayan bir kusuru ona isnat ederek
aleyhinde konuşmanın ise iftira (bühtan) sayılması gerektiğini bildirmiştir.

**“Gıybet; Müslüman kardeşini hoşlanmadığı şeylerle arkasından çekiştirmendir.
Eğer söylediğın onda varsa gıybetini yapmış oldun. Eğer söylediğın onda yoksa bir
de bühtanda (iftirada) bulundun, demektir.” (Müslim, “Birr”, 70; Tirmizi, “Birr”, 23.)**

BİLGİ KUTUSU

Bir gün Peygamberimiz (s.a.v.), sahabeye, “Gıybet nedir, biliyor musunuz?” diye sordu. Onlar, “Allah ve Resulü daha iyi bilir.” dediler.

Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v) “Gıybet, kardeşinizden onun hoşlanmayacağı şekilde söz etmenizdir.” dedi.

Onlardan biri, “ Ey Allah’ın elçisi! Ya kardeşim benim konuştuğım gibi ise yine gıybet etmiş olur muyum?” diye sordu.

Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v), “ O, konuştuğın gibi ise gıybet etmiş olursun, konuştuğın gibi değilse iftira etmiş olursun.” buyurdu.

(Müslim, “Birr”, 70.)

Gıybetin yapılması gibi dinlenmesi de haramdır. İslam âlimleri, bir zarar doğurma ihtimali yoksa sözle veya fiili olarak gıybet edene engel olunması, bu mümkün olmazsa gıybet edilen meclisin terk edilmesi, bu da mümkün değilse gıybete karşı bir hoşnutsuzluk duygusu içinde başka şeylerle uğraşılması gerektiğini belirtmişlerdir çünkü bu da bir nevi gıybeti tasdik etmektir. Gıybeti tasdik etmek de gıybettir. Gıybet yapılan yerde susan kişi gıybete ortak olmuş olur.

Kur'an-ı Kerim'de gıybet edilen ortamın terk edilmesi üzerinde durulmuş ve şöyle buyrulmuştur: **“Ayetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş. Şayet şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma.”** (Enam suresi, 68. ayet.)

Gıybet esas itibariyle haram olmakla birlikte bazı şartlar onun bu vasfını ortadan kaldırır. Bunlar; haksızlık yapan kişiyi ilgili mercilere şikâyet etmek, kötülüğe engel olma çabasında destek aramak, fetva sormak, insanları kötülüklerden ve zararlardan korumak, lakabıyla meşhur olan birini bu lakapla tanıtmak, zulüm, haksızlık, fesatçılık, ahlaksızlık gibi tutum ve davranışları hayat tarzı hâline getirmiş kimseleri kınamak maksadıyla bunların aleyhinde konuşmak şeklinde ifade edilmiştir.

Gıybet; insan onurunu zedeleyen, toplumda dargınlık ve düşmanlıklara yol açan bir davranıştır. **Gıybetin bireye ve topluma zararları vardır.**

• Her gıybet, amel defterindeki sevapları silmekte, hatta gıybeti yapılan kişinin amel defterine yazıldığı belirtilmektedir.

• Gıybet, kardeşliğe saplanan hançer; sevgiyi solduran bir alevdir. İnsanlar arasındaki birliği ve beraberliği bozan, fitne ve fesat kaynağıdır. Tek kelimeyle günah batağıdır.

Gıybetçinin gınahtan kurtulması için pişmanlık duyması, tövbe etmesi, gıybetini yaptığı kimse ile mümkünse helâlleşmesi gerekir.

Görsel 23: Gıybet, kardeşliğe saplanan hançer; sevgiyi solduran bir alevdir.

“Kimin üzerinde din kardeşinin ırzı, namusu veya malıyla ilgili bir zulüm varsa altın ve gümüşün bulunmayacağı kıyamet günü gelmeden evvel, o kimseyle helalleşsin. Yoksa kendisinin salih amelleri varsa yaptığı zulüm miktarınca sevaplarından alınır (hak sahibine verilir.) Şayet iyilikleri yoksa zulüm yaptığı kardeşinin günahlarından alınarak onun üzerine yükletilir.” (Buhârî, “Mezalim”, 10, “Rikak”, 48.)

İslam dininde kardeşlik olgusunun, “**Müminler ancak kardeştir. İhtilaf ettikleri zaman, iki kardeşinizin arasını düzeltin ve sakının ki, merhamet olunassınız.**” (Hucurat suresi, 10.) ilâhi emri ile kurulmuş olması, İslam toplumunu bu iman kardeşliği üzerinde yükselen güçlü bir toplum yapmaktadır. Böyle bir toplumda gıybet yoktur çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)’in buyurduğu gibi, “**Mümin, müminin aynasıdır. Mümin iki el gibidir, birisi diğerini temizler.**” (Ebû Davud, Edeb, 49.) Bu ölçüler, toplumu fitne ve bozgunculuktan uzak tutar.

4.4. Haset

Haset, başkasının sahip olduğu maddi veya manevi imkânların kendisine verilmesini veya kıskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalmasını, ondaki nimetlerin gitmesini istemektir.

Haset, kalpte bulunan ve insanı kötülöklere sürükleyen en önemli ve gayri ahlaki özelliklerden, hastalıklardan birisidir. Bilgisizlik ve tamahkârlığın birleşmesinden, kaynaşmasından doğar. Haset, çirkin huyların en zararlılarından. Herkeste bulunmakla birlikte dereceleri farklıdır. Kimi insanda haset duygusu bir an için gelip gider; kiminde ise iyice yerleşir, bütün benliğe hâkim olur ve gittikçe artar. İşte asıl üzerinde durulması gereken ve tehlikeli olan haset sonucusudur. **Haset ruhu kirleten bir kusurdur ve şerlerin en fenasıdır. Haset, başkasının zarar görmesini isteme duygusu olduğuna göre bir kötölük sevgisidir. Kötülüğü sevenin kendisi de kötüdür; insanların en kötüsü ise dostlarının zarara uğramasına sevinen kimsedir.**

İslam dini, hasedi en çirkin davranışlardan biri olarak kabul etmiştir. Kur’an-ı Kerim hasetlik yapmayı münafıkların ve müşriklerin temel ahlaki niteliklerinden ve şeytanî bir huy olduğunu haber vermiş, müminlere de bu kötü sıfattan uzak durmalarını emretmiştir (bk. Bakara suresi, 34; Arâf suresi, 11-22; Hicr suresi, 31-33; İsrâ suresi, 61-62; Kehf suresi, 50; TâHâ suresi, 116; Sâd suresi, 71-76. ayetler.)

Haset öyle kötü huydur ki Kuran’ı Kerim hasetçinin hasedinden Allah’a (c.c.) sığınma hususunda dua öğretir:

Az bela sanma efendi hasedi,

Mahv eder hâsidi (haset eden) kendi hasedi.

Muallim Nâci

Görsel 24: Haset, kalpte bulunan ve insanı kötülöklere sürükleyen gayri ahlaki bir hastalıktır.

**“Haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden sa-
bahın Rabbi’ne sığınırım.” (Felak suresi, 5. ayet.)**

Resulullah (s.a.v.), ümmetini haset konusunda uyardı ve insanlar arasında kurulması gereken kardeşlik bağına zedelediğini buyurmuştur.

**“Size eski ümmetlerin hastalığı sirayet etti:
Bu, haset ve buğzdur. Bu, kazıyıcıdır. Bilesiniz;
kazıyıcı derken saç kazır demiyorum. O, dini
kazıyıcıdır..” (Tirmizi, Sıfatu’l-Kiyame, 57.)**

Bir başka hadis-i şerifte de hasedin kötülü-
ğünü, **“Kıskançlıktan kaçınınız çünkü ateşin
odunları yakıp bitirdiği gibi kıskançlık da gü-
zel amelleri yer, bitirir.” (İbn Mâce, “Zühd”, 22.)**
şeklinde ifade etmiştir.

Hasedin sebepleri genel ola-
rak düşmanlık ve kin gütme,
üstünlük duygusu, kibir, bö-
bürlenme, ulaşılmak istenen
şeylerden mahrum kalma kor-
kusu, makam ve mevki tutku-
su, nefsin kötülük ve çirkinli-
ğidir.

Haset haramdır. Bunun sebebi de Allah’ın
(c.c.) kullar arasında yaptığı taksim ve takdire
razi olmamayı, teslimiyet göstermemeyi ifade
etmesi ve Kur’ân-ı Kerîm’de ifade ettiği gibi kâ-
firlerin özelliklerinden birisi olarak sayılmasıdır:
**“Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır
size bir kötülük dokunsa, ondan ötürü sevinir-
ler.” (Âl-i İmrân suresi,120. ayet.)**

Ancak bir fâcir veya kâfirden bulunup fitne
uyandıran, insanlar arası ilişkilerin bozulması-
na, herkese eziyet edilmesine neden olan nime-
tin ortadan kalkmasını istemek, bundan hoşnut
olmamak haram ve günah değildir çünkü onun
yok olmasını istemek bir nimeti çekemeyerek yok
olmasını istemek değil; bir fitne ve zulüm aracı-
nın ortadan kalkmasını istemek demektir.

Haset fiilin değil kalbin niteliğidir. Nitekim
Kur’anda buna işaret eden ayetler vardır. (bk. Âl-i
İmrân suresi, 120; Nisâ suresi, 89; Haşr suresi, 9.
ayetler.) Bu sebeple insan, içindeki haset duygu-
suna rağmen düşünce ve davranışlarını bu duy-
gunun etkisinde kalmadan aklın ve dinin gerekli
gördüğü biçimde düzenler ayrıca böyle bir duygu
taşındığı için kendini eleştirme erdemini gösterir-
se görevini yerine getirmiş, sorumluluktan kur-
tulmuş olur. Bunun ötesinde dünya hazlarına ilgi
duyduğu sürece haset duygusunu tamamıyla sö-
küp atması mümkün değildir.

YORUMLAYALIM

“Kıskançlıktan kaçınınız çün-
kü ateşin odunları yakıp bitir-
diği gibi kıskançlık da güzel
amelleri yer, bitirir.”

(İbn Mâce, “Zühd”, 22.)

Yukarıdaki hadisi kıskançlığın
fert ve topluma zararları açı-
sından yorumlayınız.

İmam Gazali hasedi başlıca dört dereceye ayırarak inceler:

- Haset ettiğin kimsenin elindeki nimetin yok olmasını istemektir. Bu nimet ister kendi eline geçsin, ister geçmesin, yeter ki haset ettiği kişide bulunmasın. Hasedin en kötü olanı budur.
- Haset ettiği insanın elindeki nimetin, kendi eline geçmesini istemektir. Bunun isteği o nimetin kendi eline geçmesi, amacı o nimete kendisinin sahip olmasıdır.
- Başka birisindeki nimetin aynısının veya benzerinin kendisinde de olmasını istemesidir.

Eğer kendi eline geçmeyecekse onun elinde de olmamasını arzu etmesidir.

- Başka birisinde bulunan nimetin benzerinin kendi elinde de olmasını istemesi fakat haset ettiği kişideki nimetin yok olmamasını istemesidir. İşte hasedin bu son derecesi eğer sırf dünyalık nimetler ise affedilmiştir. Eğer din hususunda ise tavsiye edilmiştir çünkü bu, hayırda yarışma emrinin kapsamına girmektedir.

Hasedin ortaya çıkmasına birçok sebepler vardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

- Düşmanlık. Bir kişinin üstünlük taslaması karşısında diğer bir kişinin ağırına gitmesi.
- Doğrudan doğruya kendisinin kibirlenmesinden, karşısındaki insanı küçük görüp onu kendine hizmet etmesi ve bütün arzularında kendi emrinde olması isteğinden kaynaklanan haset.
- Şaşkınlık ve hayranlık. Kur'an, geçmiş ümmetlerden bahsederken, onların kendileri gibi bir insanın risalet, vahiy ve Allah'a yakınlık gibi bir mevkiye ulaşmasına şaşıklarını ve bunun sonucu olarak haset ettiklerini anlatır. (bk. Yâsin suresi, 15; (Mü'minun suresi, 34, 47.)
- Makam ve mevki sevgisi, önderlik isteği.
- Kötü huyluluk ve Allah'ın (c.c.) kullarına verdiği nimetlere karşı cimrilik.

Haset, kişiyi hem Allah Teâlâ katında hem de insanlar nezdinde alçaltacak düşünce ve davranışlara yöneltir. Onun hayırlı amelini, hayır ve hasenatını yok eder. Haset olan insan, kimsenin ilerlemesine, yükselmesine ve kendisinden daha üstün olmasına tahammül edemez. Böylelerine karşı kin ve nefret besler ve sürekli mutsuz olur.

Görsel 25: Haset kötü bir huydur.

Haset hastalığının ilim ve amelle tedavi edilebileceği belirtilir. İlim sayesinde kişi bu duygunun mahiyeti, sebepleri ve zararları hakkında bilgi edinir; amelle de haset duygusuna yol açan sebeplerin aksi istikametindeki davranışlara kendini zorlayarak kıskançlık eğilimlerini ortadan kaldırır veya hafifletir ya da bu eğilimlerin baskısından kurtulma imkânına kavuşur.

Haset eden kişi hâlinin farkında olup ıslahına çalışmalıdır. ***Bir mümine yakışan, içinde haset hissi doğduğu zaman, bundan nefret edip onu gidermeye çalışmaktır. Haset eden kişi, haset ettiği şeylerin sonunu düşünmelidir. Onların dünyevi ve fâni olduğunu unutmamalıdır. Haset eden kimse, Allah'ın (c.c.), lütfundan kendisine vermesi için ona her zaman dua etmelidir. Hasetçiliğin hem dinine hem de dünyasına zararı olduğunu düşünmelidir.***

Güzel ahlaklı insan, başkalarının sahip olduklarını, iyilik ve güzelliklerini kıskanmaz. İyi niyetli olarak onların kendisinde de olması için çaba sarf eder. Elindekilerle yetinmeyi, şükretmeyi bilir ve gerçek zenginliğin gönül tokluğunda olduğunu bilinciyle hareket eder.

Haset ile gıpta birbirine karıştırılmamalıdır. **Gıpta** yani imrenme, bir başkasının sahip olduklarını, başarılarını beğenme ve “Onda varsa bende de olabilir.” düşüncesiyle hareket etmektir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: **“Şu iki kişi dışında kimseye imrenmek doğru değildir: Bunlardan biri, Allah'ın kendisine verdiği doğru bilgiyi uygulayan ve bunu başkasına da öğreten bilge kişi; diğeri de Allah'ın kendisine verdiği malı hak yolda harcayan zengin ve cömert kişidir.”** (Buhârî, İlim, 15.)

“Mümin gıpta; münafık haset eder.” sözü bu iki durumun farkını ve bulunduğu insanın niteliğini ortaya koymaktadır.

Kıskançlık, hasetten farklı olup manası ondan daha geniştir. Ayrıca ahlakî bakımdan hasedin her türü kötü olarak değerlendirilirken kıskançlık makul ve ılımlı ölçüde tutulması şartıyla gerekli olan bir tepkidir. Bir kimsenin eşini ve kendine ait olan bir hak ve menfaati başkasından kıskanması haset değildir. Kıskançlık, tabii ve fitri bir eğilimdir. Dolayısıyla da kendiliğinden iyi ya da kötü değildir ancak ortaya konuş biçimine ve niyete göre bir değer kazanır.

Erdemli insan başkalarında bulunan üstünlükleri kıskanmaz. İyi niyetli olarak bunların kendisinde de olmasını ister. Sahip olduğu yetenek ve imkânları en iyi şekilde kullanır. Asıl zenginliğin mal çokluğunda değil, gönül zenginliğinde olduğunu bilir.

3. UYGULAMA

“Birbirinize kin gütmeyiniz, birbirinizi kıskanmayınız, birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah’ın kulları! Kardeş olunuz. Bir Müslüman için kardeşini üç günden fazla terk etmek yani ona küsmek helal olmaz.”

(Müslim, “Birr”, 24.)

Yukarıdaki hadiste hangi davranışlardan sakınmamız, hangi davranışları yapmamız istenmiştir? Bunları bularak aşağıya yazınız.

Sakınmamız Gereken Davranışlar

Yapmamız Gereken Davranışlar

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.5. Suizan

Zan, iyice bilmeden tahmine göre konuşmak, fikir yürütmek ve bilgi vermektir. Bir kimsenin kesin bilgisi olmamakla birlikte başka bir kötü düşünce ve kanaate sahip olmasına ise **suizan**, yani “**kötü zan**” denir. Suizan, sözlükte “**ön yargı**” demektir. Yani bir kişi hakkında bilmeden, tanımadan, sormadan peşin hüküm (yargı) sahibi olmaktır.

Suizanın zıddı, “**hüsnüzan**”dır. Hüsnüzan; iyi-güzel zan, bir kimse veya bir olayın iyiliği hakkında vicdani kanaat demektir.

Suizanda bulunmak; bencillik, kıskançlık ve düşmanlık gibi kötü duyguların bir neticesi olarak ortaya çıkar. Bu duygular kişiyi olumsuz düşüncelere sevk eder. Doğru karar verebilmesini engeller, yanlış davranışlara yöneltir.

İslam âlimlerinin genel yorumuna göre suizan yasaklanmış ve dolaylı olarak bir kimse hakkında aksini gösteren açık deliller olmadıkça hüsnüzanda bulunmak gerektiğine, zira suizanın ahlakî ve insanî zararlara yol açacağına dikkat çekilmiş, kural olarak dışarıdan bakıldığında iyi görülen bir kimse hakkında kötü zan beslemenin “haram” olduğu kabul edilmiştir.

Ayet ve hadisi şerifler, bu hususla ilgili davranışın nasıl olması gerektiğine açıklık getirmektedir. Kur’an-ı Kerim’de, “**Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın...**” (Hucurât suresi, 12. ayet) buyrulmaktadır.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) suizanın ise bir çeşit yalan olduğunu dile getirmiş ve şu sözleriyle yasaklamıştır: “**Sakın zanna yer vermeyin. Zira zan, sözlerin en yalanıdır.**” (Buhârî, “Nikah”, 45.)

“Müslümanların eksiklerini, ayıplarını araştırmayın. Zira her kim Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah Teala da onun ayıplarını takip eder, nihayet evinin içinde bile onu rezil ve rüsva eder.”

(Ebû Dâvûd, “Edeb”, 44.)

Hucurât suresinden anlaşıldığı üzere zannın hepsi günah değildir. Müminlere karşı “hüsnüzanla” muamelede bulunmak esastır. **“Bu iftirayı işittiğiniz zaman iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, ‘Bu apaçık bir iftiradır’ deselerdi ya!” (Nûr suresi, 12. ayet.)**

Hz. Peygamber (s.a.v.), **“Hüsnüzan, imandandır.”** buyurmuş; müminlerin Allah’a (c.c.) ve birbirlerine hüsnüzan göstermeleri gerektiğini beyan etmiştir. Bir kutsi hadiste Allah’a (c.c.) hüsnüzanla ilgili olarak; **“Ben, kulumun bana zannı gibiyim.” (Buhârî, “Tevhid”, 15; Müslim, “Zikr”, 2.)** diye ifade edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), vefatından üç gün önce; **“Her biriniz, (başka şekilde değil) ancak Allah’a, hüsnüzan ederek ölsün.” (Müslim, “Cennet”, 81, 82.)** buyurmuştur.

Suizannın haram olmayanı ise yalnızca fısk ve fucûr (günahkârlık) ile tanınan kimse-lere karşı yapılanıdır. Durumu kesin olarak bilinmeyen birine hüsnüzan gerekme bile, suizan da caiz değildir.

Zannın bireye ve topluma zararları vardır. Doğruyu ve yanlış, açık belirtileriyle seçmeden, iyice gözleyip düşünmeden zanda bulunulmamalıdır.

- İhtimal üzerine hüküm olan zanlar, gerçeğe uymadığından, başkasına bühthan ve iftira olacağından, zanda bulunanı vebal altına sokacaktır. Başkasına iftira atmak ise onun hakkında yalancı şahitlik yapmak gibi yanlış davranışlara kolayca sürükleyebilir.
- Suizanda bulunan kişi saygınlığını yitirir, insanların nefretini kazanır.
- Kötü zanda bulunmak, sosyal ilişkileri olumsuz etkiler. Akrabalar ve komşular arasındaki samimiyeti zedeler. Suizan, toplumun huzur ve mutluluğuna zarar verdiği için, kişi kul hakkına girer. Suizanla, bireylerin birbirlerine karşı güvenini sarsacağından ikili ilişkilere zarar verir, toplumsal hayatta düzenin yıkılmasına neden olur.

Suizandan kurtuluş, bu hissin peşine düşmemek suretiyle gerçekleşir. Müslüman, din kardeşinin ayıbını görünce ona hüsnüzan etmeli, iyiye yormaya çalışmalıdır. Aslını bilmediği şeyler hakkında kötü duygu ve düşüncelere kapılmamalıdır. İyiye yorulması mümkün olmayan kötülük kanıtları ortada görülmedikçe hiç kimse hakkında açıkça bilinen ve görülen gerçeklerin ötesinde kötü kanaat beslenmemelidir.

Çünkü hüsnüzan Allah'ın (c.c.), suizan şeytanın telkinidir. Suizan şeytanın insanı sapırtmak için ruhuna nüfuz ettiği kapılardan biridir. Bu sebeple hem şeytanın suizan kışkırtmasından hem de kötülerin töhmetinden sakınmak gerekir. Kötülerin içi kirli olduğundan herkeste kusur arar, başkalarını da kendileri gibi kötü görürler. Sonuçta mümin mazur görür, münafık kusur arar. (İhyâ, III, 36.)

Mümin, çevresindekilere her açıdan güven veren ve hüsnüzannı ilke edinen insandır. İnananlara suizandan sakınmayı emreden (Hucurât suresi,12. ayet) Yüce Allah şöyle buyurur: **“Bilmediğin şeyin ardına düşme. Doğrusu kulak, göz, kalp, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur.” (İsrâ suresi, 36. ayet.)**

DÜŞÜNELİM

Müminlerin annesi Safiyye Binti Huyey (r.a.) şöyle rivayet etmektedir:

“Resûlullah (s.a.v) itikâfa girmişti. Bir gece onu ziyarete gidip konuştum.

Sonra eve dönmek üzere kalktığı zaman o da beni evime götürmek üzere kalktı. Bu sırada ensardan iki kişi bizimle karşılaştı. Peygamber’i (sav) görünce oradan çabucak uzaklaşmak istediler. Resûlullah (s.a.v), Biraz yavaş olun. Yanımdaki Safiyye Binti Huyey’dir” dedi.

Onlar, “Elçisinin uygunsuz bir davranışta bulunmasından Allah Tealâ’yı tenzih ederiz Ya Resulallah!” deyince de “Şeytan insanın vücudunda kan gibi dolaşır, onun sizin kalbinize bir kötülük (veya bir şüphe) atmasından korktum.” buyurdu.

(Buhârî, “İtikaf”, 11, “Ahkâm”, 21; Müslim, “Selam”, 23–25.)

4.6. Hile

Hile, insanın başkalarını hareket ve fiilleriyle aldatması, dürüst davranmaması, yalan söylemesidir. Terim olarak ise bir şahsın akit veya tek taraflı bir hukukî işlem yapması için kasten yanıltılması halidir. **Hukuk dilinde hile**, bir kimseyi istenen yönde bir irade beyanında bulundurmamak için onda yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade eder. **Alışverişlerde hileden maksat**, bir kimseyi söz, fiil ve davranışlarıyla etkileyerek, satım akdinin onun yararına olduğunu telkin etmek ve onu piyasa fiyatının dışında bir satış bedeli ödemeye razı etmektir.

Hile, bir kimseyi istenen yönde irade beyanında bulundurmamak için yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade eder. **Hile, kişiye ve topluma zararı dokunan, sosyal ilişkileri zedeleyen kötü davranışlardır. Hile, başkalarını aldatarak çıkar sağlama düşüncesidir.**

Allah Teâlâ, aldatmanın, hilenin her türlüünü yasaklamıştır. Hile ve dolandırıcılık yoluyla elde edilen kazanç, helal olmayıp aynı zamanda kul hakkı sayılmaktadır. Örneğin; satıcı, malının güzel taraflarını gösterip kusurlarını gizleyerek satarsa, eksik ölçer veya tartarsa, kalitesiz eşyayı kaliteli diye pazarlarsa insanları kandırmış olur.

Görsel 26: Hile yapanlar ayet ve hadislerde kınanmıştır.

Ölçtüğünüz zaman dürüst olun, tam ölçün. Doğru terazi ile tartın.

Bu hem ticaretiniz için daha hayırlı hem de akıbet yönünden daha güzeldir.”

(İsra suresi, 35. ayet.)

Hile yapanlar ayet ve hadislerde kınanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, ticaret esnasında hile yapanlar kınanmış ve onların durumu, “ölçü ve tartıda hile yapanlar” anlamına gelen Mutaffifin suresinin ilk ayetlerinde şu şekilde anlatılmıştır:

“Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman tam ölçerler fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar. Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?” (Mutaffifin suresi, 1-6. ayetler)

Kur'an'da geçmiş kavimlerin kendi menfaatleri ve dünyevi çıkarları uğruna haksızlık yapmanın yanlışlığından örnekler verilerek hile yapanlar uyarılmıştır. Bunlardan biri de Şuayb'ın (a.s.) peygamber olarak gönderildiği Medyen kavmidir. Şuayb (a.s.) onları şu şekilde uyarmıştır:

“Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin için ondan başka tanrı yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi hayır (ve bolluk) içinde görüyorum ve ben, gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum.

Ve ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın; insanlara eşyalarını eksik vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın.

Eğer mümin iseniz Allah'ın (helâlinden) bıraktığı (kâr) sizin için daha hayırlıdır. Ben üzerinize bir bekçi değilim.” (Hud suresi, 84-86. ayetler)

Hadislerde de hile yapılan ticaretin bereketi olmadığı, bunun için de kısa zamanda azalıp elden gittiği, ölçü ve tartıyı eksik yapan her toplumun mutlaka geçim sıkıntısına uğradığı vurgulanmıştır.

“Alışveriş yapanlar birbirlerinden ayrılıncaya kadar muhayyerdirler. Eğer doğru söyler ve (her şeyi) beyan ederlerse bu alışverişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Gerçeği gizlerler ve yalan söylerlerse alışverişlerinin bereketi kalmaz.”

(Buhâri, “Büyû”; 19, 22; Müslim, “Büyû”, 47; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 53; Tirmizi, “Büyû”, 26.)

Başka bir hadiste de alışverişte hile yapmanın Müslümanlara yakışmayan davranışlardan olduğunu belirtmiştir.

Ebû Hureyre (ö. 57/676)’den rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün pazar yerinden geçerken elini bir hububat yığınının içine sokmuş, altının ıslak olduğunu görünce satıcıya sebebini sormuştur. Satıcı yağın yağmurun ıslattığını bildirince, Allah’ın elçisi şöyle buyurmuştur: **“Bu ıslaklığı herkesin görmesi için hububatın üzerine çıkarman gerekmez miydi? Hile yapan, bizi aldatan benden değildir.”** (Müslim, “İman”, 164; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 50; Tirmizî, “Büyû”, 72.)

Peygamber Efendimiz hile, aldatma gibi çirkin davranışlardan özellikle Müslümanların idareciliğini üstlenen insanların kaçınması gerektiğini ifade buyurmaktadır. Şayet buna uyulmazsa ebedi cehennem onlara sunulacağını belirtmektedir: **“Allah bir kimseyi başkaları üzerine çoban (yönetici) yapmış, o da idaresi altındakiler hile yapmış olarak ölmüş ise Allah ona cennetini kesinlikle haram eder.”** (Buhari, “Ahkâm”, 8; Müslim, “İman”, 227.)

Hilede esasen karşı tarafa zarar vermek amacı olduğundan insanları aldatmanın kötülüğü ve çirkinliği açıktır. **Ancak şu durumlarda geçici olarak hile yapılmasına izin (ruhsat) verilmiştir:** Düşmanla yapılan savaşı kazanmak veya ırz, namus ve hakları korumak için. Savaşta hile, bazen bir ordunun göremeyeceği bir işi görürse de bununla beraber tedbir ve cesaretle yapılmayı gerektirir.

Peygamber Efendimiz, savaş maksadıyla sefer düzenleyeceği zaman, gideceği yeri gizli tutarak başka bir yere gidiyormuş izlenimi verir ve bizzat kendisi bunu ‘harp hilesi’ olarak izah ederdi. (Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 92.) Hz. Peygamber (s.a.v.), **“Harp, hiledir.”** (Buhâri, “Cihâd”, 157.) sözüyle bir taraftan savaşta başvurulacak çeşitli taktik ve stratejilerin aldatma sayılmayacağını ifade ederken, diğer taraftan düşmanın da benzer stratejileri uygulayabileceğini, dolayısıyla uyanık ve dikkatli olunması gerektiğini hatırlatmaktadır. Zira alınacak önlemler ve geliştirilecek taktikler konusunda gizli hareket ederek düşmanı yanıltmak bir savaş stratejisidir. Bu da Hz. Peygamber’in özel şartlarda takip edilmesi gereken bir sünneti olarak değerlendirilmelidir ancak o, savaş sonrası zamanlarında dahi verdiği sözleri tutmuş, yaptığı antlaşmalara sadık kalmış, insanları asla aldatmamıştır.

Peygamber Efendimiz; **“Mümin; saftır, kerimdir. Fâcir; hilekârdır, leimdir (alçaktır).”** (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 6; Tirmizi, “Birr”, 41.) buyurmaktadır.

Dolayısıyla mümin için esas olan iyi niyet ve dürüstlüktür. **Mümin kimse asla bir başkasına hile, desise düşünmez, saf ve iyi duygular içerisinde hareket eder. Bunun için de Müslüman’da iyi niyet, hayır düşünme, uysallık gibi özellikler mevcuttur.** Hadisi şerifte ifade edilen “saf”lık, hakkını aramayan, hemen herkes tarafından aldatılan anlamında değildir

Nitekim Allah Resulu (s.a.v) bir başka hadisinde de **“Mümin, bir delikten iki defa ısırılmaz.”** (Buhâri, “Edeb”, 83;) buyurarak müminin aynı zamanda açık göz, dikkatli ve uyanık olmasını tavsiye etmektedir.

Hile ve dolandırıcılık yapan kişiler kendilerine, ailelerine, çevrelerine ve topluma zarar verirler.

- Hile yapmak, aldatmak insanları birbirine düşürür, güven duygusunu yok eder, dostlukları yıkar. Yalancı ve hilekârlar, kendilerine güvenilmeyen, saygı duyulmayan ve sevilmeyen insanlar durumuna düşerler.
- Hilekârlar, toplumda sevilmez ve saygı görmezler. Kalıcı dostluklar kuramazlar. Toplumda güven kaybına uğrarlar.
- Bu davranış diğer kötü huy ve alışkanlıklar gibi toplumsal barışı, güveni ve huzuru bozar. Birçok insanın mağdur olmasına yol açar.

Toplumun huzurlu olabilmesi ancak insanların birbirlerine güven duymaları ile mümkündür. Bu nedenle bizler, yalan ve hileden kaçınmalıyız. Kendimize yapılmasını istemediğimiz şeyleri başkalarına da yapmamalıyız.

Hile, dolandırıcılık ve aldatmaktan kaçınmak ahlaki bir görevdir. Yönetici, halkına; işveren, işçisine; tüccar, müşterisine ve tüm insanlar birbirine karşı dürüst olmalıdırlar.

İslam bütün hile ve aldatmaları yasaklamış, Müslüman'ın özünün ve sözünün bir olmasını istemiştir. Bütün namazların her rekâtında okunan Fatiha suresinde “**Ey Rabbimiz, bizi dosdoğru yola ilet**” (Fatiha, 6. ayet) duasının tekrar edilmesi toplumu en doğruya, en güzele ulaştırma amacına yöneliktir.

Sonuç olarak, insanın sözü de, özü de doğru olmalıdır. Doğru olmayanlar için mutluluk kapıları kapalıdır. İslamiyet gibi, hikmet ve gerçek esasları üzerinde kurulmuş bir dinde doğruluğa aykırı bir şey asla yer bulamaz. Esasen bir kimsenin, başkalarını aldatma bile, insanların yaptığı her şeyden haberdar olan Yüce Rabbimizi aldatması mümkün değildir. Bu yüzden Yüce Allah'ın kullarını ve dolayısıyla o kulların Rabbi olan Allah'ı (c.c.) kandırdığını düşünen, gerçekte sadece kendini kandırmaktadır: “**Onlar Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirler.**” (Bakara suresi, 9. ayet.)

4.7. İsrâf

DÜŞÜNELİM

İbn Abbas'ın (r.a) naklettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

“İki nimet vardır ki insanların çoğu onlar(ı değerlendirme) hususunda aldanmıştır: Sağlık ve boş vakit.” (Buhâri, Rikâk, 1)

Bu hadisi Allah Resulü'nün bize Allah'ın (c.c.) nimet olarak verdiği “sağlık” ve “zamanı değerlendirmenin” önemi açısından düşünelim.

İsraf, herhangi bir işte normal olan sınırı aşmak, aşırı davranmak, ihtiyaçtan fazla tüketmek, gereksiz yere harcama yapmak, savurganlık yapmak, harcamalarda orta yoldan sapmak, ölçüyü aşma ve aşırılık yapmak suretiyle sahip olduğu nimetleri gereksiz yere tüketmek gibi anlamlara gelir.

İsraf genel olarak inanç, söz ve davranışta dinin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmayı özellikle mal veya imkânları meşru olmayan amaçlar için saçıp savurmaktır.

Bir kısım ayetlerde ise kişinin kendine ait veya sorumluluğu altındaki mal ve imkânları gereksiz yere harcamasını ifade etmektedir. (bk. Nisâ suresi, 6; Furkân suresi, 67. ayetler)

İsrafçı kişiye **müsrif** denir.

Allah (c.c.), dünya nimetlerini insanlar ve canlılar için yaratmıştır. Bunları yemek, içmek veya kullanmak insanın hem hakkıdır hem de şükreden bir kul olmanın gereğidir. İnsanın Allah'ın (c.c.) lütfettiği nimetleri kullanması, güzel giyinmesi, güzel yaşaması günah değil, helaldir.

İslam, nimetlerin kadrini bilip onlara şükürle mukabele etmek gerektiğini belirtmiş ve şükürün esasını da “insana verilen duygu, düşünce ve azaları yaratılış gayeleri istikametinde kullanmak” şeklinde tarif etmiştir.

İnsan hayatında rahat bir geçim için iki şey gereklidir. Bunlardan biri helalinden kazanmak, diğeri de elde olanı yerinde ve ölçülü harcamaktır. Bunlardan biri eksik olursa hayatın ahengi bozulur, yaşam zorlaşır, huzur yok olur. Varlığın kıymetinin bilinmesi, yerinde ve ancak ihtiyaca göre sarf edilmesi pek önemli bir görevdir.

Allah'ın nimetlerinin en güzellerinden faydalanmakla, israf etmek farklı şeylerdir. İlke olarak helal olan şeylerin tüketilmesinde bir sakınca yoktur. Tam tersine Allah'ın verdiği nimetlerden ölçülü bir şekilde faydalanılması tavsiye edilir. **“De ki, Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki, onlar dünya hayatında müminlere yaraşır, kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır.” (Arâf suresi, 32.)** ayeti bu, gerçeği dile getirmektedir. Ayet aynı zamanda ziynetlerin ve temiz nimetlerin dünya hayatında müminlere yaraştığını vurgulayarak Müslümanların yaşadıkları çağda ve toplumlarda bu bakımdan da seçkin olmaları gerektiğini hatırlatır.

Mülkün tamamı, aslında Allah'a (c.c.) aittir. İnsana emanet olarak ve imtihan için bir miktar mülk, nimet verilir. Malı ve geçimlikleri helal yoldan kazanıp helal yola harcayanlar, Allah (c.c.) yolunda infak edip hak sahiplerinin hakkını verenler, saçıp savur-mayanlar, mal konusundaki sınırı kazanırlar.

İslam, israf yasağı ile özel mülkiyet hakkına bir sınır getirmiş ve servet kimin olursa olsun, onda toplumun hakkı bulunduğu ilkesini benimseyerek, israfla bu hakkın yok edilmesine engel olmak istemiştir.

Malın doğru olmayan yerde harcanması savurganlık ve israftır. Bu sahibini dünyada yüceltir, ama ahirette alçaltır; insanlar arasında onurlandırır ama Allah katında küçültür.

Hz. Ali (r.a.)

Nimetleri kullanmadaki serbestliği sınırlayan tek şey kibir ve israftır. Şu ayette bu ölçü güçlü bir şekilde vurgulanır: **“Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyeğin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”** (A'râf suresi, 31. ayet).

Peygamberimiz (s.a.v.) de **“Kibre düşmeden ve israfa kaçmadan (dilediğinizce) yiyeğin, sadaka verin ve giyinin!”** (Nesâî, “Zekât”, 66; İbn Hanbel, II, 181.) diyerek bunun önemine dikkat çeker.

Böylece kullarına sayısız nimetleri karşılıksız veren Allah (c.c.), kendisine secdeyi emretmekte, sevgisini de sadece israf etmeyenlere vermektedir. Verdiği sadece sevgisi değil, aynı zamanda nimetidir de. **“Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) arttırırım.”** (İbrahim suresi, 7.) ayeti, Rabbi karşısında müsrif davranmayan yani haddini aşmayan kula O'ndan bir müjdedir.

Ayeti kerimelerde israf, iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi, “haddi (sınırı) ve ölçüyü aşmak” anlamındadır ki bu aynı zamanda kâfirlerin bir özelliğidir. Çünkü onlar Allah'tan gelen helal ve haram ölçülerini tanımazlar. O ölçüleri işlerine geldiği gibi değiştirmeye kalkışırlar. Onlar, Allah'ın ölçülerini çiğneyip geçerler. İnsanla Rabbi arasında olması gereken dengeyi korumazlar. Davranışlarında normal sınırı gözetmezler ve konulan ölçünün ötesine geçerler, aşırıya giderler: **“(Salih onlara dedi ki), Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkaran müsriflerin (haddi aşanların) emrine itaat etmeyin.”** (Şuarâ suresi, 150-152. ayetler.)

İkinci anlamda, “Allah'ın (c.c.) verdiği rızıktan faydalanırken aşırılığa kaçmaktır.” Bu ise yasaklanmıştır. Yukarıda geçen **“Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyeğin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”** (A'râf suresi, 31.) ayetinde Allah Teâlâ, her türlü aşırılığı yermekte, müsrifleri sevmediğini beyan etmektedir.

Görsel 27: “... Yiyeğin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.” (A'râf suresi, 31. ayet.)

Kişinin öncelikle nimeti vereni bilip şükretmesi ve onları kullanırken ölçüyü kaçırıp savurgan olmaması gerekir çünkü israf hem nimeti gerektiği yerde, gerektiği ölçüde kullanmamak hem de Rezzâk (çokça rızık verici) olan Allah'ın (c.c.) nimetine karşı saygısızlıktır. Bu yüzden: **“O (Allah) israf edenleri sevmez.”** (En'âm suresi, 141. ayet.)

İslam, insan hayatına her konuda bir denge getirmektedir. İnançta, amellerde, ahlakta, mal kazanma ve harcamada, duygularda, nefret ve sevmeye hep orta yolu tavsiye eder. **İslam ümmeti, vasat bir ümmettir. Yani “orta yolu” izleyen, dengeli ve hayır yolları üzerinde olan bir ümmettir. Bu ümmetin mal konusundaki tutumu da dengeli ve ölçülü olmalıdır.**

İnanan insanlar, bir taraftan saçıp savurmaktan uzak kalırken, diğer yandan da asla cimri olmamalıdır. İsfraftan kaçınmalı ama Hak yolunda infakta bulunmaya da can atmalıdırlar. Her konuda olduğu gibi bu hususta da orta yolu takip etmek, yani harcamada dengeli olmak insan için en iyi düsturdur. İsfraf, denge ilkesini bozduğu için yerilmiştir çünkü bir kimsenin gerektiğinden çok harcaması, diğer bir kimsenin gerektiğinden az harcamasını gerektirecektir. Yüce Allah, yeryüzü sofrasına nimetlerini dengeli bir biçimde göndermiştir. İsfrafa gidenler bu dengeyi kendi lehine bozan kimselerdir. Bu dengenin bozulmaması inananların görevidir.

İslam işte bu orta yola dikkat çekerek insanoğlunun yeme, içme ve harcama konusunda belirli bir denge içerisinde kalmasını istemiştir. Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde bu hususa şöyle işaret etmiştir:

“Müminler harcamada buldukları zaman cimrilikten ve israftan kaçınırlar . İkisi arasında orta bir yol tutarlar .” (Furkân suresi, 67. ayet.)

“Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!” (İsrâ suresi, 29. ayet.)

Burada “eli sıkı olma” tabirinden “cimrilik” etmenin kast edildiği belirtilmektedir. “Açıp saçma” tabirinin ise, “israf ” olduğu belirtilmektedir. Bu iki husus da birbirinin zıddı olan fakat onaylanmayan alışkanlıklardır. İkisinde de hem kişiye hem de topluma sayısız zararlar bulunmaktadır.

Cimrilik, meşru bir şeyden faydalanmaktan nefsi mahrum bırakmaktır. İslam ise, meşru sınırlar içerisinde kişiyi faydalanmakla mükellef tutar, haram kılınmamış bir şeyi insanların haram olarak kabul etmelerinden hoşlanmaz çünkü hayatın güzelleştirilmesi, çirkinliğe ve israfı kaçmaksızın gerçekleştirilmelidir. İsfraf hem fert hem de toplum için bir bozuluştur. Hepsini bu yolda verilse bile, Allah (c.c.) yolunda malı infak etmek israf değildir.

Ayet ve hadislerden hareketle İslam âlimleri israfın başlıca sebepleri olarak şunları belirtmişlerdir: riya (gösteriş), sefahat, kibir, tembellik ve bencillik.

İsrafın bireye ve topluma zararları vardır. İsfraf, birey, aile ve toplum hayatında onulmaz yaralar açar ve toplumsal bozulma ve çürümeye götürür. Bir Müslüman dünya üzerindeki maddi ve manevi imkân ve nimetleri kendisine emanet edildiği bilinciyle tüketmeli, bu nimetler üzerinde kendisinin olduğu kadar toplumun da hakkı bulunduğunu unutmamalıdır.

• İsfraf, Allah Teâlâ'nın verdiği nimetlere saygısızlıktır. Kuluna sayısız nimetler veren Allah'a (c.c.) nankörlüktür. **“..Doğrusu biz katımızdan insana bir nimet tattırırsak, ona sevinir; ama kendi yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse işte o zaman insan pek nankördür.” (Şurâ suresi, 48. ayet.)**

Görsel 28: Zamanı çöpe atma.

- İsrâf hangi şekilde tezahür ederse etsin- insanın kendisine kötülük etmesidir; ölçüsüz ve bilinçsiz bir şekilde kendisini tüketmesidir. Bu, bazen sahip olduklarını ölçüsüz tüketme, bazen kul hakkı yeme (Nisâ suresi, 6. ayet.), bazen de kibire kapılma şeklinde belirir. İnsan kibirlendikçe israf etmekte, israf ettikçe de malı küçülmektedir.
- İsrâf, hırs, kanaatsizlik ve zillet gibi kötülüklerin de başlıca sebebidir çünkü müsrif adam; ilahi takdire ve alın teriyle elde ettiğine razı olmaz, sürekli daha fazlasını ister. Hiç şükretmez, daima şikâyet eder dururHelal rızkını az bulur, gayri meşru olup olmadığına aldırmadan daha çok kazanmanın peşine düşer. Hatta o yolda izzet ve haysiyetini bile feda eder. Şunu belirtmek gerekir ki az ya da çok harcamak önemli değildir. Önemli olan “ne kadar” değil, “nereye harcadığımızdır” İslam âlimlerine göre bir insan Allah’ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yol, okul, hastane ve cami gibi iyi şeyler için yapılan harcamalar israf sayılmaz fakat Allah’ın (c.c.) yasaklamış olduğu herhangi bir şeye yapılan en küçük harcama bile israf sayılır.
- İsrâf, emanete riayet etmemektirİnsana emanet olarak verilen malı saçıp savurmak, gerekli yerlere harcamamak, insanlar arasındaki ekonomik dengeyi bozar, kişiler arasındaki kıskançlığı artırır Her türlü haddi (sınırı) aşmak, insanın ve onun içinde yaşadığı toplumun dengesini bozar ve onları huzursuzluğa götürür.
- Tasarrufun bir erdem sayıldığı XIX. yüzyılın aksine XX. yüzyılın ana meziyeti tüketimdir. Çağdaş kapitalist sistemde üretim ve tüketimi yönlendirir. Aşırı derecede masraflı ve gereksiz ambalajlama, pazarlama, reklam ve moda faaliyetleriyle tüketim sürekli olarak kamçılanır. Aşırı tüketim bir yandan doğal kaynakların israfına yol açarken öte yandan çevre kirliliğine sebep olur.

İsraf kavramını sadece yiyecek-içecek, mal-mülk ve maddi imkânlarla alakalı olarak düşünmemek gerekir. **İsrafı, maddi-manevi her türlü nimetin, yaratılış gayesine ters kullanılması ve boşu boşuna harcanması olarak değerlendirilmelidir.**

Dolayısıyla giyim-kuşamda, içinde oturulan binada ve evin döşenmesinde olduğu gibi, **zaman ve sağlık gibi nimetlerde de israf söz konusudur.** Bir insanın abdest alırken, lavaboda musluğu sonuna kadar açması nasıl israfsa sağlığını tehlikeye atması, zamanını doğru ve verimli kullanmaması aynı şekilde israftır.

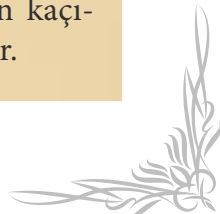
Diğer taraftan **kamu sektöründe de israf** doğru bulunmamıştır. Milletler, ferdi israf sebebiyle olmasa bile kamu sektöründeki israf ve kötü yönetim yüzünden yoksullaşabilir. Bundan dolayı devlet gelirleri lüks kamu harcamaları, aşırı kadrolaşma veya karşılıksız yüksek ücretlerle israf edilmemelidir. Tasarruflar, müsriflerin lüks tüketim mallarına duydukları isteğin tatminine harcanır ve sermaye miktarını arttırmak için kullanılmazsa ekonomik gelişmeyi engeller. Çünkü sermaye tasarrufla artar, israf ve kötü kullanımla da azalır. Ülke gelirinin önemli bir kısmı üretken olmayan kesimlere tahsis edilirse gerçek üreticilerin geçimi zorlaşır.

İnsan, elindeki her türlü imkânı meşru sınırlar içinde kullanmakla sorumludur. Bu husus âhirette kişinin zaman, servet, iş gücü ve ilim gibi kaynakları nasıl kullandığından sorguya çekileceğini bildiren Allah'ın Resulü şöyle dile getirmektedir: **“İnsanoğlu kıyamet günü beş şeyden hesaba çekilmedikçe yerinden kılmıdayamayacaktır: Ömrünü nasıl tükettiğinden, gençliğini nasıl yıpratmış olduğundan, malını nereden kazanıp nerede harcadığından ve öğrendiği bilgilerle nasıl amel ettiğinden.”** (Tirmizî, “Kıyâmet”, 1.)

Görsel 29: Zaman en kıymetli hazinelerden biridir.

Müslüman, elindeki nimetin veya içinde bulunduğu fırsatların kendisi için bir “imtihan vesilesi” olduğunu bilmelidir. Aynı zamanda bu nimetlere çok sayıda insanın sahip olamadığını, dünyada milyonlarca insanın açlık, susuzluk ve yoksulluk içinde kıvrandığını düşünmelidir. Allah Teâlâ'nın emanet olarak verdiği nimetlerde yoksulların hakkı olduğu bilinciyle hareket etmeli, israftan kaçınıp infaka yönelmelidir.

4. UYGULAMA

Aşağıda verilen davranışlar hangi israf çeşidindedir. Yazınız.

Not: Verdiğiniz cevapları ünite sonundaki cevap anahtarına bakarak kontrol ediniz. Verdiğiniz cevaplar doğru değilse “israf” konusunu tekrar ediniz.

Davranış**İsraf Çeşidi**

1. Çalışmamak, tembellik yapmak.

2. Televizyon izlerken ve bilgisayar kullanırken saatler harcamak.

3. Geç saatlere kadar uyumamak ve faydasız işlerle uğraşmak.

4. Lüzumundan fazla yemek yemek.

5. İhtiyaçtan fazla kıyafet, ayakkabı, çanta, cep telefonu, bilgisayar gibi eşyalara para harcamak.

6. Gereksiz yere elektrik kullanmak, suyu ihtiyaçtan fazla açmak.

5. UYGULAMA

Aşağıdaki kavram haritasında boş bırakılan yerlere uygun cevapları yazınız.

Not: Verdiğiniz cevapları ünite sonundaki cevap anahtarına bakarak kontrol ediniz. Verdiğiniz cevaplar doğru değilse “İslam Ahlakında Yerilen Bazı Davranışlar” konusunu tekrar ediniz.

Bir kimseye asılsız olarak suç, günah yahut kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat ederek onun onur ve kişiliğiyle oynamadır.

Bir kimsenin özel durumunu merak edip öğrenmek için onun bilgisi ve rızası dışında gizlice araştırma yapmaktır.

Bir kimsenin arkasından hoşuna gitmeyecek şeyleri söylemek, başka bir deyişle, kendimize söylendiği zaman hoşlanmayacağımız bir şeyi, başkası hakkında arkasından konuşmak, kötü sözlerle anmaktır.

Başkasının sahip olduğu maddî veya manevî imkânların kendisine verilmesini veya kıskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalmasını, ondaki nimetlerin gitmesini istemektir.

Bir kişi hakkında bilmeden, tanımadan, sormadan peşin hüküm (yargı) sahibi olmaktır.

Bir kişinin başkalarını hareket ve fiilleriyle aldatması, dürüst davranmaması, yalan söylemesidir .

Herhangi bir işte normal olan sınırı aşmak, aşırı davranmak, ihtiyaçtan fazla tüketmek, gereksiz yere harcama yapmak, savurganlık yapmak, harcamalarda orta yoldan sapmak, ölçüyü aşma ve aşırılık yapmak suretiyle sahip olduğu nimetleri gereksiz yere tüketmektir.

5. KUR'AN'DAN MESAJLAR: HUCURÂT SURESİ 11-12. AYETLER

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّن نِّسَاءٍ
عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ ۚ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللُّغَبِ ۚ بِيَسِّ آلِ اسْمِ
الْفُسُوقِ بَعْدَ الْإِيمَانِ ۚ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنكُمْ ۚ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي
شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَلِكَ خَيْرٌ
وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğeri alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğeri kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.” (11. ayet.)

“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.” (12. ayet.)

Hucurât Suresi: Kur'an-ı Kerim'in kırk dokuzuncu suresidir. Medine'de inmiştir. On sekiz ayettir. Adını, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) evinin odalarından bahseden ve "odalar" anlamına gelen dördüncü ayetteki "**hucurât**" kelimesinden almıştır. (MEB Dini Terimler Sözlüğü, s. 142)

Hucurât suresi 11. ayetinin, bir adamın hoşlanmadığı bir lakapla çağrılmasından veya müminlerin annesi Safiyye'ye (r.a.) mümin kadınların; "Yahudi kızı" demesi üzerine **na-zil olduğu** söylenmiştir. (Şamil İslam Ansiklopedisi, C 3, s. 310.)

Hucurât suresi 11. ayette, müminlerin **birbirleriyle alay etmesinin çirkinliği** üzerinde durulur. Birbirlerine **lakap takmamaları** emredilir. En büyük toplumsal hastalıklardan **başkasının ayıbını araştırmak ve gıybet yasaklanır**. İslam ahlakında yerilen bu ve ben-zeri davranışlar yapıldığında **tövbe** etmenin önemi üzerinde durulur.

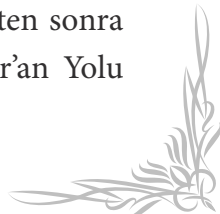
İslam'ın Kur'an-ı Kerim'in yol göstericiliği ile kurmuş olduğu üstün insan topluluğunun yüce bir edebi vardır. O toplumda herkesin dokunulmaz bir haysiyeti vardır. Bu haysiyet, o toplumun haysiyetidir. Herhangi bir bireyi ayıplamak bizzat insanın kendisini ayıplaması gibidir çünkü toplumun tümü birdir, bir bütündür ve haysiyeti birdir.

"İnsanları alay etmeye iten psikolojik faktörler içinde büyüklenme, kendini beğenme, karşısındakini küçük ve kusurlu görme gibi hâl ve duygular da vardır. Sırf gülüp eğlenmek için bir kimse ile alay edilmiş olsa bile alay konusu olan şahsın buna lâyık görülmesi ve aşağılanması söz konusudur.

Bir kimse, toplum içinde yükselen değerlere göre bu değerleri ölçü olarak alanlar bakımından ikinci sınıf, "değersiz ve önemsiz" görülebilir ama evrensel değerler ve toplumla ilgili olarak da dinî ve manevi değerler söz konusu olduğunda aynı şahıs önemli ve değerli olabilir; hele Allah nezdinde kimin nasıl değerlendirildiğini yanlıgısız bilmek mümkün değildir. İnsanları küçümseyenler, alay edenler, aşağılayıcı, küçümseyici lakap-lar takanlar için bir de bu yönünü düşünmelidirler.

Ashaptan bazılarının, günahkâr iken tövbe etmiş, Hıristiyan veya Yahudi iken Müslüman olmuş kimseleri eski aidiyetleriyle nitelemeleri ve anmaları, bu ayetin **nüzul sebebi** olarak zikredilmiştir. Tövbe sabıkayı sildiği için bir kimseyi eski hâliyle anmanın hem din hem de ahlak yönünden tutarsızlığı, anlamsızlığı açıktır .

"İman ettikten sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür!" cümlesi iki şekilde anlaşılma-ya müsaittir: 1. Yasaklanan fiil ve davranışları işleyenler fâsık (günahkâr, yoldan çıkmış) olurlar; bu nitelik de bir mümine yakışmaz. 2. Bir kimse iman ve tövbe ettikten sonra onu yine eski dini ve günahı ile anmak çirkin, yersiz ve yakışıksızdır. (Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, C 5, s. 94-96, 97-98.)

Hucurât suresi 12. ayette ise **üç kötü huy ve alışkanlık** ele alınmış, etkili bir üslûpla yasaklanmıştır: Gerçek bilgi ve kanıta değil, tahmine dayalı hüküm (**zan**), insanların gizliliklerini araştırmak (**tecessüs**) ve insanları arkalarından çekıştirmek (**gıybet**). Gerçeklik ihtimali yüzde ellinin üzerinde bulunmakla beraber kesin olmayan bilgi ve hükme **zan** denir. Başkalarını suçlamak, aleyhlerinde olacak bir karar almak ve davranışta bulunmak söz konusu olduğunda zanna dayanılmaz, zan şeklindeki bilgi dayanak ve delil kılınmaz çünkü insanlar hakkında sahip olunan zan ve tahminlerin birçoğu isabetsiz olmakta, beklendiğinin, sanıldığığının aksi gerçekleşmektedir. Şu var ki, kimsenin aleyhinde olmayan, hakların zayı edilmesi ihtimali bulunmayan alanlarda, kesin bilgi bulunmadığında kuvvetli zan, tahmin ve ihtimale dayalı hükümler ve uygulamalar yasak kapsamına dâhil değildir. Sosyal bilimlerin önemli bir kısmı kesinliğe değil, kuvvetli zan ve ihtimale dayanmaktadır. Sabıkalı olmayan, suç işleme bakımından ciddi şüpheye sebep olacak davranışları bulunmayan bir kimsenin gizlediği bir işini, davranışını, halini araştırmak ve açıklamak ise ayette yasaklanan **tecessüs** kapsamına girmekte olup İslam ahlakçalarına göre ayıptır, dine göre de caiz değildir, günahdır. Ancak düşmanların Müslümanlar hakkındaki plan, program ve niyetlerini anlamak, zamanında tedbir almayı sağlamak gibi amaçlara yönelik casusluk faaliyeti, bunda zaruret bulunduğu için yasak kapsamına dâhil edilmemiştir. Bir kimsenin gıyabında, arkasından hoşuna gitmeyeceği bilinen bir şeyini konuşmak, başkalarına aktarmak **gıybettir** ve caiz değildir. Peygamber Efendimize, “Birisinin arkasından söylediklerimiz doğru ise, onda bu kötü nitelik varsa yine de yasak olan gıybet gerçekleşir mi?” diye soranlar şu cevabı almışlardır: **“Söylediğiniz onda varsa gıybet etmiş olursunuz, yoksa yaptığınız iftira olur”** (Müslim, “Birr”, 70.) Şu hadis de bu kötü huylar ve alışkanlıklarla ilgilidir: **“Zanna kapılmaktan sakınınız, zan en fazla asılsız olabilen haber ve bilgi türüdür. Kulak kabartmayınız, gizlilikleri araştırmayınız, başkalarını kıskanmayınız, öfkenize kapılmayınız, birbirinize sırtınızı dönmeyiniz. Bir Allah’ın kulları! Kardeşler olunuz.”** (Müslim, “Birr”, 28.) (Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, C 5, s. 97-98.)

NELER ÖĞRENDİK?

1. İslam ahlakının konusunu ve gayesini açıkladık.

Ahlak kelimesi Arapça 'hulk' (veya 'huluk') kelimesinin çoğulu olup Türkçede tekil olarak kullanılır. "Hulk; din, tabiat, huy, karakter, seciye gibi manalara gelir".

Ahlak; insanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan manevi vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütününe verilen adıdır.

Ahlak terimi ile ilgili olarak Türkçede "**ahlak**", "**ahlaklı**", "**gayri ahlaki**", "**ahlaksız**", ve "**ahlak dışı**" gibi kullanımlar bulunur. İslam düşüncesinde ahlak kelimesi ile "**edeb**" kelimesi çoğu zaman aynı anlamda kullanılmıştır.

Ahlak konularını inceleyen bilim dalına da "**ahlak ilmi**" adı verilir.

İslam ahlakı, Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu hayat tarzıdır. İslam ahlakı, Allah (c.c.) ile insan arasındaki ilişkiden doğar. Böylece Allah (c.c.) ile insan, insan ile insan ve insan ile kâinat arasındaki tutum ve davranışlarını düzenler. İslam ahlakı, insanın inanç ve ibadet yoluyla, Allah (c.c.) ile kurduğu ilişkinin her türlü tutum ve davranışına yansımadır.

Ahlakın konusu, dinin emir ve yasaklarıdır.

Ahlakın gayesi, insanlara dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırmaktır.

2. İslam ahlakının kaynaklarını öğrendik.

Ahlakın kaynakları denilince kökeni, aslı, varlık sebebi ve ortaya çıkaran kurucu unsurları akla gelir.

Ahlakın kaynağı konusunda din âlimleri ve filozoflar farklı yorumlar yapmışlardır. Müslüman âlimler bu konuda dini esas almışlardır.

İslam ahlakının kaynaklarını en genel anlamda temel kaynaklar (Kur'an, sünnet) ve diğer kaynaklar olmak üzere iki kısma ayırabiliriz:

1. Temel Kaynaklar

Nakli kaynaklardır (nass) yani **Kur'an** ve **sünnettir**.

a. Kur'an-ı Kerim: İslam dininin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, ahlaki hüküm ve prensiplerin de kendisine dayandırıldığı bir kaynaktır. İslam ahlakını en kısa ve en doğru yoldan öğreneceğimiz kaynak Kur'an'dır. Kur'an'ın içerdiği konular genel hatlarıyla ahlakla iç içedir.

b. Sünnet: İslam dininde Kur'an-ı Kerim'den sonraki ahlaki otorite Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı ve sözleri ile yaşayış ilkeleri yani sahih sünnet olduğu ayetlerde açıkça belirtilir.

2. Yardımcı (Diğer) Kaynaklar

Kültür: Toplumun veya milletin geçmişten süregelen her türlü dil, duygu, düşünce, gelenek görenek, örf, âdet, yaşam ve sanat anlayışlarıdır.

Kültür, “**akıl, örf, âdet, gelenekler, ahlak ilmiyle ilgili yazılmış ahlak kitapları**” olmak üzere sözlü ve yazılı kültür” şeklinde olabilir.

Akıl: İslam ahlakının kaynaklarından. İyi ve kötüyü aklın bilebileceği ve iyiye uymanın aklın bir kararı ile gerçekleştiği açıktır.

Örf ve Âdetler: Nesilden nesile intikal eden ve toplum içinde yerleşmiş davranış örnekleridir.

Örf ve âdetler, Kur’an ve sünnetteki ahlaki ilkelerle toplumun sosyal hayata uyum sağlaması açısından İslam ahlakının kaynağı olmuştur.

Ahlak Kitapları: İslam ahlakıyla ilgili temel konularda İslam düşünürlerinin yazdığı eserlerdir.

Kelam kitaplarını, tasavvuf kitaplarını, ahlaki şiirleri, divanları, kasideleri de bu ahlak kitapları olarak da ele alabiliriz.

3. Ahlak ile terbiye arasında ilişki kurmayı öğrendik.

Terbiye sözlükte “besleyip büyütme, beslenip büyütülme, edeplendirme, eğitime, eğitim verme, yetiştirme, düzene koyma, gözetme, tebliğ etme, yol gösterme, yetenekleri geliştirme, davranışları kontrol etme” anlamına gelir.

Terbiye kavramı, dilimizde daha çok eğitim yoluyla amaçlanan davranışları ortaya çıkarmak anlamında kullanılmaktadır.

Eğitimle uğraşan **eğitimci, pedagoğ** ve mürebbilere de **terbiyeci** denir

Terbiyenin karşıtı, terbiyeyi terk etmektir.

Ahlak ve terbiye arasında yakın bir ilişki vardır.

Aile, toplum hayatının temel taşıdır. Dünyaya gelen her insan aile içinde yaşamaya başlar, ailesi tarafından korunur, yetiştirilir, ilk terbiyesini ve bilgilerini burada alır. Onun için İslam aile hayatına büyük önem vermiştir.

4. İslam ahlakında yerilen bazı davranışları ayet ve hadislerle açıkladık.

İnsanın ruhuna yerleşen bazı tutumlar vardır ki bunlar zaman içinde alışkanlık haline dönüşerek kişinin ahlakını şekillendirir. Ruhumuza iyi alışkanlıklar yerleşirse, fiil ve davranışlarımız da iyi olur ve bunlara **güzel ahlak (ahlakı hamide)** denir. Kötü alışkanlıklar yerleşirse davranışlarımız da kötü olur, bunlara da **kötü ahlak (ahlakı zemime)** denir.

Kötü huylardan bazıları; **yalan, iftira, tecessüs, gıybet, haset, suizan, hile ve israftır.**

• **Yalan** (kizb), doğruluğun (sıdk) karşıtı olup “aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz” demektir.

İnsanların sağlıklı ve samimi ilişkiler kurma imkânını ortadan kaldıran yalancılık, İslam ahlakında kesin bir dil ile yasaklanmıştır. Yalan söylemek “büyük günahlardan” sayılmıştır.

• **İftira**, bir kimseye asılsız olarak suç, günah yahut kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat ederek onun onur ve kişiliğiyle oynamaktır.

İftira, bir kimseyi veya bir şeyi elde etmek veya o şeyi başkalarından kıskanıp, zarar verme düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

İslam’da iftira konusu, üzerinde oldukça fazla durulan bir konudur. Çok sayıda ayet-i kerime, iftiranın özelliğinden ve onun Allah’ın (c.c.) nezdinde sevilmeyen, İslam terbiyesine aykırı ve hatta yerilen bir davranış olduğundan bahsetmektedir.

• **Tecessüs**, bir kimsenin özel durumunu merak edip öğrenmek için onun bilgisi ve rızası dışında gizlice araştırma yapmaktır.

Tecessüs, özellikle gizli kalması istenen bir duruma vâkıf olmak için kötü niyetle araştırmak, kişinin mahremiyetini ihlal etmektir.

• **Gıybet**, bir kimsenin arkasından hoşuna gitmeyecek şeyleri söylemek, başka bir deyimle, kendimize söylendiği zaman hoşlanmayacağımız bir şeyi, başkası hakkında arkasından konuşmak, kötü sözlerle anmaktır.

Halk arasında **dedikodu, çekiştirme** gıybet ile aynı anlamda kullanılır.

İslam, gıybet etmeyi yasaklamış; bu çirkin fiili, kişinin ölü kardeşinin etini yemesine benzetmiştir. Gıybetin yapılması gibi **dinlenmesi** de haramdır çünkü bu da bir nevi gıybeti tasdik etmektir.

• **Haset**, başkasının sahip olduğu maddi veya manevi imkânların kendisine verilmesini veya kıskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalmasını, ondaki nimetlerin gitmesini istemektir.

Haset, kalpte bulunan ve insanı kötülöklere sürükleyen en önemli ve gayri ahlaki özelliklerden, hastalıklardan birisidir.

Haset ile gıpta birbirine karıştırılmamalıdır. **Gıpta**, yani imrenme, bir başkasının sahip olduklarını, başarılarını beğenme ve “Onda varsa bende de olabilir.” düşünceyle hareket etmektir.

• **Suizan**, bir kimsenin kesin bilgisi olmamakla birlikte başka biri kötü düşünce ve kanaate sahip olmasına ise **suizan**, yani “**kötü zan**” denir.

Suizanın zıddı, “**hüsnüzan**”dır. Hüsnüzan; iyi-güzel zan, bir kimse veya bir olayın iyiliği hakkında vicdani kanaat demektir.

İslam âlimlerinin genel yorumuna göre suizan yasaklanmış ve dolaylı olarak bir kimse hakkında -aksini gösteren açık deliller olmadıkça- hüsnü zanda bulunmak gerektiğine, zira suizannın ahlakî ve insanî zararlara yol açacağına dikkat çekilmiş, kural olarak dışarıdan bakıldığında iyi görülen bir kimse hakkında kötü zan beslemenin “haram” olduğu kabul edilmiştir.

Zannın bireye ve topluma zararları vardır.

• **Hile**, insanın başkalarını hareket ve fiilleriyle aldatması, dürüst davranmaması, yalan söylemesidir. Terim olarak ise, bir şahsın akit veya tek taraflı bir hukukî işlem yapması için kasten yanıltılması hâlidir. **Hukuk dilinde hile**, bir kimseyi istenen yönde bir irade beyanında bulundurmak için onda yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade eder. **Alışverişlerde hileden maksat**, bir kimseyi söz, fiil ve davranışlarıyla etkileyerek, satım akdinin onun yararına olduğunu telkin etmek ve onu piyasa fiyatının dışında bir satış bedeli ödemeye razı etmektir.

Hile, kişiye ve topluma zararı dokunan, sosyal ilişkileri zedeleyen kötü davranışlardandır.

Allah Teâlâ, aldatmanın, hilenin her türlüşünü yasaklamıştır. Hile ve dolandırıcılık yoluyla elde edilen kazanç, helal olmayıp aynı zamanda kul hakkı sayılmaktadır.

Şu durumlarda geçici olarak hile yapılmasına izin (ruhsat) verilmiştir: Düşmanla yapılan savaşı kazanmak veya ırz, namus ve hakları korumak için.

• **İsraf**, genel olarak inanç, söz ve davranışta dinin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmayı özellikle mal veya imkânları meşru olmayan amaçlar için saçıp savurmaktır.

İsrafçı kişiye **müsrif** denir.

İnanan insanlar, bir taraftan saçıp savurmaktan uzak kalırken, diğer yandan da asla cimri olmamalıdır. İsraftan kaçınmalı ama Hak yolunda infakta bulunmaya da can atmalıdırlar. Her konuda olduğu gibi bu hususta **orta yolu** takip etmek, yani harcamada dengeli olmak insan için en iyi düsturdur.

5. Hucurât suresi 11-12. ayetlerde verilen mesajları değerlendirdik.

Hucurât Suresi 11-12. Ayetler:

“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar ken-

dilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”

“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”

Bu ayetlerde, müminlerin **birbirleriyle alay etmesinin çirkinliği** üzerinde durulur. Birbirlerine **lakap takmamaları** emredilir. En büyük toplumsal hastalıklardan başkasının **ayıbını araştırmak ve gıybet yasaklanır**.

İslam ahlakında yerilen bu ve benzeri davranışlar yapıldığında **tövbe** etmenin önemi üzerinde durulur.

1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. “İnsanın yaratılışından gelen özellikleri ile insanların iyiliğini ve mutluluğunu hedef alan kuralların hayata geçirilmesi ile kazanılan iyi ve güzel davranışlardır.”

Tanımı yapılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sorumluluk B) Fıtrat C) Örf D) Ahlak

2. **İslam ahlakıyla ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?**

- A) İslam ahlakı, Kur’an ve sünnetin ortaya koyduğu hayat tarzıdır.
B) İslam ahlakının gayesi, insanlara sadece ahiret mutluluğunu kazandırmaktır.
C) İslam, ahlak, fazilet (erdem) ve hikmet dinidir.
D) İslam ahlakının gayesi, “en güzel biçimde yaratılmış” (Tin, 4. ayet.) insanın bu yaratılışına uygun olarak yaşamasını sağlamaktır.

3. **Aşağıdakilerden hangisi İslam ahlakının kaynaklarından biri değildir?**

- A) Kur’an B) Sünnet C) Hikâye ve efsaneler D) Örf

4. “Haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden sabahın Rabbi’ne sığınırım.”

Kuran’ı Kerim’de hasetçinin hasedinden Allah’a (c.c.) sığınma hususunda öğretilen dua aşağıdaki surelerin hangisindedir?

- A) Maûn B) Kureyş C) Nâs D) Felak

5. “Bir kimsenin özel durumunu merak edip öğrenmek için onun bilgisi ve rızası dışında gizlice araştırmak.”

Tanımı yapılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Zan B) Tecessüs C) Gıybet D) Haset

6. “Müslümanların eksiklerini, ayıplarını araştırmayın. Zira her kim Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah Teâlâ da onun ayıplarını takip eder, nihayet evinin içinde bile onu rezil ve rüsva eder.” (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 44.)

Bu hadiste İslam ahlakında yerilen hangi davranış vurgulanmaktadır?

- A) Gıybet B) İftira C) Suizan D) Hüsnu zan

7. “Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman tam ölçerler fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar. Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?”

(Mutaffifin suresi, 1–6. ayetler.)

Aşağıdakilerden hangisinde verilen ayetlerden bu sonuç çıkarılamaz?

- A) Ölçüde ve tartıda hile yapanlar cezalarını çekeceklerdir.
- B) Hilekârlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman tam ölçerler fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.
- C) Hilekârlar âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltilecekler ve hesap vereceklerdir.
- D) Hile yoluyla elde edilen kazanca karışılmaz.

8. **Aşağıdakilerden hangi durumda geçici olarak bile olsa hile yapılmasına izin (ruhsat) verilmemiştir?**

- A) Düşmanla yapılan savaşı kazanmak için.
- B) Irz ve namusu korumak için.
- C) Alışverişte kâr elde etmek için.
- D) Hakları korumak için.

9. “Herhangi bir işte normal olan sınırı aşmak, aşırı davranmak, ihtiyaçtan fazla tüketmek, gereksiz yere harcama yapmak, harcamalarda orta yoldan sapmak, ölçüyü aşma ve aşırılık yapmak suretiyle sahip olduğu nimetleri gereksiz yere tüketmek.”

Tanımı yapılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) İsrâf
- B) Sarf
- C) Müsrif
- D) Savurgan

10. **İsrâf ile ilgili aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?**

- A) İsrâf, birey, aile ve toplum hayatında yaralar açar ve toplumsal bozulma ve çürümeye götürür.
- B) İsrâf kavramı sadece yiyecek-içecek, mal-mülk ve maddi imkânlarla ilgilidir.
- C) İsrâf, kuluna sayısız nimetler veren Allah’a (c.c.) nankörlüktür.
- D) Bir kişinin Allah’ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yol, okul, hastane ve cami gibi iyi şeyler için harcama yapması israf sayılmaz.

UYGULAMA CEVAPLARI

1. UYGULAMA

- Ölçü ve tartıda doğruluk.
- Hakkında bilgi sahibi olunmayan konunun ardına düşmemek.
- Yeryüzünde böbürlenerek dolaşmamak.

2. UYGULAMA

- Allah'a ibadet ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak.
- Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşta, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlar (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranmak.
- Kendini beğenmemek (kibir).
- Böbürlenmemek.

3. UYGULAMA

Sakinmamız Gereken Davranışlar

- Kin gütmek
- Kıskanmak
- Birbirine sırt çevirmek
- Küsmek

Yapmamız Gereken Davranışlar

- Kardeş olmak

4. UYGULAMA

1. Zaman israfı
2. Zaman israfı
3. Zaman ve enerji israfı
4. Sağlık yönünden israf
5. Ekonomik yönden israf
6. Ekonomik yönden israf

5. UYGULAMA

1. İftira
2. Tecessüs
3. Gıybet
4. Haset
5. Suizan
6. Hile
7. İsrâf

2.

ÜNİTE

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE
İTİKADİ, SİYASİ VE
FIKHİ YORUMLAR

● Hazırlık Soruları

1. Fıkıh, fakih, itikad, mezhep, fırka, tevil kavramlarının anlamlarını araştırınız.
2. İslam düşüncesinde yer alan başlıca itikadi, siyasi, fıkhi yorumlar ve kurucuları kimlerdir? Araştırınız.
3. Dinin yanlış anlaşılmasının ortaya çıkaracağı sorunlar neler olabilir? Araştırınız.
4. İslam düşüncesinde ortaya çıkan mezhebî yorumlar İslam'la özdeşleştirilebilir mi? Araştırınız.
5. Nisâ suresi 59. ayeti bir tefsir kitabından araştırınız.

● Neler Öğreneceğiz?

Bu üniteyi tamamladığınızda;

1. Dinî yorum farklılıklarının sebeplerini,
2. Dinî yorumlarla ilgili bazı kavramları,
3. İslam düşüncesinde itikadi ve siyasi yorumları,
4. İslam düşüncesinde fıkhi yorumları,
5. Nisâ suresi 59. ayette verilen mesajları değerlendirmeyi öğreneceksiniz.

● Anahtar Kelimeler

- itikad
- mezhep
- tevil
- fırka

1. DİNÎ YORUM FARKLILIKLARININ SEBEPLERİ

Allah Teâlâ, insanların yanlış inanç ve düşüncelerden uzaklaşması ve doğru yola yönelmesi için son din olarak **İslam**'ı göndermiştir.

- Allah katında din kesinlikle İslam'dır. (Âl-i İmrân suresi, 19.)
- Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslamiyeti beğendim. (Mâide, 3.)

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) 23 sene boyunca, aşama aşama gönderilen son ilahî kitaptır.

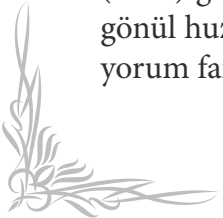
Görsel 2: Kur'an okuyan Müslümanlar.

- O (Kur'an), yeri ve yüce gökleri yaratan Allah katından peyderpey gönderilmiştir. (Tâhâ suresi, 4.)
- İşte böylece biz o Kur'an'ı apaçık ayetler olarak indirdik. (Hac suresi, 16.)
- Kur'an'ı sana biz, evet biz vahyederek indirdik. (İnsân suresi, 23.)

Kur'an-ı Kerim'de insanları hem dünya hem de ahirette mutlu edecek, itikadi, amelî, ahlâki, toplumsal ve hukuki esasları özlü olarak ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi: Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'an'ın insanlara ulaştırılmasında ve içindeki bilgilerin uygulanmasında, açıklayıcı bir görev üstlenmiştir. Peygamber Efendimiz çeşitli hadisleriyle Kur'an'da kısa ve öz olarak ortaya konan esasları açıklamış, ortaya çıkan problemleri çözüme kavuşturmuştur.

Ayrıca herhangi bir problemi olan sahabe, probleminin çözümü için Peygamberimize (s.a.v.) gelmiş ve ona sormuştur. Vahiy kaynağından tatmin edici bir cevap alan sahabe gönül huzuruna kavuşmuştur. Müslümanlar arasında dinî konularda görüş ayrılıkları ve yorum farklılıkları olmamıştır.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Vefatından Sonraki Dönemler: Hız. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonraki dönemlerde İslam toplumu coğrafi olarak büyümüş, farklı kültürlerle sahip insanlar İslam dinine girmiştir. Genişleyen toplumda, farklı düşüncelerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu durum dinî anlayış ve yaşayışlarda farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İslam dünyasındaki bu gelişmeler üzerine Müslüman âlimler, ortaya çıkan sorunlara ayet ve hadisler ışığında farklı yorumlar getirmişler, farklı çözümler üretmişlerdir.

Dinin kaynağı olan vahyin anlaşılma ve yorumlanma biçimleri, insanların bilgi ve birikimleri, yaşadığı ortamlar, duygu ve düşünceleri ile ilgilidir. Bunların farklı oluşu normal karşılanmalıdır. **Canlı ve dinamik bir yapıya sahip olan İslam düşüncesi, insanların farklı yorumlama biçimlerini, Kur'an'ın özüne bağlı kalmak şartıyla uygun görmüştür.** Sosyal, kültürel, coğrafi, siyasi vb. sebeplerden dolayı oluşan bu farklı yorumlama biçimleri, İslam düşüncesi ve kültürüne zenginlik katmış, birçok farklı ilim dallarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İslam tarihinde **çeşitli mezheplerin** ortaya çıkışı, **farklı tasavvufi ekollerin** oluşması İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının bir sonucudur.

BİLGİ KUTUSU

Peygamberimizin vefatından sonra İslam âlimlerinin ortaya koyduğu düşünceler dinin kendisi değil, onların Kur'an ve sünnetten hareket ederek dini anlama ve yorumlama biçimleridir.

İslam Düşüncesinde Ortaya Çıkan Yorum Farklılıklarının Sebepleri: Bu sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Siyasi Sebepler: İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının en önemli nedenlerinden biri siyasi sebeplerdir. Siyaset, itikadi mezheplerin doğuşunda etkili olmuştur. Devlet yöneticilerinin siyasi tercihleri, dinin değişik şekillerde anlaşılması ve yorumlanmasına yol açmıştır.

Hız. Peygamberin (s.a.v.) vefatından sonra **halifenin (devlet başkanı) kim olacağı** konusunda anlaşmazlıklar çıkmış, farklı düşünen gruplar oluşmuştur. Her grup, kendi görüşünün doğru olduğunu iddia etmek ve ispatlamak için görüşlerini ayet ve hadislerle destekleme faaliyetine girişmişlerdir. Bu durum, siyasi bir konu olan halifeliğin dinî bir yapıya büründürülmesine ve birçok farklı dinî anlayışın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

BİLGİ KUTUSU

CEMEL SAVAŞI

656 tarihinde dördüncü halife **Hız. Ali (r.a.)** ile peygamberimizin eşi **Hız. Âişe (r.a.)** taraftarları arasında **Basra** dolaylarında meydana gelen ilk iç savaştır.

Hız. Âişe'nin devesi etrafında gerçekleştiği için Cemel Savaşı diye anılır. Münafıkların kışkırtmalarıyla iki tarafta istememesine rağmen savaş yapılmıştır. Savaş, Hız. Ali'nin zaferiyle sonuçlanmış, daha sonra Hız. Âişe, Hız. Ali tarafından Medine'ye gönderilmiştir.

BİLGİ KUTUSU

SIFFİN SAVAŞI

657 tarihinde Hz. Ali (r.a.) ile Suriye valisi Muaviye b. Ebû Süfyan arasında Sıffin'de yapılan savaştır.

Yaklaşık üç aya yayılan bu savaşta bir sonuca ulaşılammıştır. Her iki tarafın razı olması ile kurulan hakem heyetinden de bir sonuç alınamamıştır. Sıffin Savaşı, İslam tarihi açısından; Hariciler denen (sonradan Hz. Ali'yi öldürecek olan) grubun oluşmasına sebep olan ve Emevi hanedanının yolunu açan önemli bir olaydır.

Cemel ve **Sıffin** savaşının ortaya çıkışı Müslümanlar üzerinde büyük tesir yapmış, bu iç savaşlar çözümü zor bazı akait problemlerinin ortaya çıkışına sebep teşkil edebilmiştir. Örneğin iç savaşlarda adam öldürme günahı çokça işlenmiş, bu **büyük günahı işleyenin mümin mi, kâfir mi, yoksa fâsık (günahkâr) mı olacağı** konusu Haricilik, Şia, Mutezile gibi mezheplerin doğuş sebeplerinden birini oluşturmuştur.

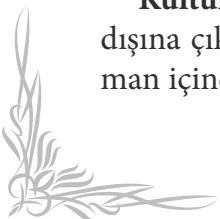
Sosyal Sebepler: Sosyal hayat sürekli bir değişme, gelişme ve yenilenme içindedir. Her zaman ve mekânda geçerliliğini koruyan evrensel nitelikli ilkeler varlığını sürdürürken yerel nitelik taşıyan unsurlar zamanla varlıklarını yitirirler.

Görsel 3: Müslüman toplum hayatında camilerin önemli bir rolü vardır.

İşte bu değişen ve değişmeyen ilkelerin insanlar üzerinde etkili olması yorumların farklılaşmasına zemin hazırlamaktadır. İnsan, **toplum** içinde yaşayan bir birey olduğu için sosyal sebeplere bağlı olarak sürekli bir değişim ve yenilenme içindedir. **Sosyal hayatın** kendine özgü yapısı, İslam düşüncesinde farklı yorum biçimlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Kültürel Sebepler: İslam, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Arabistan Yarımadası'nın dışına çıkmamıştır. Peygamberimizin vefatından sonra fetihlerle İslam dini kısa bir zaman içinde Arap Yarımadası'nın dışına yayılmış ve Suriye, İran, Irak, Mısır gibi bölgeler

İslam coğrafyasının bir parçası hâline gelmiştir. Bu bölgelerde Hıristiyanlık, Yahudilik, Mecusilik ve Zerdüştlük gibi inançlar yaygın bir şekilde bulunmaktaydı. Müslümanlar fethettikleri bu bölgelerde karşılaştıkları din ve inanç mensuplarıyla bir arada yaşamak durumunda kalmışlardır.

Fethedilen ülke insanların eski **din, kültür ve medeniyetlerinden** getirdikleri birçok inanç ve düşünceleri unutamamış olmaları veya Müslüman olduktan sonra da devam ettirmeleri mezheplerin doğuş sebeplerinden bir başkası olmuştur ancak bu yorum farklılığı dinin değişmezleri olan ana konularıyla ilgili olmayıp zaman ve mekâna göre değişiklik gösteren değişebilir yönleriyle ilgilidir. Örneğin, İmam Şafii, bazı fetvalarını bulunduğu çevrenin şartları doğrultusunda zaman zaman gözden geçirmiştir. Bundan dolayı da Bağdat'ta bulunduğu dönemde yaptığı içtihatlarını, Mısır'da değiştirmiştir.

Coğrafi Sebepler: Fetihlerle birlikte İslam, farklı coğrafi özelliklere sahip, çeşitli dinlere mensup milletleri içine alan geniş topraklara yayılmıştır. İslam dini, sıcak ve kurak bir coğrafyada doğmasına rağmen kısa bir süre içerisinde birçok farklı iklim ve coğrafyaya ulaşmıştır. Farklı coğrafyalarda yaşayan Müslümanların yaşam şekilleri ve ihtiyaçları da buldukları bölgenin özel koşullarından etkilenmiştir

Coğrafi sebeplere dayanan yaşam biçimlerindeki çeşitlilik dinin uygulamaya yönelik alanlarına farklı şekilde yansiyarak değişik yorum ve uygulamaların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Örneğin **coğrafi sebeplere bağlı olarak kıyafet, yemek kültürü ve diğer alanlardaki örf ve âdetlerin çeşitlilik arz etmesi** İslam düşüncesindeki yorumlar üzerinde de belirgin bir biçimde etkisini göstermiştir.

İnsanın Yapısından Kaynaklanan Sebepler: İnsanların anlayış ve düşünceleri birbirinden farklıdır. Bu farklılık Allah'ın (c.c.) onlara verdiği akıl ve düşünce kabiliyetinin doğal bir sonucudur. **İnsanların kabiliyetleri, huyları, ilgileri, ihtiyaç ve beklentileri** gibi temel özellikleri birbirinden farklıdır.

İnsan yapısının bu çeşitliliği dinî konuları farklı yorumlamaya etki etmiş ve çeşitli ekollerin ortaya çıkmasının sebeplerinden biri olmuştur.

- “Hakikaten biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali vermişizdir fakat insan tartışmaya çok düşkün olan bir varlıktır.” (Kehf suresi, 54.)

İslam'ın insanlara tanıdığı fikir ve vicdan hürriyeti: Kur'an-ı Kerim'in birçok ayeti doğrudan veya dolaylı bir şekilde okumayı, düşünmeyi ve böylece gerçeği bulup kabul etmeyi emreder. Peygamberimizin (s.a.v.) vefatı ile vahiy kaynağının ortadan kalkmasından sonra Müslümanlar, Kur'an ve hadislerle doğrudan karşı karşıya gelmişler, bunları açıklama, tefsir etme (yorumlama) durumunda kalmışlardır. Üstelik problemi çözümsüz bırakmamak, İslam'ı yaşanan bir din olarak sürdürmek için ayet ve hadislerden hüküm çıkarmak için bir zorunluluk idi fakat insanların düşünüş ve anlayışları birbirinden farklı olduğundan değişik görüşler ve fikir ayrılıkları ortaya çıkmış, böylece İslam'ın getirdiği fikir hürriyeti ortamı, mezheplerin doğuşuna tesir etmiştir.

Ayet ve Hadislerin Farklı Yorumlanmasından Kaynaklanan Sebepler: Dinî düşünce ve anlayışlardaki yorum farklılıklarının ortaya çıkış sebeplerinden birisi de dinî metinlerin farklı şekilde yorumlanmasıdır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra din âlimleri Kur'an'ı referans alarak insanların dini anlamalarını kolaylaştırıcı, ortaya çıkan güncel ve dinî sorunlara çözümler getirici nitelikte bazı yorumlarda bulunmuşlardır.

Ayet ve hadislerin bazılarının birden fazla mana ihtiva etmesi, hakikat ve mecaz manada kullanılmış olmaları, bir kısım ayetlerin ve hadislerin manası apaçık (muhkem) iken, bazılarının apaçık olmaması (müteşabih olmaları) ve bunları yorumlamanın (tevil) gerekip gerekmeyeceği, yorumlanacaksa hangilerinin yorumlanacağı vb. gibi durumlarda fikir ayrılıklarının dolayısıyla mezheplerin doğuşunun bir başka nedeni olmuştur.

UYGULAMA

Örnek 1

Kur'an'da bazı müteşabih ayetlerde; "Allah'ın eli" (Fetih suresi, 10. ayet.), "Allah'ın yüzü" (Kasas suresi, 88. ayet.) gibi ifadeler geçmektedir.

Bazı İslam âlimleri bu ifadelerden hareket ederek Allah'ın (c.c.) insan gibi elinin, yüzünün ve diğer azalarının bulunduğu görüşünü ileri sürmüştür. Bazı İslam âlimleri de bu ifadeleri, "Allah'ın kudreti", "Allah'ın zatı" şeklinde yorumlamışlardır.

Örnek 2

Abdesti bozan durumları beyan eden Mâide suresinin 6. ayetinde geçen "lâ mestümün-nisâe (kadınlara dokunduğunuzda)" ifadesini Şâfiîler hakikat manası ile alıp kadına dokununca abdestin bozulacağını söylemişlerdir. Hanefiler ise bu ifadeyi mecaz manasında anlamışlar ve kadına dokunmakla değil ancak cinsi münasebetle abdestin bozulacağına hükmetmişlerdir.

Siz de yukarıdaki örneklerde olduğu gibi ayet ve hadislerin farklı yorumlandığı örnekler bulunuz.

2. DİNÎ YORUMLARLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

İslam düşüncesinde dinî yorumlarla ilgili bazı kavramlar şunlardır:

İTİKAD

İtikad: Dünyada ve ahirette insanların mutlu olmaları için Allah'ın (c.c.) göndermiş olduğu kuralların hepsini kesin bir şekilde kabullenme, iman etmedir.

İtikad; iman esaslarını ve buna ilişkin tasdik, inkâr, küfür vb. hususların detaylı bir biçimde tartışılmasının sağlayan hüküm ve prensiplerdir. Kur'an-ı Kerim ve hadisler çerçevesinde İslam dininin iman esaslarını konu edinen ilim dalı da **akait ilmidir**.

FIKİH

Fıkıh, bir Müslüman'ın; dinin kişisel ve sosyal hayata dair amelî hükümlerini bilmesidir. Dinin ibadetler, evlilik, miras, ticaret vb. konularla ilgili ilkelerini delilleriyle birlikte ortaya koyup açıklayan ilim dalına da **fıkıh ilmi** denir.

Fıkıh ilmi, inananların Allah'a, insanlara ve diğer varlıklara karşı hak ve sorumluluklarını ayrıntılı biçimde ele alır.

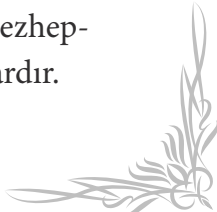
Allah Teâlâ'nın imtihan için beyan buyurduğu emir ve yasakların tamamına teklif denilir ve fıkıhın konusu, insanın bu tekliflere muhatap olarak (mükellef) ortaya çıkan fiilidir. İnsanın lehindeki ve aleyhindeki bütün haklarını delillere dayanarak çıkarmak fakihlerin görevidir. Din hususunda Resûlullah'tan (s.a.v.) başka kimseye ilmî bir delile dayanmadan dinde söz söyleme hakkı tanınmamıştır. İlmî bir delile dayanmasından kasıt, edille-i şer'iyye yani **dört delildir**. Bunlar: **Kitap, sünnet, icma ve kıyas**tır.

MEZHEP

Sözlükteki anlamı "gidilecek yer, gidilecek yol, takip edilen yöntem, metot, ekoldür." **Terim olarak mezhep**, İslam kültüründe dinî ilimlerde uzman olan bir müçtehidin, dinin ayrıntılarına ilişkin konularda, kendine özgü kural ve metotla meydana getirdiği görüşler toplamı, içtihatlarıdır.

İslam tarihinde hukuki, siyasi ve itikadi bütün görüşler ve akımlar hakkında 'mezhep' kavramı kullanılmıştır.

Mezhep imamları, "Biz bir mezhep kurduk, gelin bize katılın." dememişlerdir. Onların çeşitli meseleler hakkında verdikleri fetvalar, yaptıkları içtihatlar zamanla Müslümanlar tarafından benimsenmiş, uygulanmış ve kitaplarda bir araya toplanmıştır. Hiçbir mezhep imamı 'Benim görüşüm mutlak doğrudur.' şeklinde bir iddiada bulunarak görüşlerini dinleştirmemiştir. Ehl-i sünnet mezhepleri birbirinin içtihat ve kanaatlerine saygı göstermişlerdir. Herhangi bir meselede kendi mezheplerinde görüş olmadığında diğer mezheplerin görüşlerinden de yararlanmışlardır.

Görsel 4: Dinî bir konuda fikir alış-verişi yapan bilgin ve öğrencileri.

İslam tarihinde ortaya çıkan mezhepler üç grupta sınıflandırılır:

1. Uygulamayla ilgili çalışmalarına içine alan fıkıh mezhepleri, **amelî mezhepler**.

2. İnanç konularıyla ilgili mezhepler, **itikadi mezhepler**.

3. Yönetimle ilgili konuları esas alan mezhepler, **siyasi mezhepler**. Tarih sahnesine çıkışı bakımından itikadî mezhepler daha önce olup, oluşmasının arkasında siyasî sebepler yatmaktadır. Hz. Osman'ın (r.a.) şehadetiyle başlayıp Hz. Ali'nin (r.a.) Cemel ve Siffin Savaşlarıyla devam eden siyasî olaylar sonucunda **siyasi**

ağırlıklı olan **Haricî** ve **Şiî** mezhepleri ortaya çıkmıştır. Bir müddet sonra da; fikir yönünden **Cebriyye** ve **Mutezile** gibi akımlar doğmuştur.

İtikadî mezhepler Ehl-i sünnet ve Ehl-i sünnet dışındaki mezhepler olmak üzere ikiye ayrılır. Ehl-i sünnet mezhepleri: **Maturidiyye**, **Eş'ariyye**'dir. Ehl-i sünnetin dışındaki itikadi mezheplerden **Hariciyye**, **Mutezile**, **Şia**, **Mürctie**, **Müşebbihe**, **Cebriyye** ise, bunların meşhurlarındandır.

Fıkıhî mezheplerin ortaya çıkışı ise, görüş ayrılıklarından dolayı olmuştur.

Bir Müslümanın, hükmü asıl kaynaklarından, **Kur'an** ve **sünnetten** alması gerekir. Buna gücü yetmeyenler ise bir **imama veya müçtehide ittiba** edebilir. **İttiba** ise körü körüne taklit anlamına gelmeyip, müçtehidin deliline bakarak tercihte bulunmak, onun görüşünü paylaşmak anlamını taşımaktadır. Bir mezhebe bağlılığın gerekliliğini savunmak kadar, "kişi muhayyerdir, dilediği müçtehidi taklit eder" demek de doğru değildir. Verilen fetvanın, kişinin vicdanını tatmin etmesi gerekir.

FIRKA

İslam düşünce tarihinde kendilerine özgü görüş ve inançlara sahip olan mezhep ve siyasî akımlardır.

Siyasi, itikadi ve sosyal nedenlerle ayet ve hadisler farklı yorumlanarak İslam tarihinde çeşitli fırkalar ortaya çıkmıştır. İslam dini, birliği esas alır. Bölünmeye ve fırkalasmaya karşıdır. **"Hep birlikte Allah'ın dinine sarılın fırka fırka olmayın."** (Âl-i İmran suresi, 103. ayet.) Ancak toplum hayatının bir gerçeği olarak Müslümanlar çeşitli fırkalara ayrılmışlardır.

3. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İTİKADİ VE SİYASİ YORUMLAR

İslam dininin ana prensiplerini oluşturan ilkeler, Allah tarafından belirlenmiştir. İnsanların inanç esaslarına bir şey eklemesi mümkün değildir. İnsanlar sadece inanç esaslarının daha iyi anlaşılması için yorum ve açıklama yaparlar.

Görsel 5: İlmi konuların tartışıldığı bir ders halkası.

ARAŞTIRALIM

Maturidilik ve Eşariliğin Türklerin İslamiyet anlayışı üzerinde önemli etkileri olmuştur.

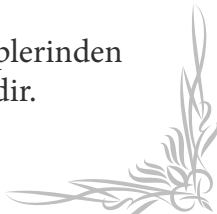
Sizce bunun sebepleri nelerdir? Araştırınız.

İslam dini, farklı dil, kültür ve ırktan birçok kişi tarafından benimsenmiş ve bu şekilde Arap Yarımadası'nın dışında da yayılmıştır. Sonradan Müslüman olan bu insanlar, önceki inançlarının etkisinden tamamen kurtulamadıkları için inançla ilgili bazı konuları anlatmakta zorluk çekmişlerdir. İslam âlimleri, inanç esaslarını doğru bir şekilde öğretmek için gayret göstermişlerdir. Kur'an'ı ve sünneti esas alarak çalışmışlar ve bu konularda Müslümanları aydınlatmışlardır.

İşte İslam âlimlerinin yaptıkları çalışmalar sonucunda İslam düşüncesinde inançla ilgili yorumlar ortaya çıkmıştır.

İtikadi mezhepler denilince; İslam dininin inanç konularını açıklayan ve farklı yorumlar ortaya koyan mezhepler kastedilir. İtikadi mezheplerin oluşmasında siyasi sebepler etkili olmuştur. **Haricilik, Şia, Mutezile, Maturidilik, Eşarilik** İslam tarihinde ortaya çıkan başlıca itikadi ve siyasi mezheplerdir.

Bunlardan **Şia** mezheplerinden **İmamiye, Zeydiye** ve **Ehl-i sünnet** mezheplerinden **Eşarilik** ve **Maturidilik**, İslam tarihinde ortaya çıkan başlıca itikadi mezheplerdir.

3.1. Ehl-i Sünnet

Ehl-i sünnet, İslam dininin temel konularında Kur'an-ı Kerim'e, Hz. Peygamber'in sünnetine ve sahabelerinin yoluna uymayı ilke edinenler için kullanılan bir kavramdır.

İnançla ilgili mezheplerden **Selefilik**, **Eşarilik** ve **Maturidilik** mezhebinin ortak adı da Ehl-i sünnettir.

Fıkıh mezheplerinden **Hanefilik**, **Malikilik**, **Şafilik** ve **Hanbelilik** mezheplerinden birisinin ibadet ve hayatın diğer alanlarındaki görüşlerine bağlananlara da Ehl-i sünnet denir.

Maturidilik

Akaid konusunda **Ebû Mansur Maturidi**'nin görüşlerini benimseyenlerin oluşturduğu itikadi mezheplerdendir.

Mâtüridilik, akaid sahasında ayet ve hadislerle birlikte aklı da dinin anlaşılması için gerekli bir temel kabul etmiştir. Hanefi mezhebine bağlı Müslümanlar, inanç konularında Maturidi'nin yolundan gitmişler ve onun düşüncelerini benimsemişlerdir. **Hanefilerin** büyük çoğunluğu **Matüridi**'dir. İnançla ilgili konularda Ehl-i sünnet mezheplerinden Maturidi mezhebine bağlı olan kişiye Maturidi denir.

BİLGİ KUTUSU

İMAM MATURİDİ

Tam adı: Ebû Mansur Maturidi (d. 238/852 Maturid-/ö. 333/944 Maturid)

İslâm dininin inanç esasları (akait) konularında ortaya attığı görüşlerle Ehl-i sünnet'in temsilcisi olan kelim, tefsir ve fıkıh bilgini.

Lakabı: Hidayet önderi, hidayet meşalesi.

Ailesi-Çocukluk ve Gençliği: İmam Maturidi bugün Özbekistan sınırları içinde olan Semerkant şehrinin Maturid köyünde doğmuştur.

Türk kökenli bir aileye mensup olduğu rivayet edilir . Hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgiye rastlanır.

Görsel 6: İmam Maturidi'nin kabri.

Şahsiyeti ve İlmî Yönü: Maturidi, küçük yaştan itibaren kendini İslami ilimlerde yetiştirmiş, tefsir, akait ve kelim ilimlerinde önemli çalışmalar yapmıştır.

Maturidi'nin yetiştiği **Semerkant**, Ebu Hanife'nin görüşlerinin yaygın olduğu bir ilim merkeziydi. Maturidi, genç yaşta ilim tahsil ettiği medresenin başına geçmiştir.

İlimdeki Metodu: Ehl-i Sünnet prensiplerini Kur'an, sünnet, akli delillerle savunmuş, özellikle Mutezile ve Şia'nın görüşlerini tenkit etmiştir. İnanç konularında ortaya çıkan sorunlara çözümler getirmiş, iman esaslarını sistemli bir şekilde ifade etmiş, bunları savunmuş ve açıklamıştır.

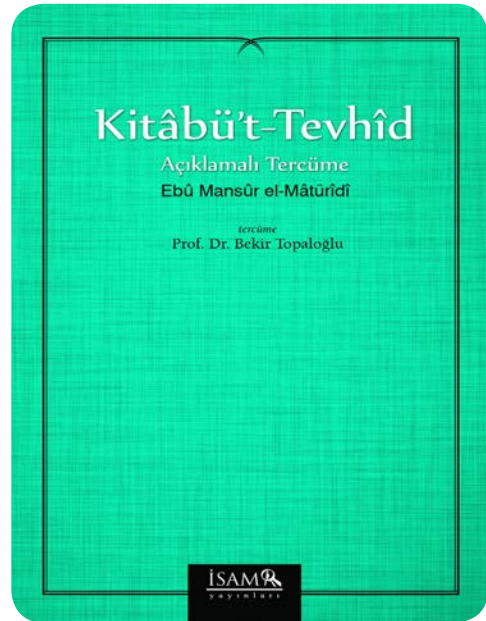
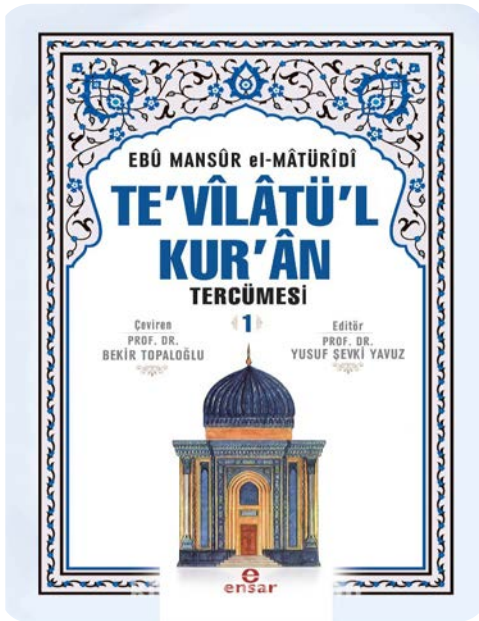
Maturidi'nin İslam düşüncesine en büyük katkısı Ehl-i Sünnet inancını sistemli bir yapıya kavuşturmasıdır.

İmam Maturidi, Ebû Hanife'nin anlayışı doğrultusunda gelişen Ehl-i Sünnet çizgisini sistemleştirerek Sünni düşünceye yeni bir ruh katmıştır. Maturidi, dini konularda akla önem vermişse de akıl ve nakil arasında kendine özgü bir denge kurmayı başarmıştır.

Eserleri: Maturidi kelim, mezhepler tarihi, tefsir ve fıkıh alanında birçok eser vermiştir.

Bunlardan başlıcaları: Kitabu't-Tevhid, Te'vilatü'l-Kur'an, Kitabu'l-Makâlât.

"Te'vilatü'l-Kur'an" ve "Kitabu't-Tevhid" adındaki iki eseri bize kadar ulaşabilmiş, diğer eserleri ise ulaşamamıştır.

Görsel 7: Te'vilatü'l-Kur'an ve Kitâbü't-Tevhîd

Öğrencileri: Maturidi'nin dini anlama ve yorumlama sistemi, kendisinden sonraki birçok din bilginine ilham kaynağı olmuştur. Birçoğu Türk olan bu bilginler, onun ekolünü zenginleştiren ve yayan eserler yazmıştır.

BİLGİ KUTUSU

Maturidi'nin İslam dininin inanç esasları (itikat) ile ilgili konularda ortaya koyduğu görüşleri Türkler arasında kabul görmüştür. Maturidi'nin akılcılık ve hoşgörü temellerine dayalı dini anlama ve yorumlama biçimi, Türklerin din anlayışını ve düşünce tarihini şekillendirmiştir.

Bugün Türk dünyasının çoğunluğu itikatta Maturidi mezhebinin görüşlerine göre amel etmektedir.

Maturidilik Mezhebinin Yayıldığı Yerler: Maturidilik mezhebi, ilk önceleri Horasan ve Maverâünehir'de sonraları da Afganistan, Pakistan, Hindistan, Türkistan, Malezya, Endonezya, Kafkasya, Rusya, Türkiye, Ortadoğu ve Balkan ülkelerinde yaşayan Müslümanların büyük bir kısmı tarafından benimsenmiştir.

BİLGİ KUTUSU**Maturidiliğin temel görüşleri şunlardır:**

- ✓ Allah vardır, birdir, eşi ve benzeri yoktur.
- ✓ Allah Teâlâ'nın diğer sıfatları gibi Tekvin (yaratma) sıfatı da ezelidir.
- ✓ Peygamberler olmasa da kişi akıyla Allah'ı (c.c.) bulabilir.
- ✓ Kur'an-ı Kerim Allah kelmamıdır ve Allah'ın (c.c.) kelmam sıfatı onun zatıyla birlikte var olan ezelî bir sıfattır.
- ✓ İman; dil ile ikrar ve bunu kalp ile tasdik etmektir. Kişinin davranışları (amel), imanın bir parçası değildir çünkü yüce Allah, Kur'an'ın birçok ayetinde iman ve amele ayrı ayrı değinmiştir.
- ✓ İnsanın fiillerini yüce Allah (c.c.) yaratır. Ancak, Allah'ın (c.c.) her şeyin yaratıcısı olması, insanın fiillerini serbestçe yapmasını engellemez. İnsan, bütün fiillerinden sorumlu tutulmuştur çünkü insana cüz'i irade verilmiştir.
İnsan bir şeyi yapmaya karar verdiğinde Allah (c.c.), o gücü ona verir.
Sorumluluk, niyete ve verilen karara bağlıdır.
- ✓ İyi ve kötü aklın bilgisi dâhilindedir. Allah Teâlâ bir şeyi güzel olduğu için emretmiş, çirkin olduğu için yasaklamıştır.
- ✓ Allah (c.c.), kulun gücünün yetmeyeceği şeyleri kula yüklemeyiz.
- ✓ Allah'ın (c.c.) fiillerinin mutlaka bir sebebi ve hikmeti vardır ama insan akıyla bunları bilemeyebilir.
- ✓ Büyük günah işleyen bir kimse, dinden çıkmaz.

Eşarilik

Eşarilik **Ebü'l-Hasan Eşari**'nin görüşleri çerçevesinde oluşmuş, Ehl-i sünneti meydana getiren itikadi mezheplerdendir. İnançla ilgili konularda Ehl-i sünnet mezheplerinden Eşari Mezhebî'ne bağlı olan kişiye **Eşari** denir.

Eşarilik Mutezile'ye bir tepki olarak doğmuştur. İmam Eşari, Mutezile'nin bazı görüşlerini insanlara zorla kabul ettirme gayretlerini görmüş, bunun üzerine dinî düşüncede yenilenmenin önemine işaret etmiş ve görüşlerini sistemleştirmiştir. İmam Eşari, İslam dininin inançla ilgili konularını Kur'an ve sünnet temelinde akılla yorumlayarak açıklamıştır. Yorumu çok önem vermiş, bunun sonucu olarak kelim ilmini felsefe ile rekabet edecek bir duruma getirmiştir.

Malikilerin hemen hemen hepsi, Şafiilerin büyük bir kısmı, Hanbelî ve Hanefilerin de çok az bir kısmı itikadi konularda Eşarilik mezhebini benimsemişlerdir.

BİLGİ KUTUSU

İMAM EŞARİ

Tam adı: Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eşarî (d. 260/874 Basra/ö. 324/935-936 Bağdat)

İslâm dininin inanç esasları konularında ortaya attığı görüşlerle Ehl-i sünnet'in temsilcisi olan kelim bilgini.

Lakabı: Nâsirüddin (dinin yardımcısı).

Ailesi-Çocukluk ve Gençliği: Yemenli meşhur sahabi, Ebû Musa Eşari'nin soyundan gelir. Küçük yaşta babasını kaybetmiştir.

Şahsiyeti ve İlmî Yönü: Eşari sade bir hayat sürmüştür. Takva ehli biriydi.

İlk tahsilini babasından almıştır. Eşari, Mutezile âlimlerinden olan üvey babasının himayesinde ilim tahsilini sürdürdü. Onun etkisinde kalarak gençlik yıllarında Mutezile mezhebinin görüşlerini benimsedi ve bu mezhebi savunan eserler kaleme aldı ancak daha sonraları, hocasıyla yaptığı ilmî tartışmalarla yeni fikir arayışlarına girdi ve bu mezhebin görüşlerini eleştirmeye başlayarak Mutezile mezhebini terk etti. İmam olarak Ahmet bin Hanbel'in yanında bir süre kaldıktan sonra Eşarilik olarak ortaya çıkan mezhebin temellerini oluşturan görüşleri savunmuştur. O birçok ilmî tartışmalarla görüşlerini ortaya koymuştur.

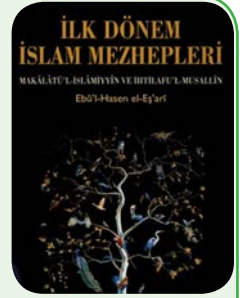
Eşari'nin, inanç esaslarını akli metotlarla savunması Irak'ta büyük yankı uyandırmış ve farklı fıkıh ekollerine mensup olan âlimleri etkilemiştir.

İlimdeki Metodu: İmam Eşari, itikadi konuların açıklanmasında akla değer vererek ayet ve hadislerin yanında akli delilleri de kullanmıştır. Kur'an ve sünneti ön plana çıkarmış, vahiy ile akıl arasında orta bir yol benimsemiştir.

Eserleri: Eşari'nin en meşhur eserleri; **el-Luma'**, **el-İbâne**, **Makâlâtü'l-İslâmiyyin** ve **Risâle İstihsânu'l-Havd fi ilmi'l-Kelâm**.

Öğrencileri: En meşhur Eşari bilginleri: Kadı Ebû Bekr el-Bâkılânî, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî, İmam Gazzâlî, Şehristanî, Âmidî, Fahrüddin Razî, Kadı Beyzâvî, Sâduddin Teftâzânî ve Seyyid Şerif Cürcanî'dir.

Bunlar Eşarilik'in temel görüşlerini benimseyerek yazdıkları eserlerle bu mezhebin geniş bir şekilde yaygınlaşmasını sağlamışlardır.

3.2. Şia

Hız. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra, Hız. Ali'nin (r.a.) imam ve halife olması gerektiğini, imamet ve hilafetin onun soyundan gelenlere ait olduğunu iddia eden farklı mezhep ve görüşlerin ortak adı, **Şiilik** tir.

Şiilik, miladi 680 yılında Kerbela (bugünkü Irak sınırları içinde) Hız. Peygamber'in (s.a.v.) torunu Hız. Hüseyin'in şehit edilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Peygamberimizin (s.a.v.) ehl-i beytine yapılan bu acımasız muamele, Müslümanlar arasında Hız. Ali ve ehl-i beyt taraftarlığının doğmasına sebep olmuştur. Bu taraftarlık zamanla siyasi ve itikadi bir mezhebe dönüşmüş ve **Şia** adını almıştır.

ÖĞRENELİM

Şia'nın temel görüşleri şunlardır:

- ✓ Hız. Ali, Hız. Peygamber'den (s.a.v.) sonra insanların en üstünüdür.
- ✓ Halifelik ve imamet konusu, çözümünü halka bırakılabilecek işlerden olmayıp oruç, hac, zekât gibi dinin esaslarındandır. Hız. Peygamber (s.a.v.), kendisinden sonra gelecek imamı (halifeyi) belirlemiştir. O da Hız. Ali, ondan sonra da onun oğulları ve torunlarıdır.
- ✓ Ayet ve hadislerle belirlenen imamlar, küçük ve büyük bütün günahlardan korunmuş olup masumdurlar.
- ✓ Hız. Ali ve çocukları dışında imamet makamına geçen kişiler zalimdirler.
- ✓ Büyük günah işleyen kimse, tövbe etmeden ölürse ebedi olarak cehennemde kalır.

Görsel 8: İmam Hüseyin Camii ve Türbesi, Kerbela-Irak

İmamiye

İmamet konusunu İslam dininin esaslarından kabul eden ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra Hz. Ali ve onun iki oğlu Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i ve bunların torunlarını Allah'ın (c.c.) emri, Hz. Peygamberin (s.a.v.) de tayiniyle imam kabul eden **Şia** mezhebidir.

İmam olanların sayısının on iki olduğuna inandıkları için "**İsnâ Aşeriye** (On iki İmamcılar); inanç, ibadet ve toplumsal ilişkilerde altıncı imam Cafer-i Sadık'ın görüşlerine dayandığından dolayı da **Caferilik** (Caferiye) adıyla da anılır.

İmamiye inanç konularında genel olarak Mutezile mezhebinin görüşlerini benimsemiştir. Günümüzde Şiilik denildiği zaman İmamiye mezhebi anlaşılır.

Bu grup, en kalabalık Şii mezhebidir.

BİLGİ KUTUSU

ON İKİ İMAM

1. Hz. Ali 2. Hz. Hasan 3. Hz. Hüseyin 4. Ali Zeynelâbidin 5. Muhammed Bâkır 6. Cafer-i Sadık 7. Musa Kâzım 8. Ali Rıza 9. Muhammed Tâki 10. Ali Nâki 11. Hasan Askeri 12. Muhammed Mehdi

Görsel 9: Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur. (Hattat: Mahmut Celâleddin Efendi.)

BİLGİ KUTUSU

İmamiye mezhebini diğer mezheplerden ayıran temel özelliklerden bazıları şunlardır:

- İman esasları üç tanedir: 1. Allah'ın (c.c.) varlığını, birliğini ve fiillerinde adaletini tasdik etmek. 2. Peygamberlerin elçiliğine iman etmek. 3. Şia imamlarının imametini kabul etmek.
- Dinin temel esasları tevhit, adalet, nübüvvet, imamet ve ahiret (mead) olmak üzere beştir.
- İmamet, çözümü halka bırakılacak basit bir mesele olmayıp namaz, oruç, zekât gibi dinin rükünlerinden biridir.
 - Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisinden sonra yerine geçecek kişiyi hayatında belirlemiştir ki bu Hz. Ali'dir. Hz. Ali'den önce kendilerine bağlanılan ilk üç halife meşru değildir.
- İmamlar, başta Hz. Ali olmak üzere insanların muhtaç olduğu her şeyi bilir. Ayrıca imamlar, peygamberler gibi günahlardan korunmuştur yani masumdur.
- İmamların sayısı on ikidir.
- On ikinci imam Muhammed Mehdi, küçükken kaybolmuş, bir daha dönmemiştir Kıyametin kopmasına yakın gelmesi beklenen kurtarıcı (mehdi) odur.
- Takıyye vaciptir. Takıyyeyi terk eden, namazı terk etmiş gibi olur.

İmamiye Mezhebinin Yayıldığı Yerler: İmamiye mezhebi İslam âleminde Sünnilerden sonra en yaygın mezheptir. İran'ın resmî mezhebidir. Irak, Suriye, Hindistan ve Pakistan'da oldukça kalabalık bir kitleye sahiptir.

DÜŞÜNELİM**TAKIYYE**

Takıyye: Müminlerin, kendilerine karşı güç kullanan inkârcıların karşısında can, mal, ırz, din ve her türlü kutsal değerleri tehlikeye düştüğünde onların zararlarından kurtulmak için imanlarını gizlemeleri; gerektiğinde inandıkları görüş ve davranışların aksini ortaya koymaları.

Hız. Peygamber (s.a.v.), Mekke döneminde müşriklerin işkencelerine uğrayan bazı sahabelere 'takıyye' izni vermiştir. Müslümanlar, İslam'ın kendilerine vermiş olduğu bu izni kullanıp kullanmamakta serbesttirler.

Şii Müslümanlar arasında takıyye çok yaygınlık kazanmış hatta iman esaslarından biri olarak kabul edilmiştir.

(MEB Dini Terimler Sözlüğü, s. 349.)

Takıyyenin Ehl-i sünnet'te yaygın olmayıp, Şiiler arasında yaygınlık kazanması ve iman esaslarından biri olarak kabul edilmesinin sebebi sizce nedir?

Zeydiye

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) torunu olan Hz. Hüseyin'in torunlarından **Zeyd b. Ali** 'ye bağlı olan **Şia** koludur.

Zeydiye, amelî konularda Hanefi Mezhebi'ne, itikadi konularda ise Mutezile Mezhebi'ne yakındır. Zeydiyye, Şia arasında en mutedil ve Ehl-i sünnete en yakın olan bir koludur. İnançla ilgili konularda Şia mezheplerinden Zeydiye Mezhebi'ne bağlı olan kişiye **zeydi** denir.

Zeydiye Mezhebinin Yayıldığı Yerler: Bugün daha çok Yemen'de yaşayan Müslümanlarca kabul edilmiştir.

BİLGİ KUTUSU

ZEYD B. ALİ

Tam adı: Ebû'l-Hüseyin Zeyd b. Alî (d. 80/699 Medine /ö. 122/740 Kûfe)

Zeydiyye mezhebinin imamıdır.Tabiin'den fıkıh âlimidir.

Künyesi: Ebû'l-Hüseyin.

Lakabı: Hâşimi. Kureşî.

Ailesi-Çocukluk ve Gençliği: Babası Şîa'nın dördüncü imamı Ali Zeynelâbidin, annesi ise Ceyda isimli bir cariye'dir. Hz. Hüseyin'in torunu ve İmâm-ı Zeynelâbidîn'in oğludur. Kendisi güzel ahlak sahibi bir kimsedir. Kur'ân-ı Kerîm'i küçük yaşta ezberledi.

Emevi halifesi Hişam b. Abdümelik zamanında, kendisine taraftar gözüken kimselerin kışkırtması neticesinde, halifenin askerleriyle yaptığı savaşta öldü.

Şahsiyeti ve İlmi Yönü: İlk olarak babası Zeynelâbidîn'den fıkıh ve hadis dersleri aldı. Onun ölümünden sonra abisi Muhammed Bakır'ın derslerine devam etti. Medine'den başka diğer İslâm memleketlerini de dolaşarak oralarda ilim tahsil etti. Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından bazılarını gördü. Fıkıhta ve kırâat ilminde zamanının bir tanesi idi. Güzel konuşmaları ile etrafındakilerin dikkatini çekerdi.

Eseri: Mecmu-ul-kebîr fi'l-fıkh.

Öğrencileri: Fıkıh ilminde ilk kitap yazan kişi olarak bilinen Zeyd b.Ali, birçok âlime ilim öğretti.

BİLGİ KUTUSU**Zeydiyyenin temel görüşleri şunlardır:**

- ✓ İmam (halife) Hz. Fatma'nın soyundan olmalı, âlim, zahit, cesur, cömert olmalı ve imamlık davasında bulunmalıdır.
- ✓ Zeydi imamlar şunlardır: 1. Hz. Peygamber (s.a.v.). 2. Ali b. Ebu Talib. 3. Hasan b. Ali. 4. Hüseyin b. Ali. (Ali Zeynelabidin) 5. Zeyd b. Ali eş-Şehid.
- ✓ Hz. Peygamber'den sonra en faziletli insan Hz. Ali'dir.
Resûlullah (s.a.v.) onu ismen değil vasfen tayin etmiştir.
- ✓ Hz. Ali, verdiği mücadelelerde ve yaptığı savaşlarda haklıdır.
- ✓ Fazilet yönünden Hz. Ali kadar olmasalar da, ilk iki halifenin tayini de caizdir.
Onlara biat eden ashaba sövülemez.
- ✓ Büyük günah işleyenin arkasında namaz kılmak caiz değildir.
- ✓ Büyük günah işleyen, tövbe etmeden ölürse ebedî olarak cehennemde kalır.
- ✓ Mest üzerine mesh edilir.
- ✓ Âdil olsun zalim olsun herkesin arkasında namaz kınılır.
- ✓ Ehl-i Kitabın kestiğini yemek caizdir.
- ✓ Mut'a nikâhı yasaktır.

4. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE FIKHİ YORUMLAR

İslam'ın farklı şekillerde yorumlanması siyasi-itikadi olduğu gibi ameli-fikhi alanda da olmuştur. **Ameli-fikhi yorumlar** genellikle dinin ibadetler ve insanlar arası ilişkilerini düzenleyen kurallarda yoğunlaşmıştır. Yorumların ve farklılıkların hiçbirisi İslam'ın özünde ve temel ilkelerinde olmamıştır.

BİLGİ KUTUSU

İslam'da inanç esaslarının yanı sıra uygulamaya (muamelât) yönelik olan ilke ve öğütler de vardır. Fikhi yorumlar, dinin ibadet boyutu ve günlük hayatla ilgili olan diğer konuları ele alır. Temel İslam bilimlerinden biri olan fıkıh, ibadetler hakkında açıklayıcı bilgi verir. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerin nasıl ve ne zaman yapılacağını ayrıntılı bir şekilde açıklayan yorumlara **fikhi yorumlar** denir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) hayatta iken; karşılaşılan dinî sorunları, o açıklamış ve çözmüştür.

Hz. Muhammed'in vefatından sonra; Müslümanlar İslam hakkındaki bilgileri, Pey-

gamberimizin âlim sahabilerinden öğrenmeye başladılar. Sahabilerin bir bölümü hâlâ Medine’de yaşamaya devam ediyordu ama onların çoğunluğu diğer şehirlere göçmüştü. Sahabiler, Peygamberimizden öğrendikleri İslam’ı, çevresindekilere öğretiyorlardı. Her bir sahabi, kendisine sorulan sorulara Peygamberimizden öğrendiği gibi cevap vermeye çalışıyor, eğer bu konuda Peygamberimizden bir örnek bilmiyorsa kendi yorumuna göre cevaplandırıyor.

Fetihlerin artması ve farklı kültüre sahip insanların Müslüman olmasıyla birlikte, özellikle hicri ikinci asırdan itibaren İslam âlimleri fıkhi konularda gelen sorulara çözüm üretmek için çalışmaya başladılar. Giderek gelişen ve çoğalan İslam toplumunun sorunlarına çözüm bulmak için Kur’an ve sünnete bağlı kalarak gerekli dinî açıklamaları yaptılar.

Böylece farklı bölgelerde birçok din âlimi kendi görüş ve önerilerini söylemiş ve etrafında bu görüşleri benimseyen çok geniş kitleler oluşmuştur. Daha sonra da özellikle öğrencileri vasıtasıyla bu görüşler sistemleşerek kurumsal niteliğe dönüşmüş ve farklı yorumlar oluşmuştur. Fıkıh alanında farklı yorumların ortaya çıkması **mezhepleri** doğurmuştur.

İslam düşüncesinde ortaya çıkan ve zamanımıza kadar etkinliğini sürdüren önemli ameli-fıkhi mezhepler, genellikle kurucuları kabul edilen müçtehit imamların isimleriyle anılmaktadır. **İmam Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafii, İmam Ahmet b. Hanbel ve İmam Cafer-i Sadık** gibi büyük fakihler bugün İslam dünyasında yaşamakta olan Hanefi, Maliki, Şafii, Hanbelî ve Caferi mezheplerinin oluşmasına öncülük yapmışlardır.

Mezhebi meydana getiren imam kesinlikle mezhep kurma düşüncesi ve davasıyla ortaya çıkmamıştır. Onlar, öğretim faaliyetlerine devam ederlerken, kendilerine sorulan meseleleri çözüme kavuşturmışlardır. Onların öğrencileri de imamlarının görüşlerini ve metodunu sistemleştirerek bir mezhep hâline getirmişlerdir.

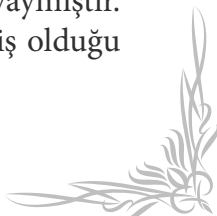
4.1. Hanefilik

Hicri ilk iki yüzyılda **Kûfe** merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük fakih **İmam-ı Âzam Ebû Hanife**’den alan **Ehl-i sünnet** fıkıh mezheplerindendir.

HANEFİ

Hanefi mezhebinden olan, Hanefi mezhebinin görüşlerini benimseyen kimse. Ebû Hanife’nin geliştirdiği hukuk yoluna uyan kimse.

Ebû Mansur Matüridi, Ebû Hanife’nin akaitteki yolunu daha ilerletmiş ve yaymıştır. Matüridi, Ebû Hanife’nin koyduğu esasları ve müdafaa usulünü sistemleştirmiş olduğu için Hanefilere, itikatta **“Matüridi”** denilmektedir.

BİLGİ KUTUSU**EBÛ HANİFE**

Tam adı: Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit (d. 80/699 Kûfe/ö. 157/767 Bağdat)

İslâm dininin dört fıkıh mezhebinden birisi olan Hanefî mezhebinin kurucusu, Sünnî fıkıhının en büyük imamı sayılan fıkıh ve hadis bilgini.

Künyesi: Ebû Hanife.

Künyesinin verilmesiyle ilgili şu yorumlar yapılmıştır:

İraklılar arasında “hanife” denilen bir tür “divit” veya “yazı hokkasını” devamlı yanında taşımasından dolayı verilmiştir.

Hanif kelimesinin sözlük anlamından hareketle “haktan ve istikametten ayrılmayan bir kimse” olmasından dolayı bu isim verilmiştir.

Lakabı: İmâm-ı Âzam.

Ailesi-Çocukluk ve Gençliği: Nesebi Nu'man b. Sâbit b. Züta b. Mah'tır. Aslen Arap olmayan Ebû Hanife'nin dedelerinin Fars kökenli olduğu rivayet edilir. Diğer bir rivayette Türk olduğudur. Ebû Hanife'nin dedelerinin ana yurdu olan bölgede Türkler de dâhil birçok Müslüman kavmin yaşamakta oluşu, onun aslen Türk olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.

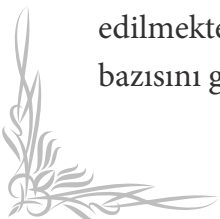
Torunu İsmail'in bildirdiğine göre babası Sâbit Hz. Ali'yi (r.a.) ziyaret etmiş, o da kendisine ve zürriyetine duada bulunmuştur.

İMAM-I ÂZAM

“En büyük imam” anlamındadır. Ebû Hanife Nu'man bin Sâbit'e öğrencileri ve yaşadığı toplumda verilen lakaptır. Bu lakabın verilmesi çağdaşları arasında seçkin bir yere sahip bulunması, fikhî düşünce ve ictihad metodunda belli bir çığır açması, döneminden itibaren birçok fakihin onun görüşleri ve metodu etrafında kümelenmiş olması, çözümü zor olan sorunları kolayca sonuçlandırmasından dolayıdır.

Şahsiyeti ve İlmi Yönü: Takvası ve Allah'a (c.c.) boyun eğmedeki titizliği ile meşhur, zengin, kendini her ziyaret edene iyilik yapması ve bağışıyla tanınan, gece gündüz ilim öğretme gayreti içinde sabırlı ve ısrarlı, hükümdardan gelecek menfaat ve servetten kaçınan bir kimsedir. Üstün anlayış ve derin bir kavrayışa sahipti. İnandığını ve hak bildiğini söylemekten hiç çekinmezdi. Az konuşur fakat fıkıhtan sorulunca sel gibi coşardı.

Ebû Hanife, küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş ve Arapça'nın o zaman tasnif edilmekte olan sarf, nahiv, şiir ve edebiyatını öğrenmiştir. Gençlik yıllarında sahabeden bazısını görüp, onlardan hadis dinlemiş olduğundan “tabiin”den sayılır.

Görsel 10: Ebû Hanife Cami, Bağdad-İrak.

Ebû Hanîfe, ilimle uğraşmaya başlamadan önce başarılı bir tüccardı. Onun isabetli tesbitler yapmasında muameleleri kavrayışı ve toplum yapısını iyi tanımasının, teorik bilgilerin yanında bunları günlük hayatta uygulayan esnaf ve tüccarın arasında bulunmasının büyük payı vardır.

İmam-ı Şâbi'nin tavsiyesiyle onun ders halkalarına devam etmeye başlamış, kelim, iman, itikad ve münazara bilgilerini Şâbi'den öğrenmiştir. Daha sonra **Hammâd b. Süleyman**'ın ders halkasına katılarak fıkıh öğrenimine başlamış, Hammâd'ın derslerine on sekiz yıl devam etmiştir.

Sık sık Mekke ve Medine'de çoğu tabiinden olan âlimlerle görüşüp, onlardan hadis rivayeti dinlemiş ve fıkıh müzakereleri yapmıştır.

Ebû Hanife, tüm yaşamını Irak'ta geçirmiştir. Farklı ırk ve kültürlere mensup insanların yoğun olarak yaşadığı Irak'ın sosyal, siyasal ve kültürel hayatı diğer bölgelere göre daha karışıktı. Ebû Hanife'nin üstün zekâsı, Kur'an ve sünneti iyi bilmesi, farklı kimliklerin birbiriyle çatışmadan beraberce yaşaması gerektiğine olan inancı yeni Müslüman olmuş insanların problemlerine uygun yorumlar geliştirmesinde etkili olmuştur. ***Ebû Hanife'nin görüşleri etrafında oluşan Hanefilik mezhebi, başta Türkler olmak üzere Arap olmayan halklar arasında daha fazla rağbet görmüştür.***

Kendisi Irak Re'y ekolünün lideri ve önderidir.

Emevi ve Abbasiler dönemini görmüştür. Bütün zorlamalara rağmen Emevi ve Abbasi

saltanat sahiplerine boyun eğmemiş, onların yönetim anlayışını onaylamamıştır. Ona birkaç defa başkadılık teklif edilmiş, ısrar hatta işkence edilmesine rağmen, ilim hürriyetine, doğruyu ve gerçek olanı açıklama serbestliğine zarar verir düşüncesiyle bunu reddetmiştir.

Abbasi Devleti'nin ikinci halifesi Ebû Ca'fer Mansûr, Ebu Hanîfe'yi Bağdat'ta hapsedirip işkence ettirmiş ve bir rivayete göre zehirleterek öldürtmüştür.

Selçuklu sultanı Melikşah'ın vezirlerinden Ebû Sa'd-i Harezmi Ebû Hanîfe'nin kabri üzerine bir türbe ve çevresine bir medrese yaptırmıştır.

Ebû Hanife'nin İlimdeki Metodu: Belli başlı ilimlerdeki görüşleri şöyledir:

• **Fıkıh:** Ebû Hanife, fıkıh meselelerinin çözümünde belli bir usul belirleyen ve bunu sistemleştiren ilk İslâm âlimidir. Onun kurmuş olduğu bu sistem fıkıh tarihindeki ilk mezhebin doğuşuna ve kendisinin de ilk mezhep imamı olarak anılmasına yol açmıştır.

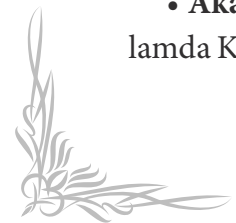
Metodu: Hanefi mezhebinde hükme varma metodunu bizzat İmam Ebû Hanife şöyle dile getirmektedir: "Allah'ın kitabındakini alır kabul ederim. Onda bulamazsam Hz. Peygamberin güvenilir âlimlerce bilinen ve meşhur olan sünnetiyle amel ederim. Onda da bulamazsam sahabeden dilediğim kimsenin reyini alırım fakat iş İbrahim, Şa'bî, el-Hasan, 'Atâ... gibi âlimlere gelince bir ilim adamı olarak ben de onlar gibi içtihat ederim." (Karaman,1996: 135.)

Ebû Hanife, re'y (ferdi ictihad) ve kıyas taraftarı olmakla, gizli kıyas denilen istihsan delilini kabul etmekle, hatta kamu yararını sağlamak için istihsanı kıyasa tercih etmekle tanınmıştır ancak istihsana yönelme; aranılan mesele, kitap, sünnet ve icmâda bulunmazsa olur.

Dini sorunların çözümünde tümevarım (sorunlardan başlayarak kurallara gidiş) metodunu kullanmıştır.

Ebû Hanife, fıkhi içtihatlarını İslâmî ilimlerin bütün dallarından oluşturmuş olduğu büyük bir komisyonla yürütmüştür. Meseleler ortaya atılıp uzun uzun tartışıldıktan sonra ağırlık kazanan görüş çerçevesinde Ebû Hanife tarafından karara bağlanmıştır. Karara bağlanan içtihatlar öğrencisi ve Hanefi mezhebinin ikinci imamı olan Ebû Yusuf tarafından kayda geçirilmiştir.

• **Akaid ve Kelam:** Ebû Hanife'ye göre Kur'an mahluk (yaratılmış) değildir. Bu anlamda Kur'an ne O'nun kendisidir, ne de ondan başkasıdır. Arapça metin ise mahluktur.

• **Hadis:** Ebû Hanife hadis ve sünnet'e gereken değeri ve önemi vermiştir. Onun farkı hadisleri anlama, yorumlama ve fikhî alanda değerlendirme safhasında olmuştur.

(Ünal, 2012: 311.)

Eserleri: Akaide dair yazdığı beş küçük eseri çok meşhurdur. Bunlar; **el-Fikhü'l-Ekber**, **el-Fikhü'l-Ebsat**, **er-Risâle**, **el-âlim ve'l-Müteallim** ve **el-Vasiyye** isimli risalelerdir.

Görsel 11: el-Fikhü'l-Ekber ve şerhi.

el-FIKHÜ'L-EKBER

Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad'ın babasından naklettiği en şöhretli akaid kitabıdır. Ehl-i sünnet inancını kısa, özlü ve son derece kapsamlı bir şekilde ifade eder. Aynı silsilelerle zamanımıza kadar gelen birbirinden kısmen farklı üç nüshası vardır. Bu eser başta Ebû Mansur el-Matûridi olmak üzere birçok âlim tarafından şerh edilmiş, defalarca Türkçeye çevrilmiştir. Akaid meseleleriyle ilgilenen birçok âlim bu eserden faydalanmıştır.

Ebû Hanifenin Öğrencileri: Ebû Hanife'nin görüşünü yazan, yayan ve yaşatan öğrencileri olmuştur. Bunlardan **İmam Ebû Yûsuf**, **İmam Muhammed**, **Züfer**, **Hasan b. Ziyâd** en meşhurlarıdır.

Sonraki dönemlerde ise, **Tahâvi**, **Kerhi**, **Halvâni**, **Serahsi**, **Pezdevi**, **İbnu'l-Hümân** gibi Hanefi bilginleri yetişmiştir.

BİLGİ KUTUSU

İMÂMEYN

Sözlükte “iki imam” anlamına gelen “İmâmeyn” (imamân). Hanefi mezhebinde Ebû Hanife'nin öğrencileri Ebû Yusuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybani hakkında kullanılmıştır. Mezhebin sistemleşmesinde (tedvin) büyük rol oynayan bu iki âlim hocalarıyla birlikte mezhebin imamları olarak anılır.

İkisi de mezhepte müctehittirler.

(TDV İslam Ansiklopedisi, C. 22, s. 207.)

EBÛ YUSUF

Tam adı: Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim el-Kûfî (d. 113/731, Kûfe ö. 182/798 Bağdad).

Irak bölgesinin önde gelen fakihlerindendir. Büyük dedesi sahabeden Sa'd b. Büceyr'dir (r.a.). Kûfe'de doğdu, önce hadis okudu ve hadis hafızı oldu, sonra Ebû Hanife'nin öğrencileri arasına katıldı. Onun usûlünü benimseyerek "mutlak müctehid" payesine ulaştı ve Harun Reşid'in başkadısı (kadilkudât) oldu. İlk kadilkudâttır.

Mal ve vergi nizamı ile ilgili "Kitabu'l-Harac"ı Harun Reşid için yazmıştır. el-Harac'ta siyaset, idare, maliye gibi kamu hukuku konularını işlemiştir. Türkçe dahil birçok dile çevrilmiş ve neşredilmiştir.

Ayrıca, "el-Emâlî, er-Red alâ Siyeri'l-Evza'isi" vardır. "Kitâbu'l-Âsâr" ve "Kitabu'l-Mehâric fi'l-Hiyel" adlı iki eseri daha bulunmaktadır. İlk fıkıh usûlü eserini, Ebu Yusuf'un yazdığı söylenirse de elimizde böyle bir eser yoktur.

İMAM MUHAMMED

Tam adı: Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî (d. 132/752 Vâsıt, ö. 185-805 Rey)

Kûfe'de yetişti, sonra Bağdat'a geçti, Rakka kadısı oldu. Hocası Ebû Hanife'nin vefatında on sekiz yaşında olan eş-Şeybânî, daha çok Ebû Yusuf'tan okumuş ve daha hocası hayatta iken kendisi de üstat olmuştur. İmam Mâlik'ten de üç yıl okumuştur. Zamanımıza kitaplarından çoğu ulaşmıştır. Bu sebeple kendisi "Hanefî mezhebinin nâkili" (nakleden, aktaran) olarak da şöhret kazanmıştır. "el-Asl veya el-Mebsut el-Catni'u's-Sagîr, el-Cami'u'l-Kebîr, es-Siyeru's Sagîr ve es-Siyeru'l-Kebîr, ez-Ziyâdât ve Ziyâdetu'z-Ziyâdât" adlı eserleri "Zahiru'r-rivâye" olarak bilinir. Hanifî mezhebinde en geçerli rivâyetler de bunlardır.

İmam Muhammed'in eserleri, Serahsî tarafından "el-Mebsût" adıyla topluca şerh edilmiştir. Diğer bazı kitaplarını da şerh etmiştir.

Harun Reşid'le beraber gittiği Rey'de h. 189 (805) yılında vefat etti ve oraya defnedildi.

DÜŞÜNELİM

Münazara esnasında bir âlim: "Bu mesele vuku bulmuş mudur?" der.

Ebû Hanife: "Hayır." der.

Âlim: "Vuku bulmayan bir şeyi niye tartışıyorsun?" deyince,

Ebû Hanife: "Âlimler gelmeden önce hazırlanırlar ki bela gelince nereden girip nereden çıkacaklarını bilsinler." cevabını verir.

UYGULAMA

“Fıkıhta bütün insanlar Ebû Hanife'nin öğrencisi sayılır.”

İmam Şâfiî

“Fıkıhta insanların en bilgini Ebû Hanife'dir. Fıkıhta onun gibisini görmedim. Allah (c.c.) benim imdadıma onun gibisini yetiştirmeseydi sıradan bir insan olurum. O, Allah'tan (c.c.) korkan, cömert ve meselenin ruhuna dalan bir kimseydi.”

İbnu'l-Mübârek

Yukarıda verilen görüşlere göre Ebû Hanife'nin ilmi anlayışını yorumlayınız.

Hanefi Mezhebinin Gelişimi: Mezhebin kurucusu sayılan Ebû Hanife **Abdullah b. Mesud'**dan (r.a.) kendisine kadar gelen zamandaki Irak rey ekolüne bağlı âlimlerin mirasını bir içtihat meclisi niteliğindeki ders halkalarında geliştirip sistematik hâle getirerek İslam âleminde bağıslı en fazla olacak fıkıh mezhebinin ilk temellerini atmıştır.

Hanefi mezhebinde Ebu Hanife'nin ders halkalarında yetişen **Ebû Yusuf, İmam Muhammed** ve **İmam Züfer** gibi âlimlerin son derece önemli yeri vardır çünkü bu ilk nesil mezhep âlimleri kendisinden çok fazla kitabın naklolunmadığı Ebû Hanife'nin görüşlerini tedvin ederek, mezhebin görüşlerinin yazılmasında ve sistematik hâle getirilmesinde büyük rol oynamışlardır.

İlk nesil âlimlerinin ve bunu takip eden bir iki asırlık zamanda Hanefi âlimlerinin önemli katkılarıyla mezhep tam olarak oluşmuş ve İslam âleminin değişik yerlerinde görüşleri hızlı bir şekilde yayılmıştır.

Ebû Yusuf'un Abbasiler devrinde kadılıkudat'lık makamında bulunması mezhebin resmî bir nitelik kazanmasına neden olmuş, aynı şekilde İslam tarihindeki en uzun ömürlü devletlerden **Osmanlı Devleti'**nin de resmî mezhebinin Hanefi mezhebi olması mezhebin yayılmasına hizmet etmiştir.

Hanefi Mezhebinin Yayıldığı Yerler: Hanefi mezhebi daha çok Türkiye, Suriye, Irak, Pakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan, Afganistan, Çin'in Sincan Uygur Eyaleti'nde, Kafkaslar, Balkanlar ve Kuzey Afrika'da yaygınlık kazanmıştır.

ÖĞRENELİM

Hanefi mezhebini diğer mezheplerden ayıran temel özelliklerden bazıları şunlardır:

- Meselelerin çözümünde nassların yanında reye de yer verir, böylece nasslar ile rey arasında makul denge kurmaya çalışır.
- İstihsan metoduna sıklıkla başvurur.
- Mezhep kitaplarında, farazî (sanal) fıkıh meselelerine de yer verir.

Bunun sonucunda da teorik fikhın ve fıkıh biliminin metodolojisi olan fıkıh usulünün gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

UYGULAMA**ELHAMDÜLİLLAH**

Büyük fıkıh âlimi ve Hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Âzam Ebû Hanife, ilmi faaliyetlerinin yanı sıra ticaretle de iştigal ederdi. Bir gün öğrencilerine ders verirken adamın biri telaşla yanına geldi ve “Ya İmam, gemin battı.” dedi. Ebû Hanife'nin ticari mallarını taşıyan gemiyi kast etmişti. O, bu habere: “Elhamdülillah” dedi.

Adam çekip gitti ve tekrar yeni bir haberle çıkageldi: “Ya İmam, yanlışlık oldu, batan gemi senin değilmiş.” dedi. Bu habere de aynı cevabı verdi İmam ve: “Elhamdülillah” dedi.

Haberi getiren adam hayrete düştü. Biri kötü diğeri iyi, iki haber getirmişti ve büyük âlim Ebû Hanife ne sevinç ne de üzüntü alameti gösteriyordu. Şaşkınlıkla sordu: “Ya İmam, her iki habere de ‘Elhamdülillah’ dedin. Bu nasıl hamd etme böyle?”

Ebû Hanife: “Sen gemin battı diye haber getirdiğinde kalbimi şöyle bir yokladım. Dünya malının elden çıkmasından dolayı en küçük bir üzüntü yoktu. Bu nedenle Allah’a (c.c.) hamd ettim. Batan geminin benimki olmadığı haberini getirdiğinde, dünya malına kavuşmaktan dolayı kalbimde bir sevinç yoktu. Bu hali bana bahşettiği için de Allah’a (c.c.) şükrettim.”

Yukarıda verilen metne göre Ebû Hanife'nin şahsiyetini yorumlayınız.

4.2. Malikilik

H 2./M 8. yüzyılda “Medine” merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük hadis ve fıkıh âlimi **Malik b. Enes**'ten alan **Ehl-i sünnet** fıkıh mezheplerindedir.

MALİKİ

Maliki mezhebinden olan, Maliki mezhebinin görüşlerini benimseyen kimse. Malik b. Enes'in geliştirdiği hukuk yoluna uyan kimse.

BİLGİ KUTUSU

MALİK B. ENES

Tam adı: Malik b. Enes el-Esbahî (d. 93/712 Medine/ö. 179/795 Medine)

İslâm dininin dört fıkıh mezhebinden birisi olan Maliki mezhebinin kurucusu, Sünni fikhının fıkıh ve hadis bilgini. Hadis ilminde de en güvenilir (sika) imamlardandır.

Müctehit ve muhaddistir. Kendisine “Hadisçilerin ve Hicaz fıkıhçılarının önderi” denilir.

Ailesi-Çocukluk ve Gençliği: Doğma büyüme Medinelidir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadisleri, sahabe ve tâbiin fetvaları bakımından zengin bir merkez olan Medine’de yaşamış ve Umre ile Hac haricinde Medine’den hiç ayrılmamıştır.

Medine’de vefat etmiş olup mezarı Cennetu’l-Baki’dedir.

Görsel 12: İmam Malik’in mezarı. (Medine)

Şahsiyeti ve İlmî Yönü: Küçük yaşta Kur’an’ı ezberlemişti. Zühd ve takva ehli idi. Keskin bir zekâ ve kuvvetli bir hafızaya sahipti. İlme ve âlimlere büyük değer verir, Allah’ın (c.c.) kendisine bağışladığı ilmi, fark gözetmeden herkese verebilmek için büyük çaba sarf ederdi. Hayatı boyunca Medine’den başka bir yere gitmeyen İmam Malik, Resulullah’a (s.a.v) olan aşırı sevgi ve saygısından dolayı, Medine’de bir defa olsun at sırtında dolaşmamıştır.

İlim tahsilini Medine’de tamamlamıştır. Medine, o dönemde Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadisleri, sahabe ve tabiin fetvaları öğrenme bakımından önemli bir merkezdi. Dönemin büyük âlimlerinden dersler almıştır. İmam Nafi, Zührî ve özellikle fıkıh ilminde Rabi’u’r-Re’y en etkili hocalarıdır. İmam Cafer-i Sadık’tan da ders almıştır. İmam Malik, kendini dinî ilimlerde özellikle fıkıh ve hadis alanında yetiştirmiştir.

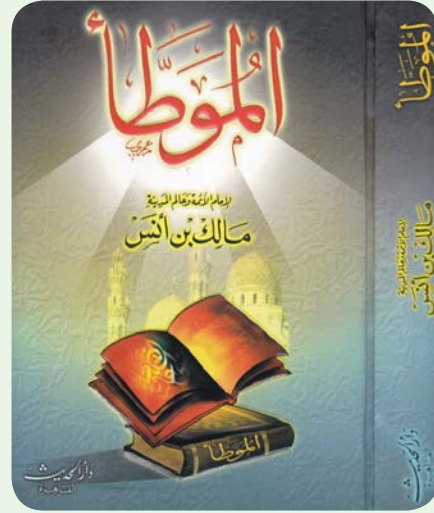
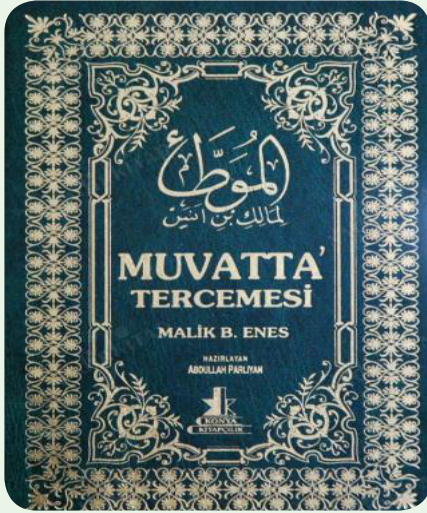
Sayırsız kimseler kendisinden hadis alıp öğrenmiş olmalarına rağmen, büyük âlimlerden yetmiş kadarı müctehit olduğuna şahitlik edene kadar fetva ve hüküm vermemiştir. İmam Ebû Hanife ve Ebû Yusuf ile de görüşmüştür. İmam Malik, Medine’de öğrencilere dersler vermiş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.

Medine’de elli yılı aşkın bir süre ders vermiş, hadis ve fıkıh ilmindeki yetkinliği ile hem kendi devrinde hem de sonraki dönemlerde büyük takdir toplamıştır.

İlimdeki Metodu: İmam Malik fıkihta usul olarak sırasıyla önce Kur’an’a bakar, onda bulunmayan için sünnete başvururdu. Daha sonra sahabelerin konuyla ilgili fetvaları, icma ve Medine halkının uygulamaları gelirdi. Kıyas ve istihsan bundan sonra gelirdi. Fakat kıyasa Hanefiler kadar önem vermezdi. Ayrıca mesâlih-i mürsele (istislah) adını verdiği bir delili de hüküm kaynağı sayardı. Bunlarda da yoksa seddizerayi, örf ve âdete bakardı.

Eseri: el-Muvatta.

Görsel 13: el-Muvatta ve tercümesi.

el-MUVATTA

İmam Malik’in sahih ve kuvvetli kabul ettiği hadisleri, sahabe görüşlerini, tâbiin fetvalarını topladığı ve bunları fıkıh konularına göre düzenlediği önemli eseridir.

Kırk yıl çalışarak bu eseri meydana getirmiştir. Yetmişden fazla İslam hukukçusunun onayını aldıktan sonra yayınlamıştır.

Muvatta “ilk yazılan kaynak hadis kitapları”ndandır. “Ahkâm hadisleri”nin toplandığı bir hadis kitabıdır.

Dönemin halifesi Mansur onun bu eserini kanunlaştırmak istemişse de o, tek bir fıkıh kitabının esas alınması içtihat hürriyetine ve her bölgenin kendi fıkhını oluşturmaya engel olur düşüncesiyle bu teklifi kabul etmemiştir.

Öğrencileri: İmam Malik’ten **Abdurrahman b. Kasım**, **Abdurrahman el-Kurtubî** ve **Asbağ b. Ferec** gibi bazı âlimler ders almıştır. Bunlardan Abdurrahman b. Kasım, İmam Malik’in görüşlerinin yer aldığı “el- Müdevvene” adlı eseri gözden geçirip tashih eden kişidir. **İmam-ı Şafii** de onun öğrencisidir.

Maliki Mezhebinin Yayıldığı Yerler: İmam Malik'in görüşleri Hicaz bölgesinde yayılmış, ardından Kuzey Afrika'dan Medine'ye gelen öğrencileri aracılığıyla önce Kuzey Afrika'da benimsenmiş, oradan da Endülüse yayılmıştır. İspanya'da kurulan Endülüs Emevi Devleti, bir dönem Malikilik mezhebini resmî mezhep olarak benimsemiştir.

Günümüzde Maliki mezhebi Mısır, Tunus, Cezayir, Fas ve Sudan'da yaşayan Müslümanlar arasında yaygındır.

UYGULAMA

Abbasi Halifesi Harun er-Reşid, İmam Malik'i çocuklarına hadis öğretmesi için saraya gelmesini istediği zaman "İlim gelmez, ilme gelinir." diyerek bu daveti geri çevirmiştir.

Yukarıdaki metne göre İmam Malik'in ilmi anlayışını yorumlayınız.

ÖĞRENELİM

Maliki mezhebini diğer mezheplerden ayıran temel özelliklerden bazıları şunlardır:

- Maliki mezhebinin en önemli özelliği, sünnetin beşiği olan Medine'de doğduğu için **Medineli sahabelerin görüşlerine** özel önem vermesidir.

Mezhep içinde Hz. Ömer (ö. 23/644), Zeyd b. Sabit (ö. 45/665) ve Hz. Ayyşe'nin (ö. 58/678) görüşlerinin ağırlıklı bir yeri vardır. Sahabeler, Medine'yi yurt edinip Hz. Peygamber'in hayat tarzını en güzel biçimde yaşadıkları için bu hayat tarzı Medine halkı tarafından da benimsenmiştir. Bundan dolayı Malikiler, **Medine halkının** yaşayışını hüküm çıkarmada bir dayanak olarak ele almışlardır.

- Vuku bulmuş olaylara fetva verir ve değerlendirmelerde bulunurdu. Vuku bulmamış, farazî olaylar için kesinlikle bir görüş beyan edilmezdi.

4.3. Şafiiilik

H 3./M 9. yüzyılda "Mısır" merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük fakih **İmam Şafii'**den alan **Ehl-i sünnet** fıkıh mezheplerindedir.

ŞAFİİ

Şafii mezhebinden olan, Şafii mezhebinin görüşlerini benimseyen kimse. İmam Şafii'nin geliştirdiği hukuk yoluna uyan kimse.

BİLGİ KUTUSU**İMAM ŞAFİİ**

Tam adı: Ebu Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şafî

(d. 150/767 Gazze/ö. 204/820 Mısır)

Türbesi kendi adıyla anılan caminin içerisinde olup ziyaret edilmektedir.

Görsel 14: İmam Şafii'nin mezarı, Kahire.

Görsel 15: İmam Şafii'nin türbesi ve mezarı, Mısır, Kahire.

İslâm dininin dört fıkıh mezhebinden birisi olan Şafii mezhebinin kurucusu, Sünni fıkıhının fıkıh, usul, tefsir ve hadis bilginidir. Ayrıca, tıp, şiir ve edebiyatta da çok ileridir.

Künyesi: Ebû Abdullah.

Lakabı: Sünnetin yardımcısı.

Ailesi-Çocukluk ve Gençliği: Aslen Kureyşlidir. Sülalesi, Peygamber Efendimizin sülalesi ile Abdulmenaf'ta birleşir. Filistin'in Gazze şehrinde doğmuştur. Doğumundan kısa bir süre sonra babası vefat etmiştir. Annesi onu iki yaşında, asıl memleketleri olan Mekke'ye götürmüş ve orada büyütüştür.

Şahsiyeti ve İlmi Yönü: İmam Şâfiî takvası, güzel ahlâkı, cömertliği ve adaleti ile de tanınmıştır.

Yedi yaşında iken Kur'an'ı, on yaşında iken İmam Mâlik'in el-Muvatta isimli hadis kitabını ezberlemiş ve İmam Malik'e okumuştur. Mekke'de başladığı ilim tahsiline Medine'de İmam Mâlik'ten aldığı derslerle devam etmiştir. Ondan Hicazlıların fikhını tahsil etmiştir. Yirmi-yirmi beş yaşlarında da hocası kendisine fetva verme ve hükmetme yetkisi vermişti. Hocasının vefatından sonra Bağdat'ta İmam Ebû Hanîfe'nin öğrencisi İmam Muhammed'den Irak fikhını öğrenmiş, böylelikle hem Hicaz hem de Irak fıkıh ekollerinin bilgisine sahip olmuştur.

Tefsir, hadis, kelim ve fıkıh ilimlerinde derinleşmiştir. Keskin bir zekâyâ ve etkileyici bir hitabet gücüne sahip olan İmam Şafii, hocasının vefatından sonra ders vermeye başlamış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.

Şafii'nin Bağdat ve Mısır'a yaptığı iki seyahat onun dünyasında büyük değişiklikler yapmıştır. Şafii, ömrünün sonlarına doğru Mısır'a yerleşmiştir. Mısır'ın örf, âdet, kültür ve medeniyetleriyle diğer bölgelerden farklı oluşu, Şafii'nin daha önceki görüşlerini yeniden gözden geçirmesini sağlamıştır. Fıkhi alandaki görüşlerini Mısır'da yaymaya başlamış ve çok taraftar bulmuştur.

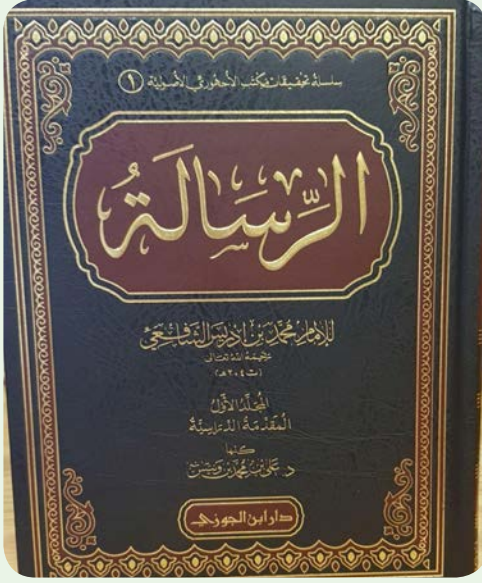
Hicaz ve Irak fikhını birleştirici bir yol izlemiştir.

İlimdeki Metodu: Herhangi bir meselenin çözümü için önce Kitaba bakılır. Onda bulamazsa sünnete başvurulur. Bazı şartlarla ahad haberle geniş ölçüde amel edilir. Sonra icma ve nihayet Hanefiler kadar fazla olmamakla beraber kıyasa başvurulur.

Öğrencileri: **İmam Şafii:** Mekke, Bağdat ve Mısır'da birçok öğrenci yetiştirmiştir. **Ahmed b. Hanbel** de öğrencisidir.

Eserleri: İmam Şafii'nin birçok eseri vardır. İlk olarak fıkıh usulünü tedvin etmiş ve bu konuda "**er-Risâle**" yi yazmıştır. "**el-Hucce**" isimli eseri Irak'taki, "**el-Ümm**" ise Mısır'daki görüşlerini kapsar. Bunlar en meşhur eserleridir.

Görsel 16: er-Risâle.

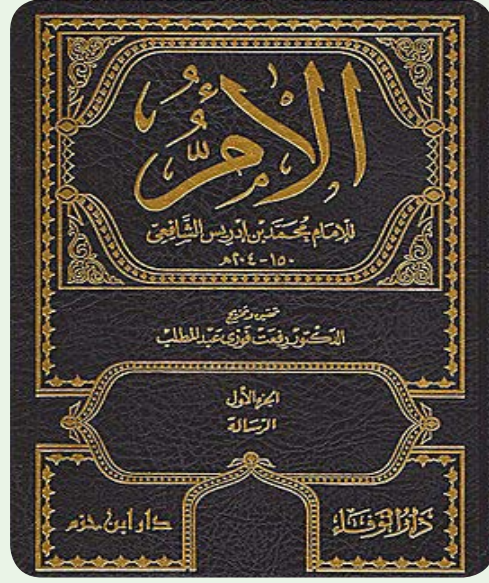
er-Risâle

Fıkıh usulüne dair yazılan ilk eserdir.

İmam Şafii, Abbasiler Döneminde ortaya çıkan İslam toplumundaki fikirî kargaşalara son vermek amacıyla ilk hukuk metodolojisi olan “er-Risale” isimli eserini kaleme almıştır.

Şafii'nin Mısır'dayken yazdığı bu fıkıh usûlü kitabı, bize kadar ulaşan usûl kitaplarının ilkidir. Çok açık bir Arapçayla yazılan bu eserde usûl konuları tedvin edilmiş ve delilli bir şekilde işlenmiştir.

Bu eser Şafii mezhebinin temellerini oluşturmuştur.

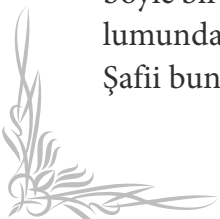
Görsel 17: el-Ümm

el-Ümm

Fıkıhâ dair bir eser olup, İmam Şafii'nin içtihad ederek bildirdiği meseleleri ihtiva eden bir eserdir.

Yedi cilt olarak basılmıştır.

Şafii Mezhebinin Gelişimi: İmam Şafii, Abbasiler Döneminde yaşamıştır. Bu dönemde siyasi istikrar sağlanmış, ilmî çalışmalar artmış, birçok fikir ve düşünce akımı ortaya çıkmıştır. Başta Yunan felsefesi olmak üzere İran ve Hint kültürüne ait eserlerin Arapçaya tercüme edildiği yoğun bir faaliyet başlamıştır. Her türlü fikir ve düşüncenin tartışıldığı böyle bir ortamda İslam öncesi bazı dinî ve felsefi akımlar da kendi görüşlerini İslam toplumunda yaymaya başlamış ve yaptıkları propagandalarla taraftar toplamışlardır. İmam Şafii bunlara cevap vermiştir.

BİLGİ KUTUSU

İmam Şafii, bazı fetvalarını bulunduğu çevrenin şartları doğrultusunda zaman zaman gözden geçirmiştir. Bundan dolayı da onun Bağdat'ta bulunduğu dönemde yaptığı içtihatlar için **mezheb-i kadim** (eski görüşü), Mısır'daki içtihatları için de **mezheb-i cedid** (yeni görüşü) tabirleri kullanılmıştır.

ÖĞRENELİM

Şafii mezhebini diğer mezheplerden ayıran temel özelliklerden bazıları şunlardır:

- Şafîî, **istihsanı** reddeder ve “kim istihsan yaparsa kendisi şeriat koymuş olur” derdi.
- **Mesâlih-i mürsele**'yi ve **Medinelilerin amelini** delil almayı reddeder.
- **Sükûtî icmâ**yı delil saymaz.

Şafii Mezhebinin Yayıldığı Yerler: Şâfii mezhebi İmam Şâfii'nin kendi kitapları ve öğrencilerinin çalışmalarıyla önceleri Mısır, Hicaz, Bağdat, Hindistan, Horasan, Azerbaycan, Harzem ve Buhâra gibi yerlerde yayılmıştır.

Günümüzde ise Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde, Mısır, Suriye, Irak, Horasan, Filipinler, Kafkasya, Azerbaycan, Hindistan, Filistin, Endonezya, Seylan, Malaya ve Maverâünnehir'de yaygın durumdadır.

4.4. Hanbelîlik

H 3./M 9. yüzyılda “Bağdat” merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük hadis bilgini **Ahmed b. Hanbel**'den alan **Ehl-i sünnet** fıkıh mezheplerindedir.

Hanbeliler, itikatta **Eşari** mezhebindendir.

Allah (c.c.) katında durumunu öğrenmek isteyen,
Allah (c.c.) için ne yaptığına baksın.

Ahmed b. Hanbel

HANBELİ

Hanbeli mezhebinden olan, Hanbeli mezhebinin görüşlerini benimseyen kimse. Ahmed b. Hanbel'in geliştirdiği hukuk yoluna uyan kimse.

BİLGİ KUTUSU**AHMED B. HANBEL**

Tam adı: Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî

(d. 164/780 Bağdat/ö. 241/855 Bağdat)

İslâm dininin dört fıkıh mezhebinden birisi olan Hanbeli mezhebinin kurucusu, Sünni fıkıhının büyük hadis imamı sayılan fıkıh ve hadis bilgini. Hadis (Hicaz) ekolünün önderlerindedir.

Mezarı Bağdad'da Babu'l-Harb mezarlığındadır ama yeri tam bilinmemektedir.

Şahsiyeti ve İlmi Yönü: Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, takva ehli bir kimsedir. Dünya menfaatlerinden uzak, hak ve doğruluk uğrunda cesur ve sabırlı bir hayat yaşamıştır.

İlim tahsilinin başlangıcında daha çok hadis ilmiyle meşgul olmuştur. Hadis toplamak ve ilim tahsil etmek için diyar diyar gezdi. Bağdad'da İmam-ı Şafiî'nin ders hallerinde bulundu. Ezberlemediği hadis kalmadı diye bilinir. En güvenilir (sika) hadis âlimlerimizdendir. Meşhur Buhari, Müslim, Ebû Davud ve Nesâî kendisinden hadis nakletmişlerdir. Hadisçiliği fıkıhçılığından önce gelir. Büyük bir hadis bilginedir. Bu sahada **hadis imamı** ünvanı alacak mertebeye ulaşmıştır.

İmam Ahmed b. Hanbel'i fıkıha yönlendiren hocası **İmam Şâfiî** olmuştur.

Abbasiler döneminde Kur'an'ın yaratılmış olduğu noktasındaki Mu'tezile görüşünü benimsemediği için hapis ve işkence edilmiştir.

Ahmet b. Hanbel, fıkıh alanından ayrı olarak akait konularındaki eserleriyle de kendisinden sonra ekol hâline gelecek olan **Selefiye**'ye öncülük etmiştir.

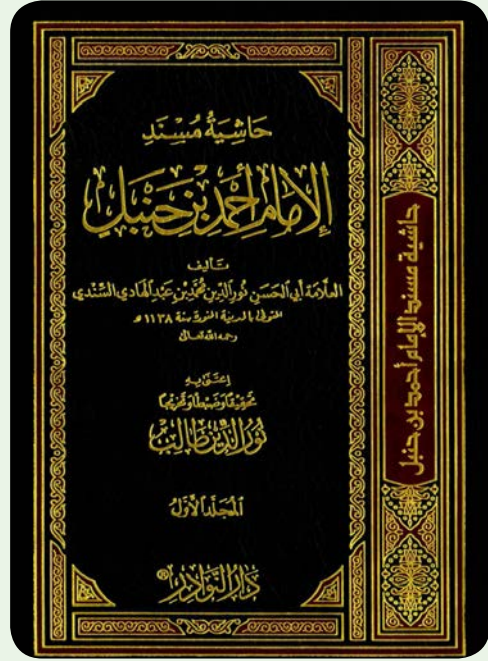
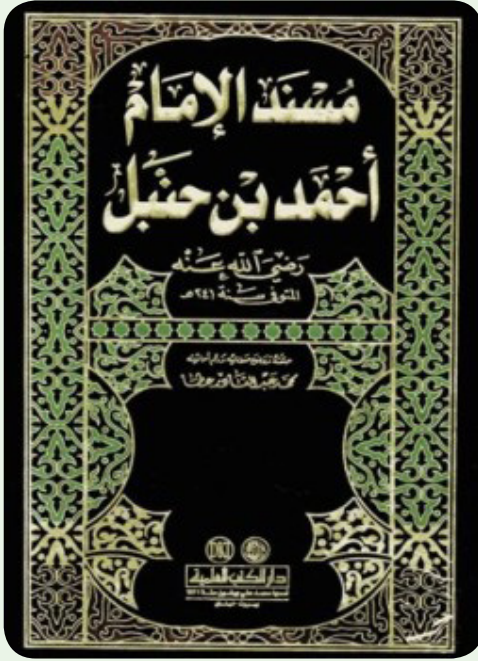
Ahmed b. Hanbel'in İlimdeki Metodu: Ahmed b. Hanbel, nakle çok bağlı ve selefi görüşlü olduğu için **Kitap** ve **hadisten** bir şey bulursa, ona karşı ne olur ve kimin sözü bulunursa nakli uygular. Sahâbenin birbirine aykırı birkaç görüşü varsa Kitap ve sünnete en yakın olanını seçer. Daha kuvvetli ve karşı bir delil bulunmadıkça **mürsel hadisi kıyasa** tercih eder. Bunlardan hiçbirini bulamazsa zorunlu durumlarda kıyasa başvurur. **İstishab** delilini çokça kullanır.

Ahmed b. Hanbel'in Öğrencileri: Onun fıkıh ilmini öğrencileri olan büyük oğlu **Salih** ve küçük oğlu **Abdullah** yaymışlardır. Bunların dışında **Ebu Bekir el-Mervezi** ve **İbrahim b. İshak** gibi bazı öğrencileri vardır. **İbn Teymiyye** ve öğrencisi olan **İbn Kayyim** bu mezhebin önemli bilginlerindedir.

Eserleri: Ahmed b. Hanbelin en önemli eseri **el-Müsned** adlı hadis kitabıdır. Akait konularına dair "**er-Red Ale'z-zenadika ve'l-Cehmiyye**" (Zındık ve Cebriyye Yanlılarına Cevap) adlı bir eseri vardır.

Hanbelî Mezhebinde en eski çaplı eser İbn Kudame'nin **el-Muğni**'sidir. Mezhebin en eski metni ise Hirakî'nin **el-Muhtasar**'ıdır.

Görsel 18: el-Müsned.

el-Müsned

Ahmed b. Hanbelin en önemli eseri “**el-Müsned**” adlı hadis kitabıdır. Kütüb-ü tisa (dokuz hadis kitabı) olarak isimlendirilen temel hadis kaynaklardan birisidir.

Binlerce hadisi kapsar. Müsned fıkıh konularına göre düzenlenmemiş olmakla birlikte, fıkıhın mesele ve konularından çoğunu kapsamaktadır.

İbn Hanbel'in Müsned'i de, diğer müsnedler gibi sahabe adlarına göre tasnif edilmiş ve her sahabenin rivâyet ettiği hadis, konusu ne olursa olsun kendi ismi altında toplanmıştır.

Ahmed b. Hanbel, Müsned'ini topladığı 700 binin üzerindeki hadisler arasında seçtikleriyle meydana getirmiştir. Müsned'de tekrarlarıyla birlikte 40 bin, tekrarlar dışında yaklaşık 30 bin kadar hadis yer alır.

Hanbelî Mezhebinin Gelişimi: Daha çok öğrencileri vasıtasıyla yayılmıştır fakat Hanbelî mezhebinin fakihleri çok güçlü olduğu hâlde, istenilen ölçüde yayılmamıştır. Halktan bu mezhebe bağlı olanlar azınlıkta kalmışlardır. Hatta hiçbir İslâm ülkesinde çoğunluğu teşkil edememişlerdir ancak Necid ile Suud (ö. 795/1393) ailesi Hicaz bölgesine hâkim olduktan sonra Arabistan Yarımadası'nda Hanbelî mezhebi oldukça güçlenmiştir.

Hanbelî Mezhebinin Yayıldığı Yerler: Günümüzde Hanbeli Mezhebi mensupları Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Katar, Umman, Körfez ülkelerinden Irak ve Mısır'da bulunmaktadır. Ayrıca Hanbelî Mezhebi'nin yorumu olan **Vehhabilik** bugün Suudi Arabistan'da resmî mezhep konumundadır.

ÖĞRENELİM

Hanbelî mezhebini diğer mezheplerden ayıran temel özelliklerden bazıları şunlardır:

- Hüküm verirken rey ve kıyastan çok, hadis ve sahabe kavli gibi naklî delillere dayanır ve bunun yanı sıra zayıf rivayetleri kıyasa tercih eder.
Bunun için de mezhepte “hadise dayalı bir fıkıh anlayışı” hâkimdir.
- Sedd-i zerai metodunu ise en iyi bir biçimde uygulayan mezheptir.

4.5. Caferilik

H 2./M 8. yüzyılda çıkan ve ismini kurucusu sayılan fakih **Cafer-i Sadık**'tan alan Şii fıkıh mezheplerindedir. Şiiliğin en büyük koludur.

Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhep görüşüyle amel eden kişilere de **Caferî** denilmiştir.

Mezhebin siyaset ve imamet görüşü **on iki imam** düşüncesi etrafında şekillendiğinden İsnâ Aşeriyye (On iki İmamcılık. İmamiye), akaid ve fıkhıta Cafer-i Sadık'ın görüşlerini esas aldıklarından **Caferiyye** adlarıyla da anılırlar.

Caferilik, İmamiye Şiası'nın ameli-fikhi yorumudur.

BİLGİ KUTUSU**İMAM CAFER-İ SADIK**

Tam adı: Ebû Abdillâh Cafer b. Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeynilabidin

(d. 80/699 Medine/ö. 148/765 Medine)

İslâm dininin fıkıh mezhebinden birisi olan Caferi mezhebinin kurucusu sayılan, Şia fikhının en büyük imamı olan hadis ve fıkıh bilgini.

Şiilikte İsnâ Aşeriyye'nin on iki imamından altıncı, İsmailiyye'nin beşinci imamıdır.

Künyesi: Ebû İsmail. (Büyük oğlu İsmail'e nispette fakat o kendisinden önce vefat etmiştir.)

Ebû Abdullah. (Daha çok bu künyesi kullanılır.)

Ebû Musa. (Bazen bu künyeyle de anılmıştır.)

Lakapları: Sadık. (En meşhurdur.)

Sâbir, Fâzıl, Tâhir ve Âtır lakaplarıyla da zikredilmiştir.

Ailesi-Çocukluk ve Gençliği: On iki imamın beşinci imamı Muhammed el-Bakır'ın oğludur. Soyu baba tarafından Hz. Ali'ye, anne tarafından da Hz. Ebû Bekir'e ulaşmaktadır.

Görsel 19: İmam Cafer'in mezarı, Cennetü'l Bakî-Medine.

Şahsiyeti ve İlmi Yönü: İmam Cafer, Hz. Hüseyin yoluyla Hz. Ali soyundan gelmektedir.

Fazilet ve takva sahibi olan İmam Cafer-i Sadık, tüm Müslümanların saygı ve sevgisini kazanmıştır. Saygın kişiliği ile Sünni kaynaklarda da övgü ile anılır. Bütün Sünnilerce, özellikle tasavvuf ehline büyük bir veli olarak kabul edilir.

Dedesı Zeynelabidin'in ölümü sırasında on beş yaşında olan Cafer-i Sadık, ilk bilgileri ondan ve babası Muhammed Bakır'dan aldı. Babasının on dokuz yıl süren imametinden sonra kendisi de otuz dört yıl aynı vazifeyi devam ettirdi. Daha sonra Medine'deki âlimlerden tefsir, hadis gibi temel İslami ilimlerde dersler almıştır. Ebû Hanife ile de ilmi müzakereler yapmış olan İmam Cafer, Kur'an'ın emirleri ve Peygamberimizin sünneti istikametinde yaşayan büyük bir âlim olmuştur.

İmam Cafer Sadık ömrünü İslam'ı savunmak ve esaslarını yaymakla geçirmiştir. Emeviler döneminde kendini ilmî çalışmalara, tartışmalara ve ders öğretmeye vermiştir.

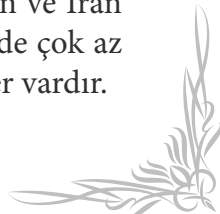
Ebû Hanife ve İmâm Mâlik gibi büyük müctehidler bile ondan faydalanmıştır.

İlimdeki Metodu: Cafer-i Sadık, fıkhıta usul olarak sırasıyla Kur'an'ı, sünneti, icmayı ve akli delil olarak kabul etmiştir. Sünnet olarak Ehl-i Beyt tarafından rivayet edilen hadisleri kabul ederdi.

Öğrencileri: Kendisinden İmam Ebû Hanife, İmam Malik ve Süfyan-ı Sevri gibi bazı âlimler ders almıştır. Öğrencisi olan Tarsuslu Cabir b. Hayyan ona nispet edilen eserleri yazmıştır.

Dinin iman esaslarında, temel ibadetlerinde ve yasaklarında diğer mezheplerin çoğunluğu ile ittifak hâlidir. Temelde Ehl-i sünnet'e yakın olan Cafer-i Sadık'a ölümünden sonra birtakım iftiracılar birçok şey isnat etmişler ve bunları halk arasında yaymışlardır.

Caferi Mezhebinin Yayıldığı Yerler: Caferilik, bugünkü İran'da çoğunluğun ve İran İslâm devletinin resmî mezhebidir. İrandan başka, Türkiye'de Kars ve çevresinde çok az olmak üzere Irak, Suriye, Bahreyn, Lübnan, Afganistan ve Hindistan'da Caferiler vardır.

ÖĞRENELİM

Caferi mezhebini diğer mezheplerden ayıran temel özelliklerden bazıları şunlardır:

İnançta:

- Hz. Ali ve onun soyundan gelen on iki imama inanmak imanın şartlarından biridir çünkü Hz. Ali ve soyu, Allah'ın emri (c..c) ve Hz. Peygamberin (s.a.v.) bizzat atamasıyla İslam toplumunun kıyamete kadar imamı kabul edilmiştir.
- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisinden sonra halife olacak kişiyi bizzat isim olarak belirleyip vasiyet ettiğini ileri sürerler.
- Dinî konularda içtihat etme yetkisine sahip olmayanlar hayatta olan bir müçtehid kendisine rehber edinerek taklit etmek zorundadır.
- İmamlar hatadan korunup masum (günahsız) oldukları için bütün davranışları ve sözleri "sünnet" olarak kabul edilir.
- Ehl-i Sünnet'in makbul halife kabul ettikleri Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman kanalıyla gelen hadisleri kabul etmez, onları model almazlar.
- On ikinci imam Muhammed Mehdi, küçükken kaybolmuş, bir daha dönmemiştir. Kıyametin kopmasına yakın gelmesi beklenen kurtarıcı (mehdi) odur.

Caferilere göre; İslam'ın önemli on farzı şunlardır:

1. Namaz 2. Oruç 3. Hac 4. Cihat (nefsin kötü arzularına direnmek, ülke için çalışmak ve vatani savunmak.) 5. Zekât 6. Humus (mal varlığından yıllık artışın 1/5'ini vererek yetkili kurumun toplumu sosyal ve kültürel açıdan ilerletme ve geliştirme çalışmalarına katkıda bulunmak. 7. İnsanları iyiliğe yönlendirmek. 8. İnsanları kötülükten sakındırmak. 9. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun ehl-i beyt'ine gönülden bağlanıp onların tarafında olmak. 10. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ehl-i beyt'ine karşı olanlardan uzak durmak. Bu on farz "Furûu'd-din" (dinin dalları)dir.

İbadette:

- Ezan ve kamette, "Eşhedü enne aliyyen veliyullah" (Ben şahadet ederim ki Ali Allah'ın velisidir.) cümlesini ilave ederler.
- Abdestte çıplak ayak üzerine mesh ederler.
- Yeryüzü sayılmayan şeyler -halı, kilim gibi- üzerine secde caiz değildir.
- Namazın rükünlerini sırasıyla ve peş peşe yapmak farzdır.
- Namazda ikinci rekâta rükûya varmadan Kunut dualarını okumak, ayaktayken elleri aşağıya salmak, rükû ve secde zikirlerinden sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) vehl-i beyti için salavat getirmek sünnettir.
- Öğle ve ikindi namazı öğle vaktinde kılınmamış ise ikindi vaktinde (cem-i tehir) önce öğle namazı arkasından da ikindi namazı kılarlar. Aynı şekilde akşam ve yatsı namazı akşam vaktinde kılınmamış ise yatsı namazı vaktinde akşam namazının arkasından da yatsı namazını kılarlar.

Aile Hayatında:

- Mut'a nikâhını (geçici nikâh) caiz görürler.
- Ehl-i kitap kadınlarla evliliği caiz görmezler.
- Boşanmanın ancak iki şahitle gerçekleşeceğini kabul ederler.

5. KUR'AN'DAN MESAJLAR: NİSÂ SURESİ 59. AYET

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنكُمْ ۚ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ ءَآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e ve sizden olan ülü’l-emre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah’a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah’a ve Resûl’e götürün (onların talimatına göre hâlle-din); bu hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir. (Nisâ suresi, 59. ayet.)

Nisâ Suresi: Kur’an-ı Kerim’in **dördüncü** suresidir. Medine’de nazil olmuştur. **Yüz yetmiş altı** ayettir. Adını, kadınların ekonomik ve sosyal haklarıyla ilgili birçok konuyu ele aldığı için **kadınlar** anlamına gelen **nisâ** kelimesinden almıştır.

Âyetin asıl konusu **itaattir**. İtaat, sosyal, siyasi, hukuki, ahlâki boyutlarıyla İslâmî hayat düzenini kuran temel kavram ve kurumlardan biridir. Bu açıdan aynı mahiyette olan emanet ve adalet kavramlarından sonra buna yer verilmiş, araya “münafıklar ve fâsıklar” gibi emre uymayanların dünya ve âhirette karşılaşacakları sonuçları bildiren ayetler konmuştur.

Allah’a (c.c.) itaat, “O’nun Kur’ân-ı Kerim’de ve elçisinin tebliğ mahiyetindeki söz ve davranışlarında ortaya çıkan emir ve iradesine uymak” demektir.

Resûlullah’a (s.a.v.) itaat, öncelikle tebliğ ettiği Kur’an’a ve sünnete uymaktır ancak burada “ve” bağlacı ile yetinilmeyip “**İtaat ediniz**” emrinin “Resûlullah” için de tekrar edilmesi ona itaatin, “Kur’an’dan ibaret olan vahyin tebliğine uyma”yı aştığını, kaide olarak bütün davranışlarının örnek edinilmesini, bütün buyruklarının yerine getirilmesini içine aldığını göstermektedir. Sahâbe, Resûlullah’ın (s.a.v.) “dinî veya bağlayıcı olmadığını bildirdiği ya da karîneler yoluyla böyle olduğunu anladıkları emirleri” dışındaki bütün emir ve isteklerini, “Ona itaat dinî bir görevdir” şuuru içinde yerine getirmişlerdir; bunu yaparken de itaat hakkındaki âyet ve hadislerle Allah elçisinin gönderiliş amacına, kendisine verilen vazifelere ve O’nun örnekliliğini bildiren nasllara dayanmışlardır.

“İtaat ediniz” emri tekrarlanmadan “ülü’l-emre de...” denilmesi, bunların itaat yükümlülüğü bakımından Allah (c.c.) ve resulü gibi olmadıklarına, emirleri meşrû (Allah ve resulünün tâlimatına uygun) olmadıkça kendilerine itaat edilmeyeceğine işaret etmektedir. **“Hiçbir mahlûka, Allah emrine uymadığı takdirde itaat edilemez.”; “Ancak mâ-ruf (meşrû) olan emre itaat edilir.”; “Allah’a itaatsizlik sayılan emre itaat edilmez.” (Buhârî, “Ahkâm”, 4, “Megazî”, 59; Müslim, “İmâre”, 39.)** meâlindeki hadisler bu kuralı açıkça ifade etmektedir.

Günah işlemeyi emredene itaat yoktur. Şuarâ suresinde: **Yeryüzünde düzeni bozan ama düzeltmeye yanaşmayan aşırıların istediklerini yapmayın (Şuarâ suresi, 151-152.)** ayeti de bu hususu apaçık ifade ediyor. Amirin her emri, memuru sorumluluktan kurtarmaya yetmez. Diyelim ki, bir memur amirinin emri ile rüşvet alsa veya hırsızlık yapsa sorumluluktan kurtulamaz. Bu mefhum, amirin kanuna aykırı olan emri memuru sorumluluktan kurtarmaz, diye de ifade olunur.

Ülü'l-emr, “emir sahipleri, emir verme yetkisi taşıyan ve bu konumda olanlar yani âmirler” demektir. Bunlardan maksadın kimler olduğu konusunda “devlet başkanı, onun veya toplumun yetki verdiği yöneticiler ve kumandanlardır”, “âlimlerdir” gibi çeşitli anlayışlar ve rivayetler vardır. Başkan, aile reisi, kumandan, ana-baba, bilmeyenlere göre bilenler (âlimler) bunlardandır ve ülü'l-emr kavramına bunların tamamı dâhil bulunmaktadır.

Bir problemin çözümünde “Allah’a götürülmesi” Kur’an’a, “resule götürülmesi” ise sünnete başvurmayı gerektirir. Anlaşmazlık konusunda bu iki kaynaktan çözüm ve hüküm var ise bu, bütün ümmet için bağlayıcıdır ve gereğine uyularak anlaşmazlık çözüme kavuşturulur. Bu iki kaynaktaki çözüm her zaman nokta tayini şeklinde değildir. Kıyamete kadar ortaya çıkacak bütün anlaşmazlıkların konu konu, parça parça çözümü Kitap ve sünnette bulunmaz ancak bütün anlaşmazlıkların çözümüne ışık tutan ilkeler, işaretler, delâletler, örnek ve emsal çözümler vardır. Bunlardan yararlanarak çözüm ve hüküm bulma işine **ictihad** denir.

“Eğer bir hususta (âyetteki kelimeyle “şeyde”) anlaşmazlığa düşerseniz...” şeklindeki cümle yapısı umum (genellik) ifade eder. Buna göre müminlerin hayatında ihtilâf konusu olan her şey çözümü Kur’an’dan ve sünnetten alacak, başka bir deyişle çözüm, bu iki kaynağa başvurularak aranacaktır. Hem hâkim (hüküm koyan) hem de mâbud (kendisine ibadet edilen) yalnızca Allah’tır (c.c.) Allah’a (c.c.) mahsus bulunan bu sıfat ve salâhiyetlerin –aynı mahiyette olmak üzere– bir başka merci veya şahsa tanınması şirk, bu merci ve şahsın Kur’an’daki adı da, 60. âyette zikredildiği üzere tâguttur.

NELER ÖĞRENDİK?

1. Dinî yorum farklılıklarının sebeplerini öğrendik.

Hız. Peygamber (s.a.v.) Dönemi: Peygamber Efendimiz çeşitli hadisleriyle Kur'an'da kısa ve öz olarak ortaya konan esasları açıklamış, ortaya çıkan problemleri çözüme kavuşturmuştur. Bu dönemde Müslümanlar arasında dinî konularda görüş ayrılıkları ve yorum farklılıkları olmamıştır.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Vefatından Sonraki Dönemler: Peygamberimiz'in (s.a.v.) vefatından sonraki dönemlerde İslam toplumu coğrafi olarak büyümüş, farklı kültürlerle sahip insanlara İslam dinine girmiştir. Genişleyen toplumda, farklı düşüncelerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu durum dinî anlayış ve yaşayışlarda farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İslam dünyasındaki bu gelişmeler üzerine Müslüman âlimler, ortaya çıkan sorunlara ayet ve hadisler ışığında farklı yorumlar getirmişler, farklı çözümler üretmişlerdir.

Bunun sonucunda da İslam düşüncesinde yorum farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu yorum farklılıklarının başlıca sebepleri şunlardır:

Siyasi Sebepler: Siyaset, itikadi mezheplerin doğuşunda etkili olmuştur. Devlet yöneticilerinin siyasi tercihleri, dinin değişik şekillerde anlaşılması ve yorumlanmasına yol açmıştır. Cemel ve Sıffin savaşının ortaya çıkışı Müslümanlar üzerinde büyük tesir yapmış, bu iç savaşlar çözümü zor bazı akait problemlerinin ortaya çıkışına sebep teşkil edebilmiştir. Örneğin iç savaşlarda adam öldürme günahı çokça işlenmiş, bu büyük günahı işleyenin mümin mi, kâfir mi, yoksa fâsık (günahkâr) mı olacağı konusu Haricilik, Şia, Mutezile gibi mezheplerin doğuş sebeplerinden birini oluşturmuştur.

Sosyal Sebepler: İnsan toplum içinde yaşayan bir birey olduğu için sosyal sebeplere bağlı olarak sürekli bir değişim ve yenilenme içindedir. Sosyal hayatın kendine özgü yapısı, İslam düşüncesinde farklı yorum biçimlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Kültürel Sebepler: İslam Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminde Arabistan Yarımadası'nın dışına çıkmamıştır. Peygamberimizin vefatından sonra fetihlerle İslam dini kısa bir zaman içinde Arap Yarımadası'nın dışına, geniş bir bölgeye yayılmıştır. Bu bölgelerde Hıristiyanlık, Yahudilik, Mecusilik ve Zerdüştlük gibi inançlar yaygın bir şekilde bulunmaktaydı. Müslümanlar fethettikleri bu bölgelerde karşılaştıkları din ve inanç mensuplarıyla bir arada yaşamak durumunda kalmışlardır. Fethedilen ülke insanların eski din, kültür ve medeniyetlerinden getirdikleri birçok inanç ve düşünceleri unutamamış olmaları veya Müslüman olduktan sonra da devam ettirmeleri mezheplerin doğuş sebeplerinden bir başkası olmuştur.

Coğrafi Sebepler: Fetihlerle birlikte İslam, farklı coğrafi özelliklere sahip, çeşitli dinlere mensup milletleri içine alan geniş topraklara yayılmıştır. Coğrafi sebeplere dayanan yaşam biçimlerindeki çeşitlilik dinin uygulamaya yönelik alanlarına farklı şekilde yansiyarak değişik yorum ve uygulamaların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Örneğin coğrafi sebeplere bağlı olarak kıyafet, yemek kültürü ve diğer alanlardaki örf ve âdetlerin

çeşitlilik arz etmesi İslam düşüncesindeki yorumlar üzerinde de belirgin bir biçimde etkisini göstermiştir.

İnsanın Yapısından Kaynaklanan Sebepler: İnsanların anlayış ve düşünceleri birbirinden farklıdır. Bu farklılık Allah'ın (c.c.) onlara verdiği akıl ve tefekkür kabiliyetinin doğal bir sonucudur. İnsan yapısının bu çeşitliliği dinî konuları farklı yorumlamaya etki etmiş ve çeşitli ekollerin ortaya çıkmasının sebeplerinden biri olmuştur.

İslam'ın insanlara tanıdığı fikir ve vicdan hürriyeti: İnsanların düşünüş ve anlayışları birbirinden farklı olduğundan değişik görüşler ve fikir ayrılıkları ortaya çıkmış, böylece İslâm'ın getirdiği fikir hürriyeti ortamı, mezheplerin doğuşuna tesir etmiştir.

Ayet ve Hadislerin Farklı Yorumlanmasından Kaynaklanan Sebepler: Ayet ve hadislerin bazılarının birden fazla manaya ihtimalli olması, hakikat ve mecaz manada kullanılmış olmaları, bir kısım ayetlerin ve hadislerin manası apaçık (muhkem) iken, bazılarının apaçık olmaması (müteşabih olmaları) ve bunları yorumlamanın (tevil) gerekip gerekmeyeceği, yorumlanacaksa hangilerinin yorumlanacağı vb. gibi sebepler de fikir ayrılıklarının dolayısıyla mezheplerin doğuşunun bir başka sebebidir.

2. Dinî yorumlarla ilgili bazı kavramları öğrendik.

İslam düşüncesinde dinî yorumlarla ilgili bazı kavramlar şunlardır:

İtikad: Dünyada ve ahirette insanların mutlu olmaları için Allah'ın (c.c.) göndermiş olduğu kuralların hepsini kesin bir şekilde kabullenme, iman etmedir.

Fıkıh: Bir Müslüman'ın, dinin kişisel ve sosyal hayata dair amelî hükümlerini bilmesidir.

Dinin ibadetler, evlilik, miras, ticaret vb. konularla ilgili ilkelerini delilleriyle birlikte ortaya koyup açıklayan ilim dalına da fıkıh ilmi denir.

Mezhep: İslam kültüründe dinî ilimlerde uzman olan bir müçtehidin, dinin ayrıntılarına ilişkin konularda, kendine özgü kural ve metotla meydana getirdiği görüşler toplamı, içtihatlarıdır.

İslam tarihinde hukuki, siyasi ve itikadi bütün görüşler ve akımlar hakkında 'mezhep' kavramı kullanılmıştır.

İslam tarihinde ortaya çıkan mezhepler üç grupta sınıflandırılır:

1. Uygulamayla ilgili çalışmaları içine alan fıkıh mezhepleri, amelî mezhepler:

Hanefilik, Malikilik, Şafiilik, Hanbelilik, Caferilik.

2. İnanç konularıyla ilgili mezhepler, itikadi mezhepler:

Haricilik, Şia.

a. Ehl-i sünnet mezhepleri: Maturidiyye, Eş'ariyye.

b. Ehl-i sünnetin dışındaki itikadi mezhepler: Haricilik, Mutezile, Şia, Mürcie.

3. Yönetimle ilgili konuları esas alan mezhepler, siyasi mezhepler: Şia.

Fırka: İslam düşünce tarihinde kendilerine özgü görüş ve inançlara sahip olan mezhep ve siyasi akımlardır.

3. İslam düşüncesinde itikadi ve siyasi yorumları öğrendik.

İtikadi mezhepler denilince; İslam dininin inanç konularını açıklayan ve farklı yorumlar ortaya koyan mezhepler kastedilir. İtikadi mezheplerin oluşmasında siyasi sebepler etkili olmuştur. Haricilik, Şia, Mutezile, Maturidilik, Eşarilik İslam tarihinde ortaya çıkan başlıca itikadi ve siyasi mezheplerdir.

Bunlardan Şia mezheplerinden İmamiye, Zeydiye ve Ehl-i sünnet mezheplerinden Eşarilik ve Maturidilik, İslam tarihinde ortaya çıkan başlıca itikadi mezheplerdir.

3.1. Ehl-i Sünnet

İslam dininin temel konularında Kur'an-ı Kerim'e, Hz. Peygamber'in sünnetine ve sahabilerinin yoluna uymayı ilke edinenlerin izlediği yolu ve yöntemi benimseyenlerdir.

Maturidilik

Akaid konusunda Ebû Mansur Maturidi'nin görüşlerini benimseyenlerin oluşturduğu itikadi mezheplerindendir.

Mâtüridilik, akaid sahasında ayet ve hadisle birlikte akli da dinin anlaşılması için gerekli bir temel kabul etmiştir.

Hanefi mezhebine bağlı Müslümanlar, inanç konularında Maturidi'nin yolundan gitmişler ve onun düşüncelerini benimsemişlerdir. Hanefilerin büyük çoğunluğu Mâtüridi'dir.

Eşarilik

Eşarilik Ebû'l-Hasan Eşari'nin görüşleri çerçevesinde oluşmuş, Ehl-i sünneti meydana getiren itikadi mezheplerdendir.

Eşarilik, Mutezile'ye bir tepki olarak doğmuştur. İmam Eşari, Mutezile'nin bazı görüşlerini insanlara zorla kabul ettirme gayretlerini görmüş, bunun üzerine dinî düşüncede yenilenmenin önemine işaret etmiş ve görüşlerini sistemleştirmiştir. İmam Eşari, İslam dininin inançla ilgili konularını Kur'an ve sünnet temelinde akılla yorumlayarak açıklamıştır. Yorum çok önem vermiş, bunun sonucu olarak kelim ilmini felsefe ile rekabet edecek bir konuma getirmiştir.

3.2. Şia

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra, Hz. Ali'nin (r.a.) imam ve halife olması gerektiğini, imamet ve hilafetin onun soyundan gelenlere ait olduğunu iddia eden farklı mezhep ve görüşlerin ortak adı, Şiilik.

Şiilik, miladi 680 yılında Kerbela da (bugünkü Irak sınırları içinde) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) torunu Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Peygamberimizin (s.a.v.) ehl-i beytine yapılan bu acımasız muamele, Müslümanlar arasında Hz. Ali ve ehl-i beyt taraftarlığının doğmasına sebep olmuştur. Bu taraftarlık zamanla siyasi ve itikadi bir mezhebe dönüşmüş ve Şia adını almıştır.

İmamiye

İmamet konusunu İslam dininin esaslarından kabul eden ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra Hz. Ali ve onun iki oğlu Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i ve bunların torunlarını Allah'ın (c.c.) emri, Hz. Peygamberin (s.a.v.) de tayiniyle imam kabul eden Şia mezhebidir.

İmam olanların sayısının on iki olduğuna inandıkları için "İsnâ Aşeriye" (On iki İmamcılar); inanç, ibadet ve toplumsal ilişkilerde altıncı imam Cafer-i Sadık'ın görüşlerine dayandığından dolayı da Caferilik (Caferiye) adıyla da anılır.

On iki imam şunlardır: 1. Hz. Ali 2. Hz. Hasan 3. Hz. Hüseyin 4. Ali Zeynelâbidin 5. Muhammed Bâkır 6. Cafer-i Sadık 7. Musa Kâzım 8. Ali Rıza 9. Muhammed Tâki 10. Ali Nâki 11. Hasan Askeri 12. Muhammed Mehdi

İmamiye inanç konularında genel olarak Mutezile mezhebinin görüşlerini benimsemiştir. Günümüzde Şiilik denildiği zaman İmamiye mezhebi anlaşılır. Bu grup, en kalabalık Şii mezhebidir.

Zeydiye

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) torunu olan Hz. Hüseyin'in torunlarından Zeyd b. Ali 'ye bağlı olan Şia koludur.

Zeydiye, amelî konularda Hanefi Mezhebi'ne, itikadi konularda ise Mutezile Mezhebi'ne yakındır. Zeydiyye, Şia arasında en mutedil ve Ehl-i sünnete en yakın olan bir koldur.

4. İslam düşüncesinde fıkhi yorumları öğrendik.

İslam'ın farklı şekillerde yorumlanması siyasi-itikadi olduğu gibi amelî-fıkhi alanda da olmuştur. Amelî-fıkhi yorumlar genellikle dinin ibadetler ve insanlar arası ilişkilerini düzenleyen kurallarda yoğunlaşmıştır. Yorumların ve farklılıkların hiçbirisi özünde ve temel ilkelerinde olmamıştır.

4.1. Hanefilik

Hicri ilk iki yüzyılda Kûfe merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük fakih İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe'den alan Ehl-i sünnet fıkhi mezheplerindedir.

Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhep görüşüyle amel eden kişilere de Hanefi denilmiştir.

Ebû Hanîfe'nin Tam adı: Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit (d. 80/699 Kûfe/ö. 157/767 Bağdat).

Künyesi: Ebû Hanife. Lakabı: İmâm-ı Âzam (En büyük imam).

Kendisi Irak Re'y ekolünün lideri ve önderidir.

Akaide dair yazdığı beş küçük eseri çok meşhurdur. Bunlar; el-Fıkh'l-Ekber, el-Fıkh'l-Ebsat, er-Risâle, el-âlim ve'l-Müteallim ve el-Vasiyye isimli risalelerdir.

Ebû Hanîfe'nin görüşünü yazan, yayan ve yaşatan öğrencileri olmuştur. Bunlardan İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyâd en meşhurlarıdır.

4.2. Malikilik

H 2./M 8. yüzyılda “Medine” merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük hadis ve fıkıh âlimi Malik b. Enes’ten alan Ehl-i sünnet fıkıh mezheplerindendir.

Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhep görüşüyle amel eden kişilere de Maliki denilmiştir.

İmam Malik’in Tam adı: Malik b. Enes el-Esbahî (d. 93/712 Medine/ö. 179/795 Medine).

Hadis ilminde de en güvenilir (sika) imamlardandır. Müctehit ve muhaddistir. Kendisine “Hadisçilerin ve Hicaz fıkıhçılarının önderi” denilir.

Eseri: el-Muvatta’dır.

İmam Malik’ten Abdurrahman b. Kasım, Abdurrahman el-Kurtubî ve Asbağ b. Ferec gibi bazı âlimler ders almıştır.

4.3. Şafilik

H 3./M 9. yüzyılda “Mısır” merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük fakih İmam Şafii’den alan Ehl-i sünnet fıkıh mezheplerindendir.

Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhep görüşüyle amel eden kişilere de Şafii denilmiştir.

İmam Şafii’nin Tam adı: Ebu Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şafiî (d. 150/767 Gazze/ö. 204/820 Mısır).

Künyesi: Ebû Abdullah. Lakabı: Sünnetin yardımcısı.

Sünni fıkının fıkıh, usul, tefsir ve hadis bilginidir. Ayrıca tıp, şiir ve edebiyatta da çok ileridir.

Eserleri: İmam Şafii’nin birçok eseri vardır. İlk olarak fıkıh usulünü tedvin etmiş ve bu konuda “er-Risâle” yi yazmıştır. “el-Hucce” isimli eseri Irak’taki, “el-Ümm” ise Mısır’daki görüşlerini kapsar. Bunlar en meşhur eserleridir.

İmam Şafii; Mekke, Bağdat ve Mısır’da birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ahmed b. Hanbel öğrencisidir. Mısır’daki öğrencileri Yusuf b. Yahya Büveytî ve İsmail b. Yahya Müzenî’nin “el-Muhtasar” adlı eserleri, mezhebin temel kaynakları arasında yer almaktadır.

4.4. Hanbelilik

H 3./M 9. yüzyılda “Bağdat” merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük hadis bilgini Ahmed b. Hanbel’den alan Ehl-i sünnet fıkıh mezheplerindendir.

Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhep görüşüyle amel eden kişilere de Hanbeli denilmiştir.

İmam Ahmed b. Hanbel’in Tam adı: Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (d. 164/780 Bağdat/ö. 241/855 Bağdat).

Sünni fıkının büyük hadis imamı sayılan fıkıh ve hadis bilgini. Hadis (Hicaz) ekolünün önderlerindendir. Ahmed b. Hanbelin en önemli eseri el-Müsned adlı hadis kitabıdır. Akait konularına dair “er-Red Ale’z-zenadika ve’l-Cehmiyye (Zındık ve Cebriyye Yanlılarına Cevap) adlı bir eseri vardır.

Ahmed b. Hanbel'in fıkıh ilmini öğrencileri olan büyük oğlu Salih ve küçük oğlu Abdullah yaymışlardır. Bunların dışında Ebu Bekir el-Mervezi ve İbrahim b. İshak gibi bazı öğrencileri vardır. İbn Teymiyye ve öğrencisi olan İbn Kayyim bu mezhebin önemli bilginlerindedir.

4.5. Caferilik

H 2./M 8. yüzyılda çıkan ve ismini kurucusu sayılan fakih Cafer-i Sadık'tan alan Şii fıkıh mezheplerindedir. Şiiliğin en büyük koludur.

Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhep görüşüyle amel eden kişilere de Caferî denilmiştir.

Mezhebin siyaset ve imamet görüşü on iki imam düşüncesi etrafında şekillendiğinden "İsnâ Aşeriyye" (On iki İmamcılık. İmamiye), akaid ve fıkıhta Cafer-i Sadık'ın görüşlerini esas aldıklarından "Caferiyye" adlarıyla da anılırlar.

Caferilik, İmamiye Şiası'nın ameli-fikhi yorumudur.

Cafer-i Sadık'ın Tam adı: Ebû Abdullah Cafer b. Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeynilabidin (d. 80/699 Medine/ö. 148/765 Medine).

Künyeleri: Ebû İsmail. Ebû Abdullah. Ebû Musa.

Lakapları: Sadık. Sâbir, Fâzıl, Tâhir. Âtır.

İmam Cafer, Hz. Hüseyin yoluyla Hz. Ali soyundan gelmektedir. Şia fikhının en büyük imamı, hadis ve fıkıh bilginidir. Dinin iman esaslarında, temel ibadetlerinde ve yasakların diğer mezheplerin çoğunluğu ile ittifak hâlinindedir.

Kendisinden İmam Ebû Hanife, İmam Malik ve Süfyan-ı Sevri gibi bazı âlimler ders almıştır. Öğrencisi olan Tarsuslu Cabir b. Hayyan ona nispet edilen eserleri yazmıştır.

5. Nisâ suresi 59. ayette verilen mesajları değerlendirmeyi öğrendik.

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülü'l-emre (idareciler) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir. (Nisâ, 59.)

Nisâ Suresi: Kur'an-ı Kerim'in dördüncü suresidir. Medine'de indirilmiştir. Yüz yetmiş altı ayettir. Adını, kadınların ekonomik ve sosyal haklarıyla ilgili birçok konuyu ele aldığı için 'kadınlar' anlamına gelen 'nisâ' kelimesinden almıştır.

Âyetin asıl konusu itaattir. İtaat, sosyal, siyasi, hukuki, ahlâki boyutlarıyla İslâmî hayat düzenini kuran temel kavram ve kurumlardan biridir. Bu açıdan aynı mahiyette olan emanet ve adalet kavramlarından sonra buna yer verilmiş, araya "münafıklar ve fâsıklar" gibi emre uymayanların dünya ve âhirette karşılaşacakları sonuçları bildiren ayetler konmuştur.

Bu ayette Allah'a (c.c.), Resûlullah'a (s.a.v.) ve müminlerden olan âlim, ilim ehli idarecilere itaat etmenin öneminden bahsediliyor.

Bir hususta anlaşmazlığa düştüğünde de Kur'an ve sünnetle çözüm aranmasını, bunun ise hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzel olduğu üzerinde duruluyor.

2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorum farklılıklarının sebeplerinden biri değildir?

- A) Meşhur olmak
- B) Siyasi sebepler
- C) Sosyal, kültürel ve coğrafi sebepler
- D) Ayet ve hadislerin farklı anlaşılmasından kaynaklanan sebepler

2. “Dünyada ve ahirette insanların mutlu olmaları için Allah’ın (c.c.) göndermiş olduğu kuralların hepsini kesin bir şekilde kabullenme, iman etmedir.”

Tanımı yapılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) İkrar
- B) Fırka
- C) Tasdik
- D) İtikat

3. Aşağıdakilerden hangisi İslam düşüncesinde ortaya çıkan itikadi-siyasi yorumlardan biridir?

- A) Hanefilik
- B) Maturidilik
- C) Malikilik
- D) Hanbelilik

4. Şia’nın (Şiilik) savunduğu görüşler hakkında verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Hz. Muhammed’in (s.a.v.) vefatından sonra, Hz. Ali’nin (r.a.) imam ve halife olması gerektiğini, imamet ve hilafetin onun soyundan gelenlere ait olduğunu iddia eden farklı mezhep ve görüşlerin ortak adıdır.
- B) Hz. Ali, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) sonra insanların en üstünüdür.
- C) Küçük günah işleyen kimse, tövbe etmeden ölürse ebedî olarak cehennemde kalır.
- D) Ayet ve hadislerle belirlenen imamlar, küçük ve büyük bütün günahlardan korunmuş olup masumdurlar.

5. “Bir Müslüman’ın, dinin kişisel ve sosyal hayata dair amelî hükümlerini bilmesidir.”

Tanımı yapılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kelam
- B) Fıkıh
- C) İtikat
- D) Kıyas

6. “İslam kültüründe dinî ilimlerde uzman olan bir müçtehidin, dinin ayrıntılarına ilişkin konularda, kendine özgü kural ve metotla meydana getirdiği görüşler toplamı, içtihatlardır.”

Tanımı yapılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Fırka B) Kıyas C) Mezhep D) İtikat

7. Aşağıdakilerden hangisi İslam düşüncesinde ortaya çıkan ameli-fıkhi yorumlardan biri değildir?

- A) Hanefilik B) Şafilik C) Hanbelilik D) Mutezile

8. Caferilik hakkında verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Dinin iman esaslarında, temel ibadetlerinde ve yasaklarında diğer mezheplerin çoğunluğu ile ittifak hâindedir.
B) Caferilik Ehl-i sünnet mezheplerinden biridir.
C) Ezan ve kamette, “Eşhedü enne aliyyen veliyullah” (Ben şahadet ederim ki Ali Allah’ın velisidir.) cümlesini ilave ederler.
D) Abdestte çıplak ayak üzerine mesh ederler.

9. “İslam düşünce tarihinde kendilerine özgü görüş ve inançlara sahip olan mezhep ve siyasi akımlardır.”

Tanımı yapılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Fırka B) Akaid C) Ekol D) İctihat

10. İslam tarihinde ortaya çıkan ilk itikadi-siyasi mezhep aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Maturidilik B) Eşarilik C) Caferilik D) Haricilik

SÖZLÜK

A

adalet: 1. Doğruluk, eşitlik, denklik, aşırılıktan uzak ve dengeli olma, her şeye hakkını verme. 2. Bir işi yerli yerine koyma, hak sahibine hakkını verme, hak ve hukuka uygunluk. Her şeyin olması gerektiği yerde bulunması, insaf.

âdet: 1. Alışılmış şey, herkes tarafından uyulan yol, töre, gelenek, görenek, usul, alışkanlık, huy. 2. Akıl ve sağduyu sahibi kişilerin benimseyip tekrarladıkları alışkanlıklar. 3. Akla ve düşünceye dayanmaksızın tekrar edile gelen olay, durum ve davranış.

ahad haber: Haber-i vahid 1. Bir kişinin naklettiği haber, hadis. 2. Mütevatir olmayan haber.

ahkâm: Hükümler. “Hüküm” kelimesinin çoğuludur.

akait: 1. İnanılan şeyler, akideler, dinî inançlar, gönülden bağlanılan, düğüm atmışçasına kesinlikle inanılan şeyler, itikatlar. 2. Kur’an-ı Kerim ve hadisler çerçevesinde İslâm dininin iman esaslarını konu edinen ilim.

akıbet: Bir şeyin sonu. Nihayet. Netice, sonuç.

alamet: Belirti, işaret, iz, nişan, damga, sembol.

âlem: Yeryüzü ve gökyüzündeki nesnelerin oluşturduğu bütün evren; gökyüzünde görünen veya görünmeyen gök cisimleri, yıldızlar, kâinat, dünya, cihan, yer yuvarlağı.

amel: 1. Yapılan iş, fiil. 2. Dünya ve ahirette ceza veya mükâfat konusu olan her türlü iş ve davranış.

amelî: Hareketle ilgili olan, yalnız düşünce alanında kalmayıp işe dönüşen uygulamalı, tatbikî.

asi: 1. İsyan eden, karşı gelen, baş kaldıran. İtaat edilmesi ve boyun eğilmesi gereken makamlara karşı gelen. Allah’ın (c.c.) buyruklarını yerine getirmeyen; günahkâr kişi.

B

biat: 1. Söz verme amacıyla el sıkma. 2. Birinin hâkimiyetini kabul etme ve emirlerine bağlılığını bildirme. 3. Halifelik makamına geçenin eli üzerine el koyarak veya el sıkışarak kişinin ona bağlılığını göstermesi ve itaat edeceğine dair söz vermesi.

büyük günah: Kebire. Yapılması Kur’an-ı Kerim ve sünnetle kesin olarak yasaklanan, yapanlara ahirette cehennem azabı vadedilen, dünyada da hukuki yaptırımlar gerektiren ve yapıldığında büyük kötülüklere sebep olan suç.

C

cariye: Savaşta ele geçirilen kadın köle.

cenab: “Hazret” gibi, tazim, hürmet ve bir saygıdan ibarettir.

cüz’i irade: İnsana verilen sınırlı özgürlük, tercih etme kabiliyeti.

E

ebedî: Sonsuz, ölümsüz.

ebeveyn: Anne-baba.

ehl-i beyt: 1. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ev halkı ve yakın akrabaları. 2. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hanımları, kızları ve damatları.

ekol: Bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akıl.

erdem: Fazilet, ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk.

evrensel: Bütün insanlığı ilgilendiren.

ezelî: 1. Başlangıcı olmayan, öncesinde yokluk olmayan. 2. Hiç evveli olmayan varlık, Allah (c.c.).

F

facir: Haktan sapan. Haram ve günaha dalmış kötü insan. Günah işleyen.

fakih: 1. Din bilgini, fıkıh âlimi, müctehid. 2. İslâm fıkını iyi bilen ve kendisine sorulan konular hakkında fetva verme ve çözüm önerme yetkisine sahip olan kimse. 3. Dinî hükümler konusunda derin anlayış ve kavrayışı olan, insanın lehindeki veya aleyhindeki hükümleri delilleriyle ortaya koyabilecek ölçüde fıkıh ilminde uzmanlaşan kimse.

fâni: Ölümlü, gelip geçici.

farazi fıkıh: Olması muhtemel olaylar üzerinde düşünerek çözümlerin üretildiği sanal (teorik) fıkıh.

fâsık: Allah’ın (c.c.) emirlerine aykırı davranan kimse, günahkâr.

fazilet: Olgunluk, erdemlilik, üstünlük, değer, kıymet.

fetva: Fıkıh ile ilgili bir meselenin dinî hükmünü açıklayan cevap.

fert: Birey, kişi.

fesat: Bozukluk, karışıklık.

G

gayri meşru: Allah'ın (c.c.) rızasına uymayan, din harici, kanunsuz iş.

gelenek: Bir toplumda, eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre.

H

hadis hafızı: Hadis ilmi ile meşgul ve uzmanı olup yüz bin hadis-i şerifi senetleri ile beraber ezberden okuyanlara denir.

hakk: Gerçek, doğru, gerçeğe uygun.

hanif: Doğruya ve hakka bağlanan, gerçeğe dönen. Müslüman, muvahhit, Allah'ı (c.c.) birleyen, tevhit ehli. İslâmiyet'ten önce Arabistan'da putlara tapmayıp Hz. İbrahim'in dini üzerine bulunanlara verilen ad.

haysiyet: Değer, saygınlık, itibar.

hidayet: Doğru yolu gösterme, doğru yolu bulma, rehberlik yapma, irşat etme.

hikmet: Kur'an-ı Kerim ve sünneti doğru bir şekilde anlayabilme ve amel etme yeteneği. Allah'ı (c.c.) gereği gibi bilme bilgisi, bilgelik, felsefe.

huşu: Alçak gönüllülük. Hayâ etmek ve mütevazi olmak. Korku ile karışık sevgiden gelen edepli bir hâl.

hüküm: Yargı, karar.

hürmet: Saygı; bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu.

İ

ibadet: Kulluk. Boyun eğme, itaat etme, saygı duyma.

icma: 1. Bir konuda fikir birliği etme, ortak karar verme. 2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonraki dönemlerde fıkıh âlimlerinin Kur'an-ı Kerim ve sünnetten hareketle bir konuda görüş birliğine varmaları.

ictihad: Dinî konularda kıyas yoluyla yeni sonuçlar elde etme, hüküm çıkarma, istinbat.

iffet: Ahlak kurallarına bağlı kalarak insanın namusunu, şerefini ve haysiyetini koruması.

ikrar: 1. Kabul etme, doğrulama, onaylama, itiraf etme. 2. Allah'ın varlığına ve birliğine iman eden bir kimsenin Müslüman muamelesi görebilmesi için inanmış olduğu değerleri sözlü veya fiili olarak dışa yansıtması.

ilahi: Allah'a (c.c.) ait, Allah'la (c.c.) ilgili.

ilham: Allah (c.c.) tarafından kalbe gelen mana.

imamet: 1. Camilerde Müslümanlara namaz kıldırma görevi. 2. Önderlik, liderlik, devlet başkanlığı, halifelik. 3. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra İslam toplumunun dinî ve siyasi liderliği.

infak: 1. Karşılıksız yardım, sadaka verme. 2. Kişinin kendisi, ana ve babası, çocukları ve eşi için yapmış olduğu her türlü meşru harcama. 3. Gerek akrabalarından gerekse diğer insanlardan yoksul ve muhtaç olanlara maddi yardım yaparak onların geçimini sağlamaya yardımcı olma.

irade: Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü.

istihsan: Müctehidin özel bir delile veya sebebe dayanarak genel kuraldan ayrılarak daha özel bir hükmü tercih etmesidir.

istishab: Sabit olan bir hükmün, değiştiğine delil bulununcaya kadar, olumlu veya olumsuz hâliyle devam etmesini kabul etme.

itikâf: İbadete açık olan bir mescitte, kişinin Allah'ın rızasını kazanmak için ramazanın son on gününde ibadet niyetiyle kalması.

K

kâinat: Evren. Var edilen şeylerin hepsi. Yaratılanlar. Mevcudat. Âlemler.

kadı: İnsanlar arasında meydana gelen ihtilafları, usulüne uygun olarak çözmek ve adalet dağıtmak üzere yetkili makamlar tarafından tayin edilen kimseye denir.

kadılıkudât: Başkadı. İslâm devletlerinde yargı sisteminin başında bulunan görevliye verilen unvan.

kâfir: İnkârcı. İnkâr eden, tanımayan, reddeden.

kelam: Söz, söyleyiş biçimi. İlahî söz, ilahî emir, Kur'an-ı Kerim.

kelam ilmi: 1. İslam dininin inanç esaslarını konu edinen ilim. 2. Allah'ın (c.c.) zatından, sıfatlarından, isimlerinden, fiillerinden, başlangıç ve sonuç itibariyle tüm yaratılmışların durumlarından İslam dininin kurallarına göre bahseden ilim.

kemâl: Bilgi ve erdem bakımından olgunluk, yetkinlik, erginlik, eksiksizlik.

kıssa: Kendisinden ders alınması gereken kısa hikâye.

kıyas: Hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özellik ve benzerliğe dayanarak Kur'an-ı Kerim veya sünnette hükmü belirtilen bir meseleye göre belirleme.

kibir: Büyüklenme, büyüklük taslama, kendini üstün görme, böbürlenme.

kutsal: Güçlü bir dinî saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kutsi, mukaddes.

kültür: Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değerler.

M

makul: Akla uygun, akıllıca.

manevi: Görülmeyen, duyularla sezilebilen, ruhani.

masum: 1. Suçsuz, günahsız, kabahatsız, korunmuş. 2. Peygamberlerin kasıtlı olarak günah işlemekten uzak olmaları hâli. Peygamberler, bizzat Allah tarafından günah-tan uzak tutuldukları ve işlemelerine izin verilmedikleri için günahsızdırlar. Özellikle de peygamberler inanç, ibadet, ahlak ve tebliğ alanında masumdurlar.

mesalih-i mürsele: Hakkında ayet, hadis, icma ve kıyas gibi emir veya yasak edici dinî bir delil bulunmayan ve İslam dininin ruhuna uygun olan faydalı şeylere göre hüküm verme veya davranma.

meşru: Yapılmasına dinen izin verilmiş şey.

muamelat: İslam fıkhnının; alım satım, kiralama, şirketler, anlaşmalar, yitik mallar, emanetler, kefalet, gasp, bağış, vasiyet, miras, davalasma, suçlar ve cezalar gibi insanlar arası ilişkileri düzenleyen bölümü.

muhaçir: İslâm dinini Kur'an-ı Kerim'in emrettiği gibi yaşamak, Kureyş kabilesinin her türlü baskısından kurtulmak ve din, can, namus, akıl ve soy emniyetini sağlayıp her türlü tehlikeden korunmak amacıyla Mekke'den Medine'ye hicret eden Hz. Muhammed'in (s.a.v.) arkadaşları.

muhaddis: 1. Haber veren, söz nakleden, rivayet eden, ravi, hadis nakleden.

2. Hadislerin sahih olanlarını sahih olmayanlarından ayırt edebilme donanımına sahip, hadis ilminin terimlerini ayrıntılarıyla bilen, kendinden önceki hadis âlimlerinin naklettikleri hadislere vâkıf olan hadis âlimi.

mutlak müctehid: Usûl ve şer'î meselelerde başka bir müctehidi taklit etmeyen mutlak olarak icthad sahibi müctehitlerdir. Usûl ve kaideleri hazırlayarak nasslardan hükümlerini çıkaran âlimlerdir. Bunlar mezhep sahipleri, mezhep kurucuları olan zatlardır. İmam Âzam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şafiî, İmam Ahmed İbn Hanbel gibi.

müctehid: Kur'an-ı Kerim ve hadislerde açıkça karşılığı bulunamayan yeni konulara Kur'an-ı Kerim ve sünnet çerçevesinde yeni çözümler bulabilmek için çalışan ve çözüm üreten İslam hukuk bilgini, fıkıh âlimi.

münafık: Kalbiyle inanmadığı hâlde diliyle Müslüman olduğunu açıklayan fakat gerçekte inkârcılardan olduğunu gizleyen kimse.

mürsel hadis: Tabiinden birinin senedinde sahabeyi zikretmeksizin doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in (s.a.v.) adını anarak rivayet ettiği hadis.

müşahhas: Soyut.

müşrik: Allah'a (c.c.) şirk, ortak, eş koşan kimse.

N

nahiv: Arapçada kelimelerin cümle içindeki görevlerini ve cümle yapısını inceleyen ilim.

nankörlük: Kendisine yapılan iyiliğin değerini bilmeme.

nankör: Kendisine yapılan iyiliğin değerini bilemeyen, iyiliğe kötülükle karşılık veren.

nass: Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bir konu hakkındaki açık hüküm ve bunu gösteren sözler. Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadisler.

nefis (nefs): Öz varlık, kişilik.

nesil: Soy, sop.

nimet: İyilik, lütuf, ihsan. Yaşamak için gerekli her şey. Yararlanılan imkân.

Ö

örf: 1. Güzel ve iyi iş, iyilik, ihsan. 2. Aklın ve dinin iyi ve güzel bulduğu, akıl tarafından reddedilmeyen güzel şeyler. 3. Toplumun alışkanlık hâline getirdiği söz veya davranış olarak sürdürdüğü durumlar.

R

rızık: Yiyecek, içecek şey, azık. Allah'ın (c.c.) herkese verdiği inanan nimet.

risalet: 1. Peygamberlik, nebilik, elçilik, 2. Allah'ın (c.c.) gönderdiği vahiyleri, emir ve yasakları alıp insanlara dinin gerçeklerini duyurma; söz, tutum ve davranışlarıyla açıklama makamı olan peygamberlik.

riya: Gösteriş, ikiyüzlülük, sahtekârlık, özü sözü bir olmama.

ruhsat: Dinen yükümlü sayılan kişilerden özel durum ve zorunluluk zamanlarında dinî görevlerini hafifletmek, güçlüğü ortadan kaldırmak amacıyla Allah (c.c.) ve Resulünün (s.a.v.) koyduğu geçici hükümler, mubah kılıp izin verdikleri şeyler.

S

sadaka: Allah (c.c.) yolunda harcama, Allah rızası için fakirlere yapılan karşılıksız yardım ve her türlü iyilik. Allah'ın rızasını kazanmak için insanın kendisine verilen malların şükrünün bir göstergesi olarak onun emrettiği yerlere harcama yapması, bağışta bulunması.

sadakat: Doğruluk.

sahabi: Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yaşamış, Müslüman olarak Peygamberi çok kısa bir süre olsa da görmüş, onun sohbetinde bulunmuş kimse. Çoğulu Ashap.

salih: 1. İyi, hayırlı, faydalı, güzel. 2. Dinin emir ve yasaklarına uygun hareket eden, sorumluluk bilinci taşıyan, inancı ile amelleri arasında uygunluk bulunan samimi mümin.

salih amel: İyi, güzel, yararlı iş ve davranış.

sarf: Arapçada kelime yapılarını ve kelimelerde oluşan harf değişikliklerini inceleyen ilim.

sedd-i zerai: 1. Kötü, çirkin iş ve davranışları, harama giden yolları engelleme. 2. Kur'an-ı Kerim ve sünnette yasaklanmış olan şeyleri işlemeye sebep olacak yolları ortadan kaldırma, engelleme.

sefahat: Zevke eğlenceye ve yasak şeylere düşkünlük.

selefilik: Selefiye. Allah'ın (c.c.) sıfatları ve fiilleri başta olmak üzere inanç konularına ait olan ayet ve hadisleri hiçbir yorum yapmadan oldukları gibi kabul edip iman eden Ehl-i sünnet mezhebi.

sika: 1. Adalet ve zapt özelliği taşıyan hadis râvisi. 2. Hafıza bakımından bir kusuru olmayıp duyduğu ve ezberlediği hadisleri aynen nakledebilen râvi, hadis bilgini.

sükûtî icma: Şer'i bir meselede bir veya birkaç müçtehidin görüş belirttikten sonra, bu görüşe muttali olan o devirdeki diğer müçtehitlerin açık şekilde bir katılma veya karşı çıkmada bulunmaksızın susmalarıdır.

Ş

şahitlik: Herhangi bir davanın açıklığa kavuşması için gördüğü veya bildiği bir şeyi mahkeme önünde söyleme veya yazma.

şefkat: Acıyarak ve koruyarak sevme, sevecenlik.

şer: Allah'ın (c.c) hoşnut olmadığı, sevmediği, meşru olmayan, işlenmesi durumunda kişinin ceza ve kınamaya müstehak olacağı davranışlar.

şerh: 1. Yayma, açma ve genişletme. 2. İlk bakışta ne demek istediği açıkça anlaşılabilen metinlere yorumlar yorumlar getirmek suretiyle açıklama yapma. 3. Bir şeyi açıklamak ve yorumlamak amacıyla yazılan kitap.

şirk: Yüce Allah'ın ilahlığında, sıfat ve fiillerinde ve Rab oluşunda ortağı, benzeri ve eşinin olduğunu kabul etmek.

T

tabiin: 1. Tâbi olanlar, birinin peşinden gidip ona uyanlar, birinin görüşlerini benimseyen ve yolundan gidenler, izleyenler. 2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahabilerinin zamanına yetişen, onlarla görüşen, sohbette bulunan ve Müslüman olarak ölen kişiler.

takva: Allah'tan (c.c.) korkma. Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurdıklarını yerine getirme.

tamahkârlık: Hırsla istemek. Doymazlık. Aç gözlülük. Çok istemek.

tasdik: 1. Doğrulama, gerçekliğini kabul etme, inanma, iman etme, gönülden bağlanma. 2. Allah'ın, peygamberi aracılığı ile göndermiş olduğu şeylerin doğruluğuna kesin olarak inanma, içtenlikle bağlanma.

teâlâ: "Yüce, yüksek, namı büyük" anlamında olup Allah'ın (c.c.) kudsiyet ve büyüklüğü için hürmeten söylenir.

tebliğ: İlahî emirleri inkârcılara duyurma, inkâra düştükleri hususlarda onları ikna etmeye veya inanç alanıyla ilgili şüpheleri varsa şüphelerini gidermeye çalışma.

tedvin: 1. Yazılı şeyleri bir araya getirme, düzene koyma, kitap yazma, kaydetme. 2. Herhangi bir ilim dalının dağınık hâldeki konularını bir araya getirerek düzene sokma ve kitap şekline getirme.

tefsir: Kur'an'ın surelerini açıklayarak görüşler ileri sürme ve bunları yazma, yorumlama bilimi.

telkin: Bir duyguyu bir düşünceyi aşılama.

tevazu: Alçak gönüllü olma, kibirlenmeme, yumuşak huylu ve mütevazı olma.

tevhit: Birleme, bir şeyin bir olduğuna karar verme, tek kılma. "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun resulüdür." anlamına gelen "La ilahe illallah, Muhammedünresulullah." cümlesine kalp ile inanıp dil ile söyleme.

tevil: Yorum. Birçok anlama gelme ihtimali olan bir ayete, konusunda uzman olan İslam bilginlerinin bu anlamlardan birini tercih etmesi.

töre: Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet.

tövbe: Dönüş, günahattan pişmanlık, günahı terk etme, vazgeçme, istiğfar. 2. İnsanın, bilerek veya bilmeyerek yaptığı hata, kusur, büyük ve küçük günahlarından dolayı pişman olup bir daha aynı günahları yapmamaya karar vererek vazgeçmesi.

U

uhrevî: Öbür dünya ile ilgili, ahiret ile ilgili.

Ü

ümmet: Topluluk, cemaat, millet, nesil. Hz. Muhammed'e inanarak onun yaptıklarını ve söylediklerini uygulayarak çevresinde toplanan Müslümanların tümü.

ümmi: Okuma yazma bilmeyen.

üsve-i hasene: En güzel örnek. Hayatın her alanında Müslümanların kendilerine örnek almaları gereken tek ve en güzel model." anlamında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sıfatı.

V

vacip: 1. Yapılması gerekli, zorunlu olan. 2. Dince yükümlü sayılan insanların yerine getirmesi zorunlu olan işler, farz emirler.

vahiy: Peygamberler aracılığıyla insanlara, hayatın hangi ilkelere göre yönlendirilmesi ve nelere uyup nelerden sakınılması gerektiğini bildiren ilahî bilgi, bu bilginin gönderiliş tarzı.

vefat: Ölüm. Ahirete göçme.

vicdan: Kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya iten güç.

Z

zâhirü'r-rivâye: Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) tarafından kaleme alınan ve Hanefî mezhebinin kuruluş dönemi temel görüşlerini ihtiva eden beş eserin ortak adı.

zahit: 1. Kendini ibadete veren, sürekli ibadet yapan. 2. Şeytanın hile ve tuzaklarına, aşırı istek ve tutkulara karşı durabilen, dünya nimetlerine gereğinden fazla bağlanmayıp kendini Allah'a (c.c.) vermeye gayret eden; bu sayede ahlaken ve ruhen gelişen kimse.

zekât: Müslümanlıkta, zenginlerin sahip olduğu mal ve paranın belli bir kısmının dağıtılmasını öngören İslâm'ın beş şartından biri.

zillet: Aşağılık, horluk, hakîrlik.

zulüm: Güçlü bir kimsenin yasaya veya vicdana aykırı olarak başkasını uğrattığı kötü durum, kaygı, acımasızlık, haksızlık, eziyet, cefa.

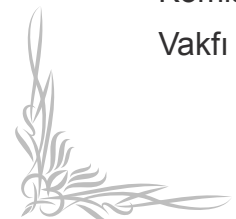

KAYNAKÇA

- Akay, H. (2005). İslami terimler sözlüğü. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Akyüz, V. (2000). Mukayeseli ibadetler ilmihali 1-4. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aydın, İ. H; Bekiryazıcı, E. (2011). İslam ahlak esasları ve felsefesi. İstanbul: Yenda Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (Sadeleştiren: Yavuz, A. F.) (ts.). Büyük İslâm ilmihâli. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bolay, S. H. (1993). Aristo metafiziği ile Gazali metafiziğinin karşılaştırılması. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Doğan, L. (2015). Sünnetin ışığında İslam ahlakının esasları (63 Hadis-i şerif ve açıklamaları). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ebû Mansûr el-Mâtürîdi. (2014). İslâm inanç esasları (Fıkh-ı ekber şerhi). (Baloğlu, A. B, Memiş, M, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Ebû Zehra, M. (2014). İslâm'da siyasî, itikadî ve fikhî mezhepler tarihi. (Şener, A. Karakaya, H, Çev.) İstanbul: Hisar Yayınları.
- Ecer, A. V. (2006). Büyük Türk âlimi Matûridi. İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- Gazâli (1974). İhyâu Ulûmi'd-din 1-4, (Serdaroğlu, A, Çev.). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Görgün, T. (ed.), (2010). İslam ahlak esasları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Günenç, H. (2013). Büyük Şafii ilmihali. İstanbul: Yasin Yayınevi.
- İmam-ı Azam. (1982). Fıkh-ı Ekber. (Çantay, H. B. Çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (1980). Örneklerle İslâm ahlakı. İstanbul: Nesil Yayınları.

- Karaman, H. (2015). İslam hukukunda ictihad, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Keskin, M. (2012): Caferi ilmihali. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Keskin, M. (2016). Şafii fıkhı (Hanefi mezhebi ile mukayeseli (1-2), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Keskioğlu, O. (2003): Fıkıh tarihi ve İslâm hukuku. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon. (2009). Ahlâkım (Temel İslam bilgileri), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon. (2006). Dinî kavramlar sözlüğü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon. (2009). Dinî terimler sözlüğü. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Komisyon. (2015). Hadislerle İslam. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon. (2012). İlmihal I-II, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Komisyon. (2015). İslam ahlakı (Temel konular, güncel yorumlar), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon. (2006). İslam prensipleri ansiklopedisi. İstanbul: İttihad Yayıncılık.
- Komisyon. (2014). Kur'an yolu Türkçe meal ve tefsiri 1-5. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon. (2011). Kur'ân'dan öğütler 1-2. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon. (2000). Şamil İslam ansiklopedisi 1-8. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Komisyon. (1998-2016). TDV İslam ansiklopedisi 1-44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

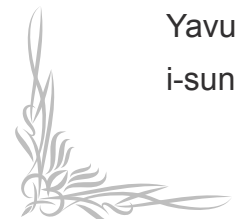
- Kurtulmuş, N. (1968). Yeni âmentü şerhi (Büyük ilmihal). İstanbul: Fatih Matbaası.
- Kutlu, S. (2017). İmam Mâturidî ve maturidilik, İstanbul: Otto Yayınları.
- Mukâtil b. S. (2016). Kur'ân terimleri sözlüğü. (Eryarsoy, M. Beşir, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Nureddin es-Sâbûnî. (2015). Mâtüridiyye akaidi. (Topaloğlu, B, Çev.). İstanbul: İFAV Yayınları.
- Özel, A. (2015). İmam Ebû Hanîfe ve Hanefî mezhebi. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Pazarlı O. (1980). İslam'da ahlak. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şener, A; Sofuoğlu, M. C, (1991). Hanefi fıkının esasları. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ünal, İ. H. (2012). İmam Ebu Hanife'nin hadis anlayışı ve Hanefi mezhebinin hadis metodu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yazır, E. H. (2009). (Sadeleştirenler: Cebeci, L.; Kılıç, S.; Atalay, O. Hak Dini Kur'an Dili 1-10. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yeğin, A. (2004). (İslamî-İlmî-Edebî-Felsefî) Yeni lûgat. İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Aybakan, B. (2010). Şâfiî. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/safi>
- Aybakan, B. (2010). Şâfiî Mezhebi. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/safi-mezhebi>
- Bedir, M. (2008). er-Risâle. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/er-risale-safii>
- Çağrı, M. (1989). Ahlâk. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak>
- Çağrı, M. (1996). Gıybet. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/giybet>
- Çağrı, M. (1997). Haset. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haset>
- Çağrı, M. (2000). İftira. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iftira>

- Çağrı, M. (2011). Tecessüs. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tecessus>
- Çağrı, M. (2013). Yalan. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yalan>
- Çağrı, M. (2013). Zan. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zan>
- Dönmez, İ. K. (2007). Örf. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/orf>
- Fettah, İ. A. (1995). Eş'arî, Ebü'l-Hasan. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/esari-ebul-hasan>
- Gökalp, Y. (1995). Zeydiyye. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeydiyye>
- Gölcük, Ş.; Bebek, A. (1995). el-Fıkhü'l-Ekber. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-fikhul-ekber>
- Işık, E. (1998). Hucurât Sûresi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hucurat-suresi>
- Kallek, C. (2001). İsrâf. <https://islamansiklopedisi.org.tr/israf>
- Kandemir, M. Y. (1989). Ahmed b. Hanbel. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-b-hanbel>
- Karaman, H. (1988). Âdet. <https://islamansiklopedisi.org.tr/adet>
- Karaman, H. (1993). Ca'feriyye. <https://islamansiklopedisi.org.tr/caferiyye-sia>
- Kaya, E. S. (2003). Mâliki Mezhebi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/maliki-mezhebi>
- Kazıcı, Z., Ayhan, H. (2010). Tâlim ve Terbiye. <https://islamansiklopedisi.org.tr/talim-ve-terbiye>
- Koca, F. (1997). Hanbelî Mezhebi. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hanbeli-mezhebi>
- Köse, S. (1998). Hile. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hile>
- Öğüt, S. (1994). Ebû Yûsuf. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-yusuf>
- Öz, M. (2000). Ca'fer es-Sâdık. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cafer-es-sadik>
- Öz, M. (2000). İmâmiyye. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/imamiyye>
- Öz, M. (2010). Şîa. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia>
- Özel, A. (2003). Mâlik b. Enes. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/malik-b-enes>
- Özen, Ş. (2003). Mâtürîdî. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/maturidi>
- Uzunpostalıcı, M. (1994). Ebû Hanîfe. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-hanife>
- Üzüm, İ. (2004). Mezhep. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mezhep>
- Yavuz, Y. Ş. (1994). Ehl-i Sünnet. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-sunnet>

Yavuz, Y. Ş. (2003). Mâtürîdiyye. 19.06.2018. <https://islamansiklopedisi.org.tr/maturidiyye>

<http://www.caferilik.com>

<http://www.diyenet.gov.tr>

<http://www.eba.gov.tr>

<http://www.ehlibeyt.org.tr>

<http://www.islamansiklopedisi.org.tr>

<http://www.islamkutuphanesi.com>

<http://www.kalem-guzeli.org>

<http://www.ketebe.org>

<http://www.lugatim.com>

<http://www.tdk.gov.tr>

GÖRSEL KAYNAKLAR

<http://www.shutterstock.com>

<http://tr.123rf.com>

<https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/madde/10/ebu-hanife-1.jpg>

<https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/madde/12/el-fikhul-ekber-1.jpg>

<https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/madde/28/maturidi-1.jpg>

CEVAP ANAHTARI

1. ÜNİTE

1. D
2. B
3. C
4. D
5. B
6. C
7. D
8. C
9. A
10. B

2. ÜNİTE

1. A
2. D
3. B
4. C
5. B
6. C
7. D
8. B
9. A
10. D